

MESTERSÉGEK ÉS FOGLALKOZÁSOK A BIBLIÁBAN

Takács Béla

11.11.2017

TANÁCS DÉLA

MESTERSÉGEK ÉS FOGLALKOZÁSOK
A BIBLIÁBAN

MESTERSÉGEK
ÉS FOGLALKOZÁSOK
A BIBLIÁBAN

NEMZETI KÖNYVTÁRSZOLGÁLTATÁS
NEMZETI KÖNYVTÁR
BUDAPEST, 2017

TAKÁCS BÉLA

LEKTORÁLTA:
DR. FEKETE KÁROLY

A KÖNYV BORÍTÓJÁN:

*„A szent család az angyalokkal”, Rembrandt festménye, 1647.
A háttérben József ácsmunka közben látható, Mária, könyvvel
a kezében,
a vesszőből font bölcsőben alvó kis Jézusra vigyáz.*

NEMZETI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRSZAKTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
1051 BUDAPEST, ELŐRÉVÉNYI ÚT 14.
TEL: 06-1-461-1111

BEVEZETÉS

Isten világalkotó munkájára az ember teremtése tette fel a koronát. Ádám és Éva a Paradicsomban azt a feladatot kapta az Úrtól, hogy az Éden kertjét művelje és őrizze (1Móz 2,15). Az édenkerti állapot tehát nem jelentette az első emberpárnak a tétlen szemlélődést, a Paradicsomban is volt munkájuk, bár ennek a milyenségéről a Biblia nem ír. A teremtéstörténetben Isten nyolcszor mondta, hogy „minden, amit alkotott, igen jó” (1Móz 1,31). Nagy tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy Isten a teremtés munkája után teljes passzivitásba, nyugalomba vonult. Madách tévesen írja *Az ember tragédiájában*, hogy „a gép forog, az alkotó pihen”. A világ nem valami beprogramozott, hibátlanul működő automata, amelynek még ellenőrzésre sincs szüksége. Isten a teremtés óta állandóan, még az ember számára a Tízparancsolatban előírt nyugalom napján is tevékenykedik. Erről tesz bizonyosságot Jézus Krisztus, amikor a zsidók szemére vetik a szombatnap gyógyítást: „Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, én is munkálkodom” (Jn 5,17).

Ádám és Éva a Paradicsomban csak a munka szépségét, örömét élvezte, és ez az állapot változott meg a bűneset következtében. A munkával most már vele járt a verejtékhullatás, a fáradság, sőt az eredménytelenség, mert a föld az elvetett jó mag helyett esetleg bogáncsot és kórót termelt (1Móz 3,17–19). Az ember számára tehát a munka sohasem volt átok, legfeljebb ennek hiábavalósága nyilvánult meg a bűneset után. A Biblia arra tanít, hogy az embernek dolgoznia kell, de arra is figyelmeztet, hogy a munka eredményéért hálát kell adni, mert „emberé a munka, Istené az áldás” – tartja a régi közmondás.

Sokszor halljuk, hogy a Biblia „az Élet Könyve”. Ez így igaz. A Biblia nemcsak a teremtésről, az ősatyák életéről, Izráel történetéről beszél, nemcsak a próféták írásait, Jézus tanításait, az apostolok cselekedeteit, leveleit olvashatjuk benne, hanem az emberi élet minden vonatkozása, a jó és a rossz, a hit és az erkölcs, a

hitetlenség vagy erkölcstelenség, a béke és a háború, mind-mind benne van az Élet Könyvében. Tehát a mesterségek és foglalkozások is.

Dolgozatunkban ezeket soroljuk fel ábécés rendben. Mielőtt ezt tennénk, szeretnénk válaszolni arra a kérdésre, hogy mi a különbség a két fogalom, a két szó között? A válasz egyszerűnek látszik: a mesterség a néhány éven át kitanult ipari szakmát, ennek gyakorlását jelenti, a foglalkozás pedig tágabb értelemben vett, de szintén a munkakörrel összefüggő tevékenység, olykor szellemi munka. A pontos meghatározás végett dr. Jakab Istvánhoz, a pozsonyi egyetem magyar nyelvű tanszékének professzorához, volt sárospataki diáktársamhoz fordultam. A professzor szerint a mesterség – foglalkozás szó között eléggé bonyolult az összefüggés. Nem biztos, hogy valakinek a foglalkozása egyúttal a mestersége is, hiszen a segédmunkás olyan foglalkozást végezhet, amihez különösebb mesterségbeli tudás nem kell. Mindkét szó tehát többjelentésű, és mind a kettőnek van a másikéval közös jelentése. A mesterség első jelentése – amint említettük – valamely ipari szakma, főként a kézművesipar valamely ága. Második jelentése: valamely foglalkozási ág, hivatás, kenyérgyártási mód. Például: beszélhetünk ma már arról is, hogy nehéz mesterség a pedagógusé; a költő érti a mesterségét stb. Vagyis itt már érintkezik a két szó a jelentés tekintetében. A mesterség szó harmadik jelentése: készség, tudás, pl. az írás, olvasás mesterségét valaki elsajátította. Negyedik: ügyesség, furfang valaminek a véghezviteléhez. Például: nem kell valamihez ördögi mesterség.

A foglalkozás első jelentése: foglalkozik valaki a maga vagy más dolgával. Második: állandó jellegű rendszeres munka, munkakör, hivatás, alkalmi, szellemi tevékenység, szak-képzettség. A harmadik: oktatási, képzési időben végzett munka. Látjuk tehát, hogy nem lehet teljesen különválasztani a két szót a használatban – írja dr. Jakab István.

Vessünk egy pillantást a mesterség alapszavára, a mester szóra. Ismeretes, hogy Jézust több alkalommal „Mester”-nek szólították. Ez nem az ácsmesterségben való korábbi foglalkozására utal, hanem arra, hogy tanított. Nem is olyan régen

nálunk is a tanítót „iskolamester”-nek nevezték. A gazdag ifjú azt kérdezte Jézustól: „Jó Mester, mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?” (Mk 10,17); Nikodémus ezt mondta Jézusnak: „Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul” (Jn 3,2); Márta így szólt a testvéréhez, Máriához: „A Mester itt van, és hív téged” (Jn 11,28); a magdalai Mária így szólt a feltámadott Jézushoz: „Rabbuni! – ami azt jelenti: Mester” (Jn 20,16). Innen származik a magyar, de más nyelvekben is a megtisztelő „Mester” elnevezés, nagy „M”-mel írva. Ezt a szót a kiváló művészekre alkalmazzák, de „úr” nélkül.

A mesterségek, foglalkozások közül, amelyek a Bibliában előfordulnak, ma már jó néhány megszűnt, ismeretlenné vált. Ma már nincsenek bábák, mert a gyermekek kórházakban, szülőotthonokban jönnek a világra. Nincsenek adószedők, mert az adót a dolgozók fizetéséből vonják le. Nincsenek szolgák, csak a református lelkipásztorok használják a „szolgálat” kifejezést, ha istentiszteletet, esketést, keresztelést, temetést végeznek, vagy úrvacsorát szolgáltatnak ki. A katonaságnál is van szolgálati idő, ami letelik, a közlekedési alkalmazottak szintén szolgálatba mennek, de maga a szó nem tartalmaz olyan jelentést, netán lebecsülést, amit korábban értettek alatta.

Könyvünkkel az a célunk, hogy bemutassuk a Bibliának az élet minden területére kiterjedő gazdagságát, és természetesen a fő forrásmunkánk maga a Biblia volt. Munkánk során egyéb segédanyagot is igénybe vettünk. Elsősorban Csizmadia Lajos: Bibliai szókönyv, Debrecen, 1910 című művét. Ebből a hangya-szorgalommal összeállított könyvből tudtuk meg, hogy például a „fazekas” szó hányszor és hol fordul elő a Bibliában. Nagy haszonnal forgattuk a Czeglédy Sándor – Hamar István – Kállay Kálmán által szerkesztett, 1931-ben Budapesten megjelent „Bibliai lexikon” című református kiadványt, továbbá a dr. Herbert Haag thübingeni professzor által szerkesztett „Bibliai lexikon”-t, amelyet az Apostoli Szentszék Könyvkiadója jelentetett meg 1989-ben Budapesten. Az egyes mesterségek, foglalkozások kapcsolatban vannak a magyar néprajzzal, tehát sok esetben fellapoztuk az Ortutay Gyula által szerkesztett „Magyar néprajzi lexikon”

mind az öt kötetét. A lexikon kötetei 1977–1982 között jelentek meg az Akadémiai Kiadó gondozásában Budapesten.

Mindenkinek van, vagy volt valamilyen mestersége, foglalkozása, hacsak nem ingyenélő, esetleg munkanélküli, de a mesterségét nem felejtette el, a foglalkozását előbb-utóbb folytathatja majd. Hisszük tehát, hogy mindenki haszonnal olvashatja a könyvünket, akinek a számára kedves a Biblia, az Élet Könyve.

A szerző

I. RÉSZ

MESTERSÉGEK A BIBLIÁBAN

Az emberiség történelmének egyik legfontosabb korszaka a mesterségek fejlődésének története. A Bibliában is számos alkalommal fordul elő a mesterség szó, ami a különböző szakmákra utal. A mesterségek a szociális élet alapvető elemei, és a Bibliában is fontos szerepet játszanak az emberek életében. A Bibliában a mesterségek a szociális élet alapvető elemei, és a Bibliában is fontos szerepet játszanak az emberek életében.

ASZTALOS

Sátorlakó őseinknek vajmi kevés bútoruk volt, legfeljebb ládák kaphattak helyet a sátorban, és ezekben ruhaneműt tartottak, szőnyeggel letakarva ülő- és fekvőhelyként szolgáltak. Az emberiség legrégebbi bútora a láda, amely a közel-keleti, ókori civilizációkban alakult ki, majd fokozatosan Európa-szerte elterjedt.

A pusztában vándorló zsidó nép életében az Úrral kötött szövetséget jelképezte a frigyláda. A ládát, valamint a szent sátor asztalát Becalél és Oholiáb készítette akácfából (2Móz 25,10 – 23). Később egyéb bútorok is kerültek a házba. A súnémi asszony azt mondta a férjének, hogy Elizeus próféta számára építsenek a házuk tetején „egy kis szobát, tegyünk bele neki ágyat, asztalt, széket és mécsest, hogy ott szálljon meg” (2Kir 4,10). Nézzük sorra ezeket a bútordarabokat. A hálószobát régen ágyasháznak nevezték. Ebben kisebb-nagyobb fekvőhelyek voltak szőnyeggel letakarva, kecskeszőrrel tömött párnákkal ellátva (1Sám 19,13). Az ágy nem volt valami súlyos „bútor”, mert Jézus azt mondta a béna embernek, miután meggyógyította: „Vedd az ágyadat (fekvőpárnádat) és menj haza!” (Mt 9,6). Persze másféle ágyakról is olvashatunk az Ószövetségben. Ámós próféta azt mondta a dőzsölő gazdagokról, hogy „elefántcsont ágyakon heverésznek” (6,4). Dávid így tanít a 4. zsoltárban: „Ha felindultok is, ne vétkezzetek! Gondolkozzatok el fekvőhelyeteken, és csillapodjatok le!”.

Alacsony asztal mellett, zsámolyon ülve, ünnepeken pamlagra dőlve fogyasztották a ház lakói, a vendégek az ennivalót. A 23. zsoltárban Isten szeretetéről énekel: „Asztalt terítesz nekem”. Az asztal fontos szerepet kapott a reformáció után az úrvacsoraosztásnál. A templomból kikerült az oltár, a helyét az asztal foglalta el a templom középpontjában úgy, hogy ezt körül lehessen állni vagy járni az úrvacsorázó híveknek. A keresztelés is az asztal mellett történik, ahol nem használnak erre a célra

*A szent sátor asztalosmunkái: a frigyláda a kenyerek asztalával.
Rézmetszet egy 1733-as kiadású örmény Bibliából*

szolgáló medencét. Az asztalra emlékezik a 436. dicséret ismeretlen szerzője: „Ha bűnödért Halálos bért Érdemlettél lelkedre: E szent asztal Megvigasztal S válik idvességedre”.

A szék inkább trónust jelent a Bibliában. Ézsaiás könyvében olvashatjuk: „Ezt mondja az Úr: A menny az én trónusom, a föld pedig lábam zsámolya (Ézs 66,1). Erre a kijelentésre utal István vértanú a védőbeszédében (ApCsel 7,49). Jób Isten kegyelméről tesz bizonyosságot, amikor így ír: „Nem veszi le szemét az igazról (ti. az Úr), sőt királyi trónra ülteti, örökre felmagasztalja” (36,7). A Jelenések könyvében János evangélista huszonnégy vént látott, akik a királyi széken ülő „valaki” előtt szintén királyi széken ültek a mennyben (4,1 – 5). A mennyei Jeruzsálemet János úgy írja le, mint amiben „nem lesz többé átok. . . hanem az Isten és a Bárány királyi széke lesz benne” (Jel 22,3). Mózes székének nevezték a jeruzsálemi templomban azt a padot, amelyben az írástudók, farizeusok ültek. Innen kapta a nevét a református templomokban a szószék mellett levő, a lelkipásztor ülőhelyeül szolgáló „Mózes-szék”.

Nagy jelentősége van az Újszövetségben a bírói ítélőszéknek. Jézust Poncius Pilátus bírói székben ülve ítélte el. A Római levél írója szerint „mindnyájan oda fogunk állni az Isten ítélőszéke elé” (14,10). Pál apostol a Korinthusiakhoz írt levelében Krisztus ítélőszékéről beszél (2Kor 5,10).

Az asztalosok munkája főleg az ajtók készítésére szorított. Erre utal a Példabeszédek írója: „Forog az ajtó a sarkán, a rest meg az ágyán” (26,14). Ablakkeretet ebben az időben még nem csináltattak a mesterekkel, a nyílásra farácsot szereltek. „Házamnak az ablakán, a rácson át kinéztem” (Péld 7,6).

ÁCS

A Bibliában az ácsmesterségről az özönvíz történetében olvashatunk először. Noé, az Úr parancsára bárkát épített, így ő hajóácsnak tekinthető. Isten pontosan előírta Noénak, hogy milyen legyen a bárka? A hossza 300, a szélessége 50, a magassága 30 könyök. „Ablakot is csinálj a bárkára . . . az ajtaját az oldalára helyezd. Készíts alsó, középső és felső emeletet” – mondta az Úr Noénak (1Móz 6,9 – 16). Ez tehát Noé bárkájának a Biblia szerinti rövid leírása.

A bárka felső emeletén Noé és családja kapott helyet, a középső emeleten voltak a raktárak, az alsó részen a nagyobb állatok kaptak helyet.

A szent sátor építésénél az ácsok akácfából fűrészelt deszkát használtak (2Móz 26,15). Salamon templomának és palotájának a gerendázata, a falburkolat azonban már drága libanoni cédrus- és ciprusfából készült (1Kir 6,15; 7,2 – 3). Az ácsokat Tírusz királya küldte Jeruzsálembe (1Krón 14,1). A zsidó férfiak megtanulták a mesterséget, mert amikor Jósias király rendbe hozatta a templomot, amelynek a gerendázatát és mennyezetét Júda királyai hagyták elkorhadni, „adtak pénzt az ácsoknak, hogy vásároljanak faanyagot a gerendázathoz és a helyiségek burkolásához” (2Krón 34,11). Ézsaiás szemléletesen írja le az ácsmester munkáját, amely évezredek óta lényegében nem változott: „Az ácsmester kifeszíti a mérőzsinórt, vörös krétával rajzol, majd gyaluval dolgozik, azután körzővel rajzol” (44,13). A zsinórt vörösre festett vízbe mártották, ezt kifeszítve rácsapták a gerendára, s az ács a vonal mellett faragta a gerendát.

Ézsaiás nem említi az ács legfontosabb eszközeit: a baltát, fejszét, fűrész, vésőt, bár ezek a szerszámok megtalálhatók a Bibliában. Elizeus szavára a folyóba esett fejsze a víz tetején úszott (2Kir 6,5 – 6). Dávid király Rabbá lakóit „fűrészsel, vascsákánnyal és vasfejszével dolgoztatta” (2Sám 12,31). Áron vésővel faragta ki fából a borjú testét, majd vont be arannyal (2Móz

Noé bárkája. Rézmetszet 1733-ból

32,4). Az ácsok Izráelben fontos és megbecsült emberek voltak, érthető tehát, hogy Nabukadneccar Babilonba hurcolta őket a többi mesterekkel együtt (Jer 24,1).

Ácsmester volt József, Jézus földi nevelőapja, és ezt a mesterséget Jézus is megtanulta, folytatta. Ezért csodálkoztak a názáretiek, hogy ács léteire tanít a zsinagógában (Mt 13,55; Mk 6,3).

Hazánkban a templom mellett álló haranglábat, fatornyot az ácsok készítették. Ezek azonban nemcsak a harangok elhelyezésére szolgáltak, hanem őrtornyok is voltak. A legtöbb torony ezért van ellátva körbejárható erkéllyel, galériával.

Az ácsok Izráelben fontos és megbecsült emberek voltak, érthető tehát, hogy Nabukadneccar Babilonba hurcolta őket a többi mesterekkel együtt (Jer 24,1). Ácsmester volt József, Jézus földi nevelőapja, és ezt a mesterséget Jézus is megtanulta, folytatta. Ezért csodálkoztak a názáretiek, hogy ács léteire tanít a zsinagógában (Mt 13,55; Mk 6,3). Hazánkban a templom mellett álló haranglábat, fatornyot az ácsok készítették. Ezek azonban nemcsak a harangok elhelyezésére szolgáltak, hanem őrtornyok is voltak. A legtöbb torony ezért van ellátva körbejárható erkéllyel, galériával.

BÁBA

Ezt a nagyon régi mesterséget vagy foglalkozást a Biblia csak három helyen említi: Jákób legkisebb fiának, Benjáminnak a születésénél a bába ezt mondta Ráhelnek: „Ne félj, mert most is fiad lett!”. A bába hozzátartozott Jákób háznépéhez, mert a Bételből vezető úton együtt volt a nagy családdal (1Móz 35,17). A bába Júda és Támár tragikus történetében is előfordul (1Móz 38,27 – 30). Embertelen parancsot adott Egyiptom királya a bábáknak, amikor tudomására jutott, hogy Izráel fiai nagyon elszaporodtak az országban. A fáraó azt mondta a bábáknak, név szerint Sifrának és Púának, hogy csak a leánygyermekeket hagyják életben, a fiúkat öljék meg. Ebben a fajgyilkosságban, népirításban a bábák nem segítettek, mert „féltek az Istent”, de azt is megtudjuk a Bibliából, hogy a zsidó asszonyok, mert életerősek voltak, nem vették igénybe minden szülésnél a bábák segítségét: „Mielőtt a bába odaér hozzájuk, már meg is szültek” – olvassuk a Mózes 2. könyve 1. részében.

Tekintettel arra, hogy a bábamesterségről az Ószövetségben olvashatunk, az őskeresztyén hagyomány sem tudta elképzelni Jézus születését a bábák közreműködése nélkül. Igaz ugyan, hogy az evangélisták semmit sem írnak a bábákról, de az őskeresztyén legenda illendőnek vélte, hogy a kis Jézusnak is legyenek bábái, mégpedig kettő, mert az Ószövetség is két bábát említ. Az ún. „apokrif”, hitelesnek nem tekinthető újszövetségi iratok szerint Jézus születésénél két bába, Zelomi és Salome segédkezett. A keleti egyházban nagy jelentőséget tulajdonítottak a bábáknak, sőt a víznek is, amelyben Jézust megfürösztötték, mert a hagyomány szerint ettől sokan meggyógyultak. A keresztyén művészetben a Kr. u. 5. századtól találunk olyan ábrázolásokat, ahol a betlehemi istállóban ott láthatók a bábák, a fürdőkád, amelybe a vizet angyal viszi. Később az angyal helyett ezt a munkát József végzi, ő segédkezik a fürdővíz előkészítésében, a kádba önti a vizet, ennek melegítéséhez éleszti a tüzet. A nyugati keresztyén

József vizet hoz a bábának a kis Jézus fürösztéséhez. Ismeretlen cseh festő műve, 1350 körül

egyház nem fogadta el a kis Jézus bábáiról szóló hagyományt, de Európa-szerte sok olyan freskó maradt fenn az elmúlt évszázadokból, amelyen a bábákat látjuk.

A kis Jézus fürdetését a keresztyén teológia kapcsolatba hozta a kereszttel, és így alakult ki a római katolikus egyházban a „bábakeresztelés”, ami azt jelentette, hogy végszükség esetén a bába, sőt bárki, férfi vagy nő, pogány vagy zsidó is megkeresztelhetette a gyermeket, ha ez életképtelennek látszott, vagy várható volt, hogy rövid idő alatt meghal. A bábának csak a kereszttelési formula szövegét kellett tudnia. Ezt a gyakorlatot az a – református felfogás szerint téves – hit indokolta, hogy a kereszttelés nélkül elhunyt gyermek pogány marad, és a pokolba kerül. A református egyház nem fogadta el a bábakereszttelést, mert ez szentségnek számít, illetve az üdvösségünk vagy kárhozatunk nem a keresztteléstől függ. Valljuk, hogy meg kell keresztelni a gyermekeket, de a keresztség csak az első és öntudatlan lépés az üdvösség útján, amelyet hit által, Jézus Krisztus kegyelméből kapunk meg. Ettől függetlenül 1783-ban a katolikus egyház kivívta: a református bábáknak esküt kellett tenni arra, hogy a szükségkereszttelést elvégzik. Ez az eskü időközben feledésbe merült, a református bábák, szülésznők nem kereszteltek, de régebben a kereszttelés náluk nélkül nem történt meg. Volt olyan hely, ahol a bába vitte a keresztvizet a templomba, külön csak erre a célra szolgáló edényben. A bába segédkezett a kereszttelésnél, mert a csecsemőt a keresztanya tartotta. Az első magyar nyelvű bábaképző szakkönyvet Jósa István nyíregyházi főorvos írta, amely „A helység bábáinak oktatása” címmel a debreceni nyomdában jelent meg 1823-ban.

BORBÉLY

Nem tudnánk pontosan meghatározni, hogy a borbélymesterség milyen régi az emberiség kultúrtörténetében, mindenesetre Egyiptomban a fáraókat naponként borotválták, jellegzetes hajviseletüket, esetleg szakállukat a borbélyok nyírták. A főpapkának viszont kopaszra borotválták a fejét. Mózes megtiltotta ezt a szokást: „Ne nyírájátok le halántéktokról a haját! Szakállad végét ne csúfítsd el!”. A papokat pedig utasította: „Ne nyírják kopaszra a fejüket, szakálluk szélét ne borotválják le!” (3Móz 19,27; 21,5). Az egyiptomi viselet eltiltása persze nem jelentette azt, hogy bárki torzonborz legyen. A főpapra vonatkozólag Mózes parancsolja: „ne hagyja gondozatlanul a haját” (3Móz 21,10). A szakáll és a bajusz a férfiak dísze volt, amelyet illő hosszúságúra nyilván a borbélyokkal nyírtak le, bár ezt a mesterséget csak a Károli-féle bibliafordítás említi (Ez 5,1). Dávid azért indított hadjáratot az arámok ellen, mert a királyuk, Hánún, Dávid követeinek a szakállát félig levágatta, és ezzel csúffá tette őket (2Sám 10,4).

A szakáll és a haj önkéntes levágása, megtépése a gyász jele is volt Izráelben (Ezsd 9,3; Ézs 15,2). A Bibliából ismert názir fogadalom azt jelentette, hogy a férfi vagy a nő Jahvénak szentelte magát. Meghatározott ideig nem nyíratkozott, nem fogyasztott szeszes italt (3Móz 6). Ilyen fogadalmat tett az Úr parancsára Mánóah, hogy a fia, Sámson haját sohasem fogják levágni (Bír 13,5); és ezt a titkot árulta el Sámson is Delilának, aki Sámson haját lenyírta, és ezzel Sámson a rendkívüli erejét elvesztette (Bír 16). A szakáll, a haj gondozásához régóta hozzátartozott az illatos olaj (Zsolt 23,5; Lk 7,46). Pál apostol azt írja a korinthusbelieknek, hogy az asszonyok, akár hosszú a hajuk, akár le van borotválva, a templomban kendővel bekötött fejjel imádkozzanak (1Kor 11,1–12).

Európában a borbélymesterség évszázadokon át összefüggésben volt az orvostudomány egyik ágával: a sebészettel.

Bronzkori borotva a debreceni Református Kollégium múzeumának anyagából

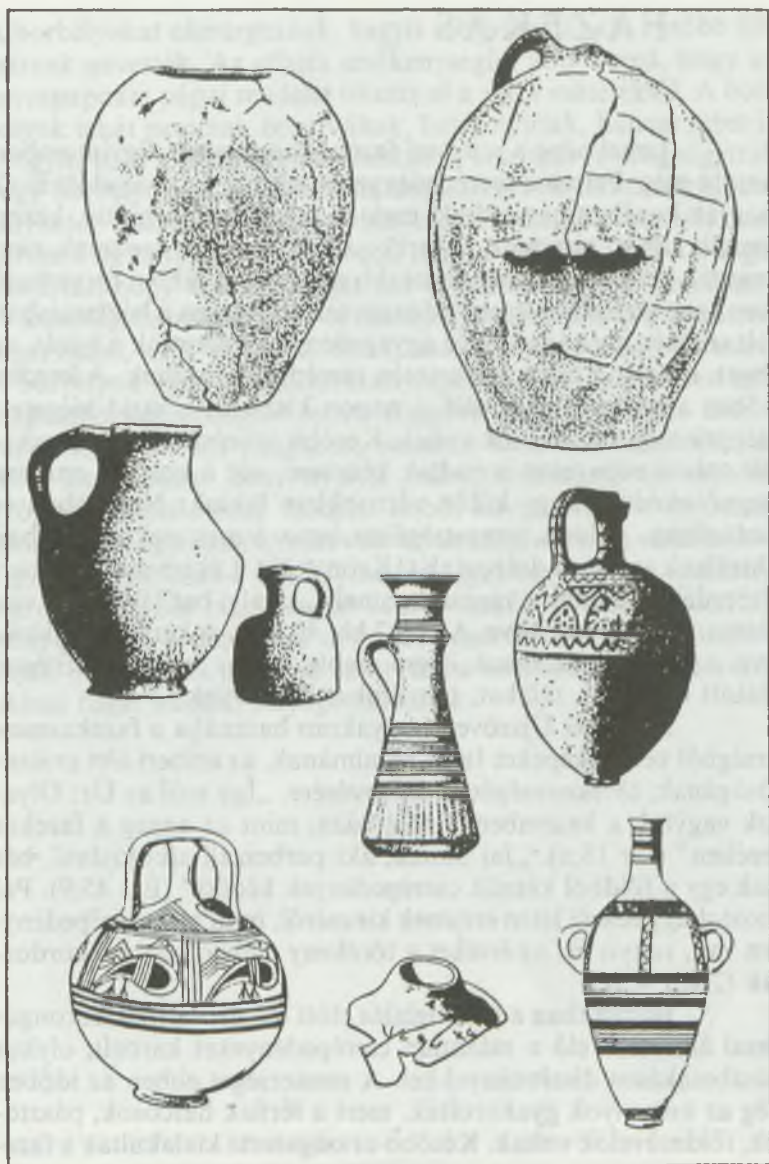
A borbélyokat chirurgusnak, vagyis sebgyógyítónak, később felcsernek nevezték. Az effajta tevékenységük abból ered, hogy az orvospapokat pápai rendelet tiltotta el a véres műtétektől. A borbélyok tehát nemcsak borotváltak, haját nyírták, hanem sebet is gyógyítottak, a gyógyszerkészítéshez is értettek. A sebgyógyítók vagy borbélyok külföldön és hazánkban céhbe tömörültek, szabályzatot hoztak létre, amelyből kiderül, hogy a borbély inas három évig tanulta a mesterséget, majd a céh tagjai előtt vizsgát tett arról, hogy nemcsak haját tud vágni, borotválni, de néhány – külsőleg használható – orvosságot, kenőcsöt is tud készíteni, fogat húzni, nyílt sebet bekötözni, rándult végtagot helyére tenni. A borbélyok ilyen jellegű tevékenységét az 1700-as években már magasabb képzettségtől tették függővé, vagyis az inas már a városi főorvos előtt vizsgázott, ismernie kellett az anatómiát, az ezzel kapcsolatos latin nyelvű szakkifejezéseket, és többféle gyógyszer készítésének módját. Ebből következően a mesterség lassan elvált egymástól, mert volt olyan inas, aki nem vállalkozott a gyógyításra, csak a borbélymesterséggel kapcsolatos tevékenységre. Ez utóbbi mesterségbe később a nők is bekapcsolódtak, tehát például a debreceni országos vásárokon a nők nyírták a haját, borotváltak az egyik sátorban, a férfi sebgyógyítók a másikon fogat húztak, tályogot kezeltek.

FAZEKAS

Izráel népe a művészi fazekasmesterséget Egyiptomban tanulta meg. Persze a cserépedényeket már az özönvíz előtt és az ősatyák korában használták, ezek azonban még primitív, kézzel formált tálak, tányérok, bögrék voltak, mert a mesterek nem ismerték a fazekasság legfontosabb eszközét: a lábbal forgatható korongot. A legtöbb cserépedényre természetesen a háztartásban volt szükség, de nagyméretű agyagedényben tartották a búzát, az olajat, a bort, a mécsesek szintén cserépből készültek. A kezdeti időben a korongon formált, a napon kiszáritott, majd kiégetett edények még mázatlanok voltak. Később azonban a zsidó fazekások mázas edényeket is tudtak készíteni, sőt a számuk annyira megnövekedett, hogy külön városokban laktak: Netáimban és Gedérában. A Júda nemzettségéhez tartozó mesterek elsősorban a királyok számára dolgoztak (1Krón 4,23). Lákisban olyan korsótöredéket találtak a régészek, amely „királyi bat” felirattal van ellátva, vagyis hitelesítve. A „bat” kb. 40 liter. A kerámia fejlődésével az izráeli fazekások egyre szebb, kecses, színes díszítéssel ellátott korsókat, tálakat, tányérokat készítettek.

Az Ó- és Újszövetség gyakran használja a fazekasmesterségből vett jelképeket Isten hatalmának, az emberi élet mulandóságának, törekenységének kifejezésére. „Így szól az Úr: Olyanok vagytok a kezemben, Izráel háza, mint az agyag a fazekas kezében” (Jer 18,6). „Jaj annak, aki perbeszáll alkotójával, bár csak egy a földből készült cserépedények között” (Ézs 45,9). Pál apostol úgy beszél Isten erejének kincséről, mint ami cserépedényben van, vagyis ezt az értéket a törekeny emberi testben hordozzuk (2Kor 4,7).

Hazánkban a honfoglalás előtt élő népek már koronglással állították elő a mázatlan cserépedényeket karcolt, olykor mészberekásos díszítményekkel. A mesterséget ebben az időben még az asszonyok gyakorolták, mert a férfiak harcosok, pásztorok, földművelők voltak. Később országszerte kialakultak a faze-

Fazekasmunkák az ókorból. Az alsó sor közepén „királyi bat” feliratú töredékkal

kasközpontok a Tisza mentén, Felvidéken, Dunántúlon, az Alföldön és Erdélyben. A fazekasok céhbe tömörültek, sajátos díszítési módot alkalmaztak, a szakember tehát azonnal meg tudja állapítani, hogy egy régi cserépedény hol és mikor készült.

Az 1562-es Debreceni Hitvallás engedélyezte, hogy az úrasztali edények cserépből is készülhetnek. Ettől kezdve vált általánossá, hogy az úrasztali bort csak erre a célra szolgáló kantában, korsóban vitték a templomba, de arra is van adatunk, sőt tárgyi emlékünk, hogy az úrvacsorai kenyeret szintén cseréptáliból osztotta a prédikátor. A keresztelő kancsó, tál szintén cserépből készült.

A hazai kerámia történetében különleges helyet foglalnak el a „habán” fazekasok. A reformáció idején ezek a mesterek még Svájcban éltek, de mert a népcsoport a felnőttkeresztelést gyakorolta, Svájból Csehországba vándoroltak, innen pedig az 1600-as évek elején Magyarországra és Erdélybe. Nálunk „újkeresztyn”-nek nevezték a kitűnő mestereket, akik többféle árut állítottak elő. Például üvegedényeket, márkás késeket, kályhákat, falburkolásra alkalmas csempéket. A habán fazekasok készítményei a múzeumokba kerültek. Ilyen gazdag gyűjteménye van Sárospatakon a református Kollégium múzeumának úrasztali korsókból. Sárospatakra I. Rákóczi György fejedelem telepítette le a Csehországból kivándorolt habán fazekasokat, akiknek a mesterségét később már magyar iparosok folytatták, sőt folytatják ma is.

HANGSZERKÉSZÍTŐ

A Biblia tizennégyféle hangszert említ, amelyek közül néhányat zsidó emberek készítettek, a többit Egyiptomból, Asszíriából, Babilonból szerezték be. A hangszerek nemcsak a templomi zene tartozékai voltak, hanem a lakomák, felvonulások fényét is emelték, az ünnepek elejét és végét jelezték. Erre szolgáltak a kosszarvból készült egyszerű kürtök, amelyeknek hangjára Jerikó falai leomlottak (Józs 6,20). Izráelben minden ötvenedik esztendő „nyugalmi év” volt a földművelésben (sőt ennek kapcsán a gazdasági és szociális életben is). Ennek az évnek a kezdetén országszer- te kürtszó mellett kellett kihirdetni, hogy különleges esztendő következik, ezért is hívták a „kürtölés esztendejé”-nek (3Móz 25,9).

A fúvós hangszerek közé tartozott a síp. Amikor Salamont királlyá kenték, a nép felvonult és sípokkal örvendezett (1Kir 1,40). A 150. zsoltár szerzője írja, hogy „dicsérsjétek az Urat fuvolával”. A fuvola a gyászt is jelezte Jairus leányának a feltámasztásánál (Mt 9,23). A furulyát Jézus említi Keresztelő Jánossal kapcsolatban (Mt 11,17). Nabukadneccar babiloni király zenekarában dudások is voltak (Dán 3,5). Állandó harsonásként szolgáltak a szövetség ládája mellett Benánjáhú és Jahaziél (1Kron 16,6). János evangélista azt írja Babilon bukásáról, hogy nem hallatszik benne a trombitások hangja (Jel 18,22). Sok helyen olvasunk a Bibliában a hárfáról (Zsolt 57,9; 68,26; 137,2; Jel 18,22). A lant mestere volt Dávid (1Sám 16,16), „tízúrú lanton zengedezett az Úrnak” (Zsolt 144,9). Pál apostol a cimbalomról beszél a szeretet himnuszában (1Kor 13,1). A citera általános hangszer volt Izráelben. Lábán szemére veti Jákóbnak, hogy miért szökött meg tőle, ő citeraszó mellett akart tőle búcsút venni (1Móz 31,27). A 150. zsoltár írója citerával is dicséri az Urat.

Az ütőhangszerek között legismertebb volt a dob. Mirjám prófétanő és társai doboltak és táncoltak (2Móz 15,20). A dob a templomi hangszerek között is szerepel (Zsolt 81,3).

Dávid a lantjával Saul király előtt. Rézmetszet 1733-ból

Cintányérről, csörgőről olvasunk a frigyláda Jeruzsálembé való szállításánál (2Sám 6,5). A 92. zsoltárban a Károli-féle fordítás szerint ezt olvassuk: „Jó dolog dicsérni az Urat. . . tízhúrú hegedűvel és lanttal, hárfán való zengedezéssel”. A hegedűt a bibliai korban még nem ismerték, és ez egyébként sem lehetett tízhúrú, tehát a zsoltáros más hangszerre gondol. A zsidók manapság csak a kosszarvból készült kürtöt, a „sófár”-t használják a zsinagógában az újévi ünnepen, de régebben az újévhez kapcsolódó népi szokások tartozéka is volt a sófár.

Az orgonát, a hangszerek királyát vagy királynőjét már a Krisztus előtti II. században használták a görög, római birodalomban. A keresztyén templomokba a X. század táján került be az orgona, de a használatukról Aquinói Szent Tamásnak (1226–1274) ez volt a véleménye: „Az orgonák inkább arra szolgálnak, hogy gyönyörködtessenek, sem minthogy áhítatot keltsenek”. A reformáció semmiféle hangszer használatát nem engedte meg a templomban. Az 1562-es Debreceni Hitvallás elismeri ugyan, hogy az Ószövetség sokféle hangszert említ, azonban ezekről az Újszövetségben csak Máténál, Pál apostolnál, a Jelenések könyvében olvashatunk. Az orgona szót a Bibliában nem találjuk. A Debreceni Hitvallásnak az orgonára vonatkozó tilalma időközben feledésbe merült. Az orgonák használata nagyobb mértékben csak az 1800-as évek végén terjedt el, még a zsinagógákban is, amikor már nemcsak a nagy városok templomainak a karzatára került fel az orgona, hanem a kis falusi templomokban is orgonaszó mellett énekelt a gyülekezet.

KELMEFESTŐ

A textilművességgel szorosan összefüggő iparág a kelmefestés. A Biblia Debóra prófétanő énekében említi először a festett kendőt. Éneke előtt azt olvassuk, hogy Kánaán földjének félelmetes hadseregét Bárak legyőzte, s a vezér, Sisera életét pedig egy asszony csúfos módon, sátorcövekkel oltotta ki. Sisera anyja aggódva várja a fiát. Miért késik? Közben arra gondol: „Talán zsákmányt letek és osztozkodnak rajta. . . Tarka ruha a Sisera zsákmánya. . . egy vagy két, festett kendőt hoz a nyakamra zsákmányul!” (Bír 4,21; 5,30).

A szent sátorban is voltak festett szövetek: „A hajlékot tíz sátorlappból készítesd – mondotta az Úr Mózesnek –, sodrott lenfonalból, kék és piros bíborból és karmazsin fonálból” (2Móz 26,1). Salamon templomában a szentek szentjének ajtajára ugyancsak kék és piros színű, kerubokkal díszített kárpitot szövetek (2Krón 3,14). Ézsaiás kétszer említi a ruhafestők mezejét. Az első esetben a próféta ezen a helyen jövendöli meg, hogy az Izraelre törő asszír király támadása ellen megvédi az Úr a népét (7,3), a másik esetben szintén a ruhafestők mezején jelenti be Szanhérib asszír király, hogy hadjáratot indít Jeruzsálem ellen (36,2), azonban a város az Úr segítségével most is megmenekül (37,36).

A Bibliában említett ruhafestők főleg növényi anyagokat használtak a kelmék színezéséhez, de pl. a finom lenvásznak a bíborcsigák testéből nyert vörös festékekkel színezték. Ez a festékanyag nagyon drága volt, ezért nevezték az ilyen kelmét bíborszövetnek. A ruhafestők a textíliák fehéritésével is foglalkoztak, mert a fonál színe sárgás, szürkésfehér, viszont Jézus ruhája a megdicsőülésekor „fénylővé lett, tiszta fehérré, amilyenre nem tud ruhafestő fehériteni a földön” (Mk 9,3).

Európában a kelmefestő mesterség Francia- és Németországban már a középkorban virágzó iparágának számított. A mesterek zöld, sárga, piros, fekete színű textíliákat készítettek,

A bűneset. Kékfestéssel készült szövetnyomás, XVIII. század

majd amikor Indiából nagy mennyiségű indigó került forgalomba, általánossá vált a kékfestés. A munkába vett vásznakot előbb jól kifőzték, utána szárították, simára mángorolták. Ezután szigetelőanyagba mártott fém dúccal különböző mintákat nyomtattak kézzel a textíliára. A vászonanyag ezután a festékes kádba került, amelyről a főzés során a szigetelőanyag, a viasz, leolvadt, és előtűnt a kék háttérből a fehér színű minta.

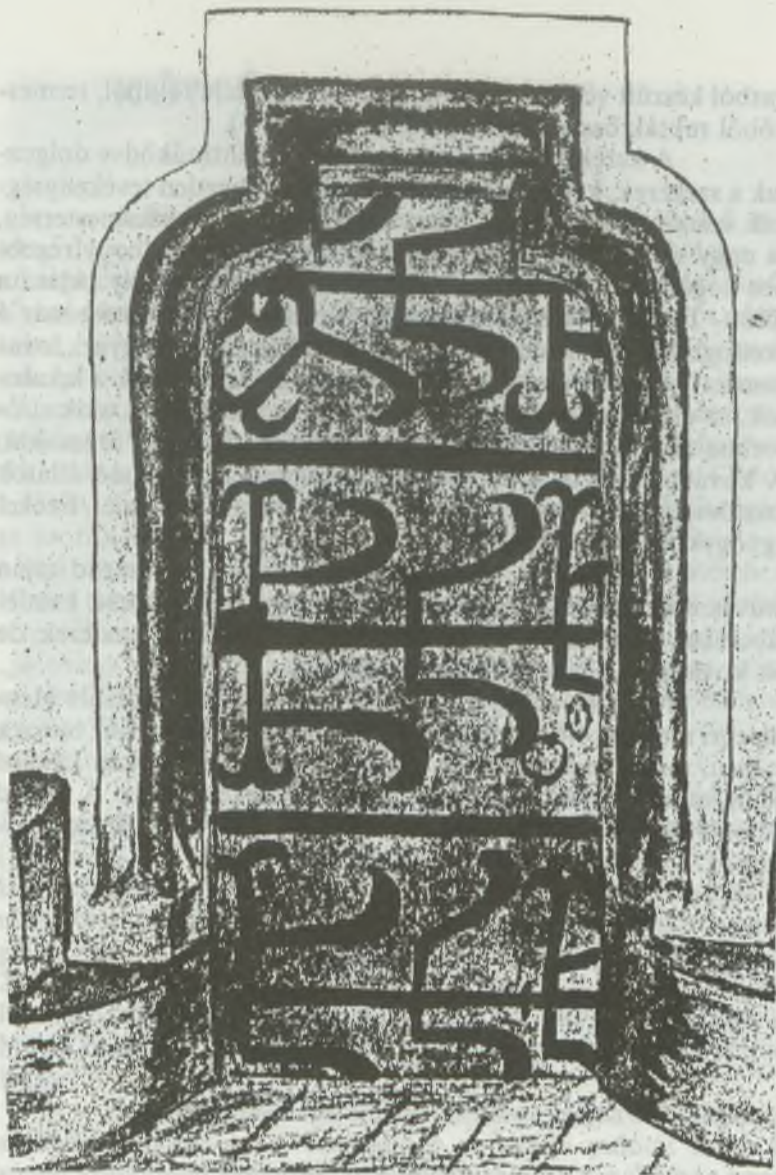
Hazánkban főleg Dunántúlon, Felvidéken voltak kelmefestő műhelyek. A mesterek elsősorban a parasztság számára készítették végszámmra a kékfestékes vásznakot, amelyeket a vásárokon, boltokban árultak. A női, férfi viselet tartozéka volt a kékfestéses szoknya, kötő, blúz. Hortobágyon századok óta a csikósok kék színű, lobogós ujjú inget, ráncolt övű gatyát viseltek.

A református templomok úrasztali terítői között is találunk kékfestéses vagy színes, virágos, úgynevezett „nyomtatásos” textíliákat. A kupai (Abaúj m.) eklézsia 1668-as összeírása „nyomtatott fejtős abroszt” említ. A kisvarsányi (Szabolcs m.) egyházközségnek 1792-ben „Farkas András vette egy aranyon” azt a terítőt, amelyről a leltárban ezt olvassuk: „fejér selyem bíbor keszkenő, a szélín zöld, sárga és veres színű apró virágok vannak nyomtatva”. Vöröserényben (Veszprém m.) „nyomtatott virágú, ibolyaszínű, kék és veres szélű abrosz”-szal terítették le az asztalt úrvacsoraosztáskor 1820-ban. A hajdúböszörményi templomban az 1763-as feljegyzés szerint a „fekete nyomtatásos abrosz” nagypénteken és nagyszombaton volt az úrasztalán. Napjainkban ismét divatba jött a kékfestékes vászon terítő, a mesterség tehát ma is él.

KOVÁCS

A bronzkorszakot a vaskorszak követi az emberiség kultúrtörténetében. Ez a mesterség Egyiptomban, a Tigris és az Eufrátesz folyók környékén, Mezopotámiában fejlődött ki a Krisztus előtti II. évezred közepén, Európában pedig a Kr. e. 900-ban. Izráel népe tehát Egyiptomban már ismerte a vasszerszámokat. Kánaán földje pedig olyan – emlékezik vissza Mózes –, mint „amelyeknek a köveiben vas van” (5Móz 8,9). Ez a fém keményebb a réznél vagy bronznál, ezért a kezdeti időkben a vas nagy értéknek számított. A Jerikó bevételénél zsákmányolt arany-, ezüst-, réztárgyakon kívül a vaseszközöket is az Úrnak kellett szentelni, „az Úr kincstárába kellett beszolgáltatni (Józs 6,19).

A kovácsmesterség minden népnél fontos iparág volt. Ézsaiás ezt írja: „A kovács fejszét készít, és munkálkodik a szénen, és alakítja azt pöröllyel, munkálja azt az erős karjával” (44,12). A szén alatt a fa parazsa értendő, mert a kőszén a bibliai korban még nem ismerték. A kovácsok azonban nemcsak közhasználati eszközöket készítettek, hanem fegyvereket is, ezért az Izráelt legyőző filiszteusok elhurcolták a mestereket: „Kovácsot pedig egész Izráel földjén nem lehetett találni, mert a filiszteusok így gondolkodtak: ne csinálhassanak a héberek kardot vagy dárdát! Ezért egész Izráelnek a filiszteusokhoz kellett eljárnia, hogy megélesítsék ekevasukat, kapájukat, fejszójüket és ásójukat, ha megtompult az élük” (1Sám 13,19–21). Háborúban valóban előfordult, hogy a vaseszközökből fegyvert készítettek. Erre utal Jóel próféta: „Kovácsoljatok kapáitokból kardokat, metszőkésekétekből dárdákat” (3,10). Az igazi béke korszakát viszont Ézsaiás és Mikeás próféta úgy írja le, hogy az emberek „kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket” (Ézs 2,4; Mik 4,3). A kovácsok tehát sokféle szerszámot állítottak elő vasból, de Mózes idejében az áldozati oltár köveit nem lehetett fémből,

*Kovácsremek. A tarpai református templom egy darabából ácsolt
ajtájának vasalása, XV. század*

vasból készült vésővel kifaragni, vagyis az oltárt földből, természetből rakták össze (2Móz 20,25; 5Móz 27,5).

A kerékgyártók a kovácsokkal együttműködve dolgoztak a szekerek, kocsik előállításánál. Ettől független tevékenységnek számított a patkolás, mert ez kifejezetten kovácsmesterség, és nagy szakértelmet igényelt. Ezzel magyarázható, hogy régebben cégerként egy nagy patkó lógott a kovácsműhely bejárata fölött. Település kovács nélkül nem létezett. A mesterség már a honfoglalás előtt ismert volt a népünknel, lévén a magyar „lovasszemzet”. Később szakosodott a művesség, különváltak a lakatosok, az uradalmi, községi kovácsok, a cigánykovácsok, akik elsősorban szögeket készítettek, vagy figurális díszítésű fogasokat. A kovácsok közül többen annyira értettek az igavonó állatok anatómiájához, hogy orvosi teendőket is végeztek. Ezeket „gyógykovács”-nak nevezték.

Külföldön a kovácsmesterség már a X. század táján művészetté fejlődött. Templomkapukat, ajtóvasalásokat, kandelabereket, nagyméretű gyertyatartókat készítettek a mesterek, de ők kovácsolták ki a harangnyelveket is.

Magyarországon a leghíresebb vasműves Fassola Henrik egri mester volt. Ő készítette 1761-ben a vármegyeház barokk stílusú, máig megcsodált két kapuját. Az öccse, Fassola Lénárd pedig az érseki palota kapuját, a líceum erkélyrácsát. A család külön vasolvasztó gyárat, vasverő üzemet létesített a Bükk hegységben.

KŐMŰVES

A Biblia Kaint nevezi az első kőművesnek, mert ő építette, de nyilván nem egyedül, az első várost Édentől keletre, és a fiáról Énóknak nevezte el (1Móz 4,16 – 17). Noé utódai közül Nimród tekinthető az első olyan uralkodónak, aki jelentős városokat építtetett Asszíriában (1Móz 10,11 – 12). A Babel tornyának építői még nem értettek a kőfaragáshoz, a maltert sem ismerték, mert téglát vetettek, kiégették, földi szurok volt a habarcsuk (1Móz 11,3). Izrael népét Egyiptomban rabszolgaként dolgoztaták, raktárvárosokat kellett építeniük a fáraó számára (2Móz 1,11). A zsidók kényszermunkája csak a kőfejtésre és a kőfaragásra szorítkozhatott, ezzel magyarázható, hogy amikor Salamon hozzákezdett a jeruzsálemi templom és a palotája építéséhez, Hírám tíruszi királytól kért szakembereket a munkálatok vezetésére (2Krón 2,12 – 13). Salamon csak az idegen nemzetiségű, „jövevény” segédmunkásokat biztosította az építkezéshez, szám szerint 70 000 teherhordót, 80 000 kőfejtőt, és melléjük 3600 felügyelőt (2Krón 2,16 – 17). Maga a templom Kr. e. 966 – 959-ig, vagyis hét évig épült.

Később az izraeli kőművesek már önállóan dolgoztak. Jósiás király idejében ők újították fel a jeruzsálemi templomot (2Krón 34,11). Nehémiás szintén zsidó kőművesekkel javíttatta ki Jeruzsálem várfalát (Neh 3). Izraelben a házak nagyon egyszerűek voltak, kőből, faluhelyen vályogból épültek, a falakat agyaggal tapasztották be (3Móz 14,42), a tetejük lapos volt (5Móz 22,8). A gazdag emberek többszobás, emeletes házakban laktak. Ilyen emeletes ház felső szobájában gyűltek össze a tanítványok, Mária és Jézus testvérei Krisztus mennybemenetele után (ApCsel 1,13).

Jeruzsálemben Heródes uralkodása idején folytak nagyszabású építkezések. A templomot, a királyi palotát zsidó és római kőművesek építették. A munkálatokat Kr. e. 20-ban kezdték meg, és 63-ban, Heródes fia, Agrippa idejében fejezték be.

Nimród az épülő Babel tornyánál. Rézmetszet 1733-ból

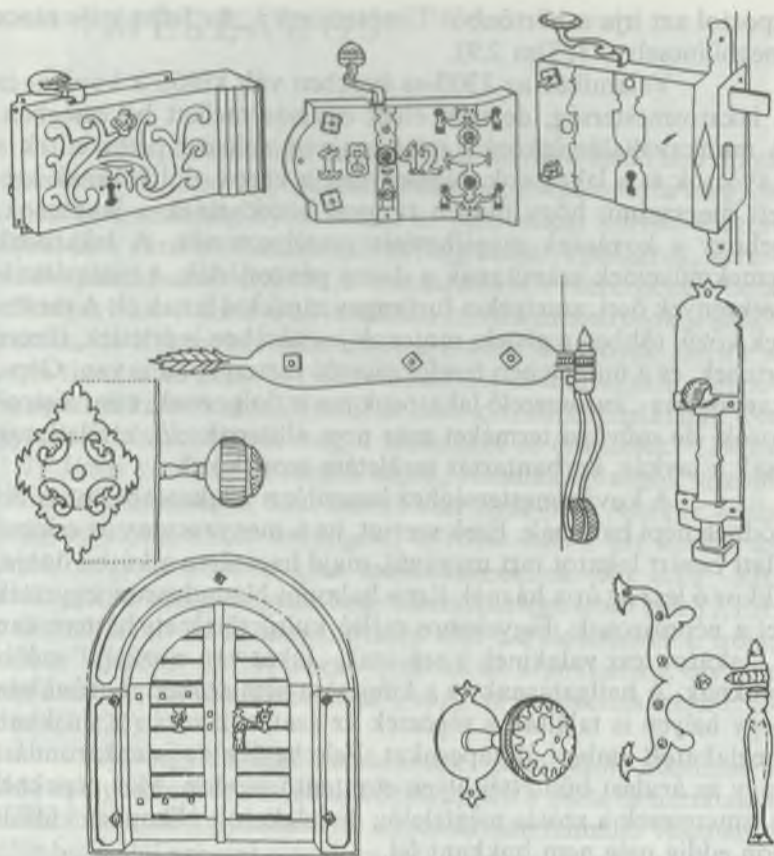
A szemtanú, Flavius Josephus zsidó történész szerint a templom vakító fehér márványból épült, két, oszlopcsarnokkal határolt négyzetes udvarral, tíz kapuval. Az első udvarba az „Ékes kapun” lehetett bejutni, ez volt az asszonyok számára fenntartott rész. Itt gyógyította meg Péter apostol a sántát (ApCsel 3,2). A második udvar két részre oszlott: a férfiak és magasított területen a papok udvarára. Itt állt az égőáldozati oltár, amely a régi szokás szerint úgy készült, hogy vasszerszámot nem használtak hozzá, a mesterek termésköből állították össze, és itt volt a mosdómedence. Az udvar nyugati oldalán emelkedett a magasba a tulajdonképpeni templom, vagyis a szentély, amelynek az ajtaját aranylemezekkel borították. A templomépület két helyisége közül a belső alacsonyabb volt, mint a külső, és ennek is aranykapuja volt. A templom legbelső helyiségét – a szentek szentjét – függöny választotta el a többi helyiségektől. Ebben nem volt semmi, mert Heródes korában a szövetség ládája már nem volt meg. Ide senki sem léphetett be, csak a főpap, a nagy engesztelési ünnepen.

Heródes – még épülőben levő – csodálatos templomának sorsát Jézus megjövendölte: „Bizony, mondom néktek: nem marad itt kő kövön, amit le nem rombolnának” (Mt 24,2). Titus római császár Kr. u. 70-ben hosszú ostrom után elfoglalta és valóban lerombolta a templomot, Jeruzsálem várfalait, Heródes templomából csak az ún. „Siratófal” maradt meg, mint Heródes mulandó dicsőségének az emléke.

LAKATOS

A vasművességen belül minőségi munkának számít a lakatosság, mert ezek a mesterek nemcsak bonyolult zárok, kulcsok, lakatok készítésével foglalkoztak, hanem művészi kivitelű tárgyakat, lámpákat, gyertyatartókat, cégéreket, ajtópántokat állítottak elő. Izráelben is megbecsülték a lakatosokat. A Nabukadnecar által Babilonba hurcolt mesteremberek között a lakatosok is ott voltak (2Kir 24,16). Amikor Nehémiás a fogságból visszatérhetett hazájába, illetve Jeruzsálembé, azonnal hozzálátott a rommá lett város újjáépítéséhez. A Hal-kapu ajtószárnyait, zárait, reteszeit Hasszenáá fiai, a Régi-kaput Jójadá, Pászéah fia és Mesullám, Beszódjá fiai, a Szemét-kaput Malkijjá, Réháb fia, a Forrás-kaput Sallun, Kol-Hózé fia javította ki (Neh 3). Jeruzsálem összes kapuja elpusztult, de Nehémiásnál nem olvashatjuk, hogy pl. a Juh-kapu vagy a Völgy-kapu zárait milyen nevű lakatosok hozták rendbe. Az a tény viszont, hogy a Biblia feljegyezte a mesterek neveit, alátámasztja a fent mondottakat: a lakatosok megbecsült mesterek voltak Izráelben. A 147. zsoltárban ezt olvassuk: „Jeruzsálem, dicsőítsd az Urat, Sion, dicsérd Istenedet! Mert ő erős zárokat tett kapuidra, megáldotta benned lakó fiaidat”.

Közismert, hogy régen a bilincseket és kalodákat lakattal erősítették a kézre vagy a lábra, esetleg mindkettőre. Péter apostolt két bilincssel összeláncolva őrizték a jeruzsálemi börtönben (ApCsel 12,6), Pál apostolt és Szilást nemcsak börtönbe vetették, hanem a lábukat kalodába zárták (ApCsel 16,24). A lakatosok által készített zárokat, bilincseket a Biblia jelképesen is használja: Isten Dávidot királyságra választotta ki, és az ő „felkentje” ellen a szövetség bilincseit nem lehet széttépni (Zsolt 2,2–3). A 107. zsoltár írója úgy énekel Isten erejéről, „mint aki betörte az érckapukat, és leverte a vaszárakat”. Ugyanezt mondja Ézsaiás próféta: „Én megyek előtted, a rögös utat elegyengetem, az érckapukat betöröm, és a vaszárakat leverem” (45,2). Pál

Lakatosmunkák Erdélyből: ajtózárr, kilincs, sarokvas, ajtógomb

apostol azt írja a börtönből Timóteusnak: „Az Isten igéje nincs megbilincselve” (2Tim 2,9).

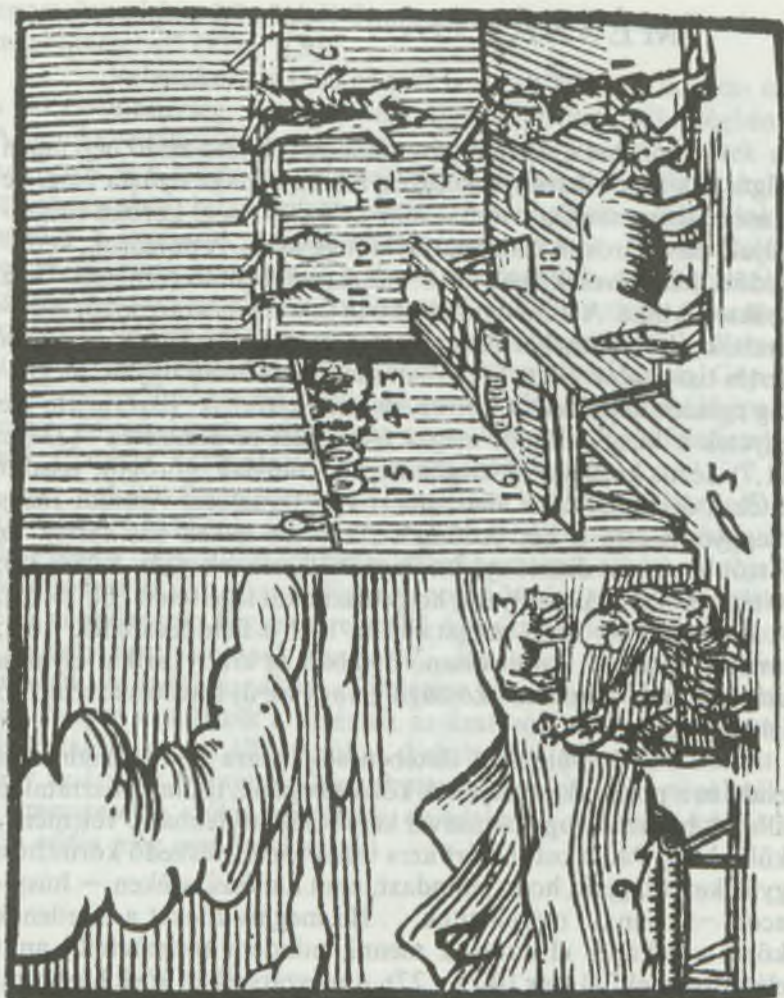
Valamikor az 1300-as években vált külön a kovács- és a lakatosmesterség, de nem éltek egymás mellett békességben. A munkavállalás ütközése miatt nagyon sokszor pereskedtek a kovácsok és a lakatosok. Nemegyszer a városi előljáróknak kellett megszabni, hogy milyen tárgyat készíthetnek a lakatosok, nehogy a kovácsok megélhetését veszélyeztessék. A lakatosok remekműveinek számítanak a díszes pénzesládák, a mai páncél-szekrények ősei, amelyeket furfangos zárrakkal láttak el. A mesterek közül többen a gépek, motorok javításához is értettek, illetve értenek, és a műhelyben fémforgácsoló esztergapad is van. Gép-, karosszéria-, autószerelő lakatosok ma is dolgoznak, mint kisiparosok, de művészi terméket már nem állítanak elő, a feladatuk csak a javítás, karbantartás területére szorítkozik.

A kovácsmesterséghez hasonlóan a lakatosokhoz is fűződnek népi babonák. Ezek szerint, ha a menyasszony az esküvő alatt bezárt lakatot tart magánál, majd hazatérve a kútba dobja, akkor ő lesz az úr a háznál. Ezt a babonát Nádudvaron jegyezték fel a néprajzosok. Figyelemre méltó kultúrtörténeti háttere van a „lakatot tesz valakinek a szájára”, „lakat van a száján” szólásunknak. A hallgatásnak ez a kifejezése nem szókép: hazánkban négy helyen is találtak a régészek az ásatások során a sírokban meglakatolt emberi állkapcsokat. Feltehetően az istenkáromlást vagy az árulást büntették ilyen elrettentő módon. Más népeknél is ismeretesek a szólás megfelelői, de lelakatolt állkapocs külföldön eddig még nem bukkant fel.

MÉSZÁROS

Jóllehet a nomád pásztoréletet folytató zsidó nép maga vágta le a juhot, bárányt, kecskét, marhát, maga nyúzta meg, de a mészárosmesterség nyomát már az ószövetségi korban megtaláljuk. Ez a városok kialakulásával függ össze. A polgárok, kereskedők, kézművesek nyilván a mészárszékben szerezheték be a szükséges húst. A királyi udvarokban szintén mészárosokat alkalmaztak, de henteseket nem, mert a mózesi törvények szerint a sertés tisztátalan állat: „A disznó hasított körmű ugyan, mégpedig egészen kettéhasadt körmű, de nem kérődzik: tisztátalan. Ne egyetek a húsból, sőt még a tetemüket se érintsétek” (3Móz 11,7). Jézus korában az idegen népek, rómaiak, görögök viszont ették a disznóhúst, az állat ismert volt Izráelben. Amikor Jézus meggyógyította a két ördögöset, a rossz lelkek azt kérték az Úrtól, hogy a disznónyájba menekülhessenek (Mt 8,28 – 32). A tékozló fiú odáig süllyedt, hogy disznókat legeltetett (Lk 15,15). A disznó iránti zsidó magatartásra utal a Példabeszédek írója, amikor kijelenti: „Mint disznó orrában az aranykarika, olyan a szép asszony, ha nincs okossága”, vagy az új fordítás szerint: jó ízlése (11,22).

Az ősgyülekezet életében sok vitára adott alkalmat a zsidó és a pogánykeresztyének között éppen a tiszta és tisztátalan állatok húsanak fogyasztásával kapcsolatban fennálló véleménykülönbség. Pál apostol ezért arra inti a törvényeskedő korinthusi gyülekezet tagjait, hogy „mindazt, amit a mészárszéken – húsipácon – árulnak, megehetitek. . . Ha meghív titeket a hitetlenek közül valaki, és el akartok menni, mindent megehetitek, amit elétek tesznek” (1Kor 10,25 – 27). A mészárszéken árult hús iránti tartózkodás azzal is magyarázható az őskeresztyén korban, hogy a piacra vagy a mészárszékbe sok olyan áru került, amit a pogány isteneknek felajánlott áldozati állatok húsból mértek ki. Pál apostol tehát újra figyelmeztet: ha valaki azt mondaná a vendégségen, hogy „ez áldozati hús, nem szabad megenni”, a keresztyén

Mészárszék. Fametszet Comenius: A látható világ képekben című, Sárospatakon írt, Nürnbergben megjelent művéből, 1659

ember tegye túl magát az aggályoskodáson (1Kor 10,28), mert Jézus szerint: „nem az teszi tisztátalanná az embert, ami bemegey, hanem ami kijön a száján” (Mt 15,11), mármint a szitkozódás, a káromkodás.

Amikor Ézsaiás az eljövendő Messiásról, az Úr szolgálójáról beszél, a szelídségét, illetve kereszthalálát a mészárszékre – az új fordítás szerint: a vágóhídra – vitt bárány magaviseletéhez, sorsához hasonlítja (53,7). Az etióp kincstárnok ezt a bibliai részt olvasta útközben a megkeresztelkedése előtt (ApCsel 8,32). Jeremiás prófétát a szülővárosában, Anatótban meg akarták ölni, ezért mondja: „Én pedig olyan voltam, mint a mészárszékre – vágóhídra – hurcolt gyanútlan bárány” (11,19).

Hentes- és mészárosnak azt a mestert nevezzük, aki a sertések és szarvasmarhák levágásával, húruk árusításával egyaránt foglalkozik. A két mesterség között – a kovácsok és lakatosokhoz hasonlóan – gyakran támadt nézeteltérés. A mészárosok a marhavágás jogát mindig igyekeztek a maguk számára fenntartani. A mészáros céhek jelvénye általában egy ökörfej volt. Kontár hentesnek számított a böllér, aki a házi disznóölés körüli munkát végezte az asszonyok segítségével: töltötte a hurkát, kolbászt, a disznósajtot, sózta a sonkát, szalonnát, oldalast. A pácolás, füstölés szintén házimunkának számított.

ÖTVÖS

Izráel népe az Egyiptomban való tartózkodás alatt ismerte meg az ötvösséget, de ezt a művészi munkát aligha végezhette közülük valaki, mert a zsidók a fáraó rabszolgái voltak, építkezési, mezei munkát végeztek (2Móz 1,14). A zsidó asszonyok úgy jutottak az ékszerekhez, hogy az Egyiptomból való menekülés előtt az Úr jóindulatot támasztott az egyiptomiakban az izráeliták iránt. Az asszonyok arany- és ezüstékszereket kértek és kaptak a szomszédoktól, így hagyták el Egyiptomot (2Móz 3,21 – 22). Ezekből az ékszerekből nemsokára edények készültek a szent sátor számára (2Móz 25,3), illetve a szövetség ládáján levő kerubokat az Úr parancsára „ötvösmunkával” kellett készíteni (2Móz 25,18). A mózesi előírások szerint a főpapi ruha tartozéka volt az „éföd” és a „hósen”. Az éfödöt tizenkét ónixkövel díszítették, „vésnöki munkával”, és a drágakövek foglalata aranyból készült, az éföd és a hósen aranyláncát szintén ötvösök állították elő (2Móz 28,6 – 30). Áron az asszonyoktól, leányoktól, fiúktól összeszedett ékszerek aranylemezeivel vonta be a borjú testét, amit nyilván fából faragott, mert csak így tudta a szobrot Mózes elégetni, a hamvakat vízbe szórni, a vizet Izráel népével megitatni (2Móz 32,3 – 4; 20).

Becalél és Oholiáb voltak az első ötvösök Izráelben, a drágakövek véséséhez is értettek (2Móz 31,2 – 6). A Biblia az ötvösöket néha úgy említi, mint akik bálványokat csinálnak. Miká házi szentélyében ötvös által készített ezüst szobor állt (Bír 17,4), Ézsaiásnál ezt olvassuk: „Kiöntik az aranyat az erszényből, kimérik az ezüstöt mérlegen. Ötvöst fogadnak, hogy istent készítsen belőle, és leborulva imádják” (46,6). Jeremiás azt mondja, hogy „szégyent vall bálványával minden ötvös, mert csalódik öntvényében: nincsen abban lélek” (51,17), „hiábavaló a bálványok útmutatása: fából vannak! Tarsisból hozott ezüsttel és ufázi arannyal vonják be; mesterember csinálmánya, ötvös keze munkája” (10,8 – 9). A jeremiási idézet arra utal, hogy Izráelben nem

Mózes az aranyborjú szobra előtt. Rézmetszet 1733-ból

voltak arany-, ezüsbányák, a nemesfémeket külföldről szerezték be. Salamon korában fellendült az ötvösség. A király trónja arannyal bevont elefántcsontból, minden edénye színaranyból készült (2Krón 9,13 – 22). Efezusban sok ötvös abból élt, hogy az Artemisz-templomról kis ezüstszobrokat készített, illetve árult.

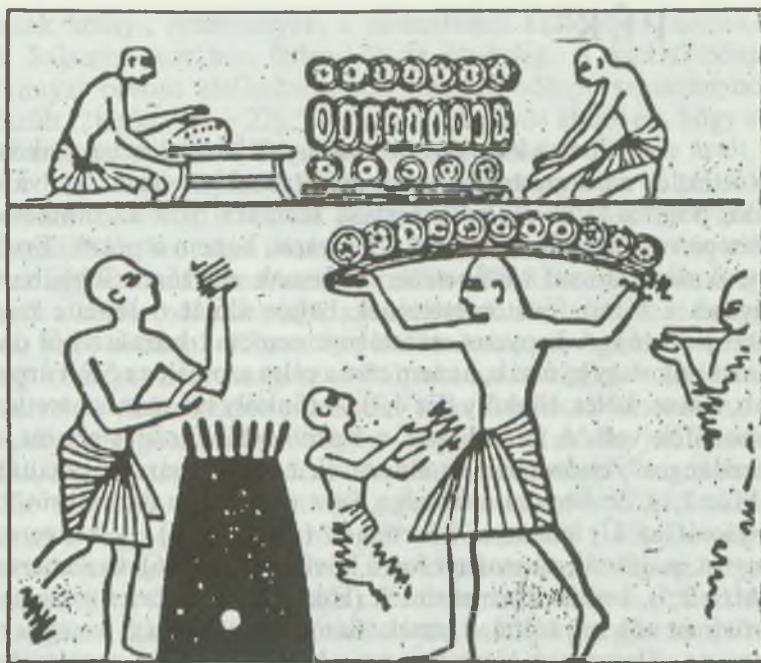
A keresztyénség Efezusban való elterjedése váltotta ki Demetriosz ötvös és társai lázadását, mert az őskeresztyének semmiféle szobrot nem vásároltak. Demetriosz ötvös így mondta el az aggodalmát a mestertársai előtt: „Férfiak, tudjátok, hogy ebből a keresetből származik a mi jólétünk. De látjátok és halljátok, hogy nemcsak Efezusban, hanem szinte az egész Ázsiában nagy tömeget nyert meg ez a Pál, aki azt mondja, hogy azok, amelyeket emberkézzel csinálnak, nem istenek. Nemcsak az a veszély fenyeget azonban, hogy ez a mesterség csődbe jut, hanem az is, hogy a nagy istennőnek, Artemisznek a templomát is semmibe veszik, és így ő, akit egész Ázsia és az egész földkerekség tisztel, el fogja veszíteni dicsőségét” (ApCsel 19,23 – 40). Demetriosz ötvös jóslata beteljesedett: az efezusi Artemisz-Diána templom, amely a világ hét csodája közé tartozott, valóban elpusztult. A régészek hosszadalmas ásatás után találták meg a templom romjait.

A magyar ötvösség a honfoglalás után fejlődött ki, és a korai időkben bizánci hatás alatt volt. Később, az ötvöscéhek létrejöttével, az 1300-as években nyugati, román, gótikus stílusban készültek az ötvöstárgyak. A hazai ötvösség gócpontjai a felvidéki, erdélyi arany-, ezüsbányák környékén jöttek létre.

P É K

Izráelben a kenyeret az asszonyok házilag és naponként sütötték, de a pékmesterség is nagy múltra tekint vissza. Nyilvánvaló, hogy a királyok udvartartása számára nem az uralkodó felesége vagy feleségei sütötték a kenyeret, hanem a pékek. Erről a szakmáról József történetében olvasunk először a Bibliában, ugyanis a fáraó főszütőmesterének baljós álmát ő fejtette meg (1Móz 40,16). A kenyeret, süteményt nemcsak búzalisztból dagasztották vagy gyúrták, hanem erre a célra szolgált az örölt árpa, bab, lencse, köles, tönköly (Ez 4,9). A tönköly ma már ismeretlen gabonaféle volt. A finomlisztet, a Károli-bibliafordítás szerint, a „lisztlángot”, elsősorban az áldozatok bemutatására használták (3Móz 2,1), de Ábrahám felesége, Sára ugyanilyen lisztből süött pogácsát az Úr mennyei követeknek (1Móz 18,6). A kenyeret, lángost, pogácsát, süteményt forró kövön (1Kir 19,6), vaslemezen (3Móz 2,5), kemencében sütötték (Hós 7,4). A pékmesterséget a férfiak és nők egyaránt végezték. Sámuel azt mondta a népnek, hogy ne válasszanak királyt, mert a lányokat elviszi a palotába sütőnőknek (1Sám 8,13).

A Biblia nem sok süteményfélélet említ. Az új fordítás szerint a Dávidhoz vitt egyiptomi embert kenyérral és vízzel, majd füge- és szőlőkalaccsal kínálták (1Sám 30,12). Ez a sütemény valószínűleg a mai „püspökkenyérhez”-hez volt hasonló. Dávidnak is voltak pékjei, mert amikor a szövetség ládáját Jeruzsálembe szállíttatta, az ünnepség után mindenki kapott egy lepényt (2Sám 6,19). A pékmesterség Cidkijjá uralkodása alatt (Kr. e. 597 – 586) már annyira fellendült Jeruzsálemben, hogy a pékeknek külön utcájuk volt (Jer 37,21). Ezékiel azt írja Károli fordítása szerint, hogy Izráel és Júda kereskedői Tiruszba „édes süteményt” is szállítottak (27,17), ez valószínűleg mézeskalács lehetett, ami sokáig eltartható. Izráelben a kenyeret mindig kovással dagasztották, kivétel volt a páskaünnep, amikor a zsidók kovász-

*Pékműhely, tésztát gyúró mesterekkel, a fején kalácsot vivő inassal.
Egyiptomi falikép*

talán lepényt fogyasztottak az Egyiptomból való szabadulás emlékére (2Móz 23,15).

A sütőipar, vagy pékmesterség az egyik legkorábban kialakult élelmiszeripari ágazat, amely többféle minőségben készít kenyeret és egyéb süteményt. Szakemberei és üzemei az ókori Európában a római birodalom késői korszakában jelentek meg, az első malommal összekapcsolt pékműhely a Kr. u. 79-ben elpusztult Pompeiben maradt fenn. A magyar királyoknak, főuraknak külön pékmesterei voltak, de csak az 1100-as évekből vannak adataink arról, hogy a városokban kialakult a pékmesterség. Az azonos ipart űző mesterek az ószövetségi szokás szerint egy utcában telepedtek le, az árusító helyeik is egymás mellett voltak a vásárokon. A XV. században a mesterség megoszlott. Kialakult a kenyérsütő, cipósütő, zsemlesütő, perecsütő szakma, és ez a mesterség kifejezetten városi foglalkozás volt, mert falu helyen minden asszony maga sütötte a kenyeret a minden háznál meglévő kemencében. A kelesztés, dagasztás, a kemence hőfokának megállapítása nagy szakértelmet igényelt, és minden asszony büszke volt arra, ha szép, omlós kenyeret tudott sütni.

A kenyérért az Úri imádságban is könyörgünk, mert ez minden napra kell. A tortát meg lehet unni, de a kenyeret nem, ha már kenyér sincs a háznál, ez a legnagyobb szegénységet jelenti. A kenyér szó hatvankétszer fordul elő a Bibliában.

RÉZMŰVES

Bronzkorszaknak nevezik az emberiség őskorának második, a kőkor után következő szakaszát, melyben főleg a bronzot – a réz és az ón ötvözetét – használták a szerszámok, fegyverek és ékszerek nyersanyagául. A Közel-Keleten és Egyiptomban Kr. e. 4000-ből maradtak fenn bronz- és réztárgyak. A Biblia Tubalkaint nevezi „a réz- és vasszerszámok mesterének” (1Móz 4,22). A szent sátor égőáldozati oltárának felszerelése: fazekak, lapátok, hintőedények, villák, serpenyők rézből voltak, az égőáldozati oltárt körülvevő hálószerű kerítés, valamint a faoszlopok talpa abból a rézből készült, amit a nép ajándékozott a sátor építéséhez (2Móz 25,3 – 6). Mózes maga készítette a „rézkígyót”, amire a kígyómarást szenvedett ember feltekinthetett, és meggyógyult (4Móz 21,1 – 9). Rézbányák Izráelben is voltak. Az Úr Mózesen keresztül így emlékezteti a népet: „Olyan földre hoztalak, amelynek a hegyeiben rezet bányászhatasz” (5Móz 8,9).

Nagy mennyiségű rezet használtak fel Salamon jeruzsálemi templomának az építésénél. Annyi volt ebből a fémből, hogy Salamon méretlenül adta a rezet Hirámnak, a tíruszi rézművesnek (1Kir 7,40 – 47), aki tulajdonképpen bronzműves volt. A Bibliában a bronz szó nem fordul elő. Bronzból öntötték a mosdómencéket, a „réztengert”, a templom előtt levő Jákin és Bóáz elnevezésű oszlopokat. Tiszta rezet csak az edények készítéséhez használtak, és ezek az üveghez hasonlóan drágák voltak. Amikor Ezsdrás próféta a zsidó nép egy részével a babiloni fogságból hazatért, a jeruzsálemi templom számára a nagy mennyiségű kincsen kívül két olyan, szépen kifényesített, művészien megmunkált rézedényt hozott, amely becsesebb volt az aranynál (Ezsd 8,27). Nabukadneccar babiloni király látomásában az óriási szobor egy része rézből volt (Dán 2,32).

Pál apostol arról panaszkodik Timóteusnak, hogy Efézusban egy Alexander, azaz Sándor, és egy Hümenaiosz nevű görög rézműves sok bajt okozott neki, megtagadták a hitüket

*Bronz sarló, lándzsahegy, csákány, karperec, a debreceni Református
Kollégium Múzeumának anyagából*

(1Tim 1,19–20; 2Tim 4,14). A rézművességnek sok művészi emléke maradt fenn a Közel-Keleten, Egyiptomban, és ez a mesterség ma is virágzik ezekben az országokban.

Nálunk a réznek hidegen való megmunkálásával foglalkozó mesterembereket nevezték rézműveseknek, akik nagyobb városokban végezték tevékenységüket. Különböző fazekakat, serpenyőket, edényeket, lekvárfőző üstöket készítettek, házi, konyhai használatra. A réz hideg megmunkálását a Közép-Tisza vidékén a rézműves cigányok végezték, akik üstfoltozással is foglalkoztak. A városi mesterek azonban művészi kivitelű edényeket, sokszor úrasztali tányérokat, kannákat, keresztelő edényeket is készítettek, amelyeket néha bearanyoztak.

Másféle mesterség volt a rézöntés. Ehhez már valamilyen kohóra volt szükség, amelyben a pásztoreMBER a csengőt, a pástortbot kampós részét öntötte, vagy a tarisznyaszíj, lószerszám csatjait állította elő. A forma agyagból, homokból készült, ezt öntötték ki a folyékony rézzel, majd reszelővel munkálták meg, fényesítették ki. Rézből készült a borbélyok cégére, a hajmosáshoz, borotválkozáshoz használt tál és tányér. A főúri, nemesi háztartások nélkülözhetetlen edénye volt a rézfazék, a fanyéllal ellátott tál, de a paraszti háztartásokban is megtalálható volt a rézedény, sőt a magyar népdalban is. „Rézepsiben sül a málé, majd menyasszony leszek már én” – kezdődik egy népdal ezzel a szöveggel.

SÁTORKÉSZÍTŐ

Közismert, hogy az őseMBER barlangban lakott, de a bőrkészítés, valamint a fonás-szövés feltalálásával már lehetősége nyílt arra, hogy sátorot készítsen magának és családjának. Ezzel az ember helyhez kötöttsége megszűnt, mert a sátorot szétbontása után bárhol fel lehetett állítani. Mózes I. könyvében azt olvassuk, hogy Kain utódai közül Jábál volt „a sátorlakók és pásztorok ősatya” (4,26), vagyis a Biblia szerint az emberek Kr. e. 4000-től laktak sátorban.

Az ősatyák, a pusztában vándorló zsidó nép lakása szintén sátor volt. Ábrahám a sátrának bejáratánál hűsölt, amikor megjelent előtte a három mennyei követ (1Móz 18,1). Az egyszerű sátor teteje, oldala előbb állati bőrből készült, majd kecske- és teveszőrből sűrűn szőtt ponyvákat használtak erre a célra, a sátor rudak, földbe vert cölöpökhöz erősített kötelek tartották. A sátor belsejét szőnyegekkel bélelték, ha kellett, függönyökkel osztották lakrészekre. A szent sátor az Úr pontos előírásának megfelelően épült fel (2Móz 36). A Kánaánban letelepedett izraeliták a pusztai vándorlás emlékére hét napig kiköltöztek a házaikból és sátorban laktak (3Móz 23,42). A „rékábiták”, az ősatyák szokásaihoz ragaszkodó zsidó népcsoport viszont állandóan sátorban élt (Jer 35,7). A sátorponyva-készítés a textilművességhez tartozott. Erről Ézsaiás próféta így ír: „Hajlékomat lebontják, mint a pásztorok sátrát, megfosztanak tőle. Összeteke-ri életemet, mint takács a vásznat” (38,12), de nem értett minden takács ehhez a mesterséghez, amelyet Jézus korában is űztek. Pál apostol a sátorponyva-készítést is megtanulta (ApCsel 18,3). A Bibliában a sátor gyakran jelképezi a halandó testet, amelyben a lélek lakik. Pál apostol ezt írja: „Tudjuk pedig, hogy ha földi sátorunk összeomlik, van Istentől készített hajlékunk, nem kézzel csinált, hanem örökkévaló mennyei házunk” (2Kor 5,1).

Háborús idők mindenkori tartozéka a sátor. Hadikórháznak, ideiglenes lakóhelynek használják. Békében a sátor a

A szent sátor. Rézmetszet 1733-ból

vásárok, nagyobb piacok elengedhetetlen, árust és árust védő kelléke. A nagyobb helyek, jelentős vásárközpontok gyakori és hosszan tartó vásárait, piacait állandó jellegű sátrakat készítettek a mesterek, de lehettek a sátrak kőből, deszkából, gyékényből is, ezeket is sáturnak nevezték. Egyébként csak ponyvasátorok voltak. A sátrak adták meg a vásárok, piacok rangját: minél több sátor állott egy vásárban, annál nagyobb volt a forgalma. A ponyvasátorok hordozhatók voltak, a vásározó kereskedők, lacikonyhások magukkal vitték és a vásár előtt a kellő – legtöbbször meghatározott, hagyományos – helyen felállították. A több napon át tartó vásárok alkalmával nagy gondot okozott a sátrak éjszakai őrzése. A sátoros kisiparosok a vásárokon, hetipiacokon sorokat alkottak és az áruféleségeiket csoportosan kínálták. A vásárbíró határozta meg, néha térképen jelölte ki, hogy melyik árus hol állíthatja fel a sátrát. Sátorban árulták régebben a naptárakat, kalendáriumokat, olcsó regényeket, mégpedig kifeszített ponyván, innen származik a „ponyvaregény” elnevezés.

SZAKÁCS

Mózes III. könyve 11. részében pontos leírását találjuk annak, hogy a zsidó nép számára melyek voltak a tiszta és a tisztátalan állatok, vagyis milyen süttött, főzött húsféle kerülhetett az asztalra. A sertéshúst a zsidók nem ették, viszont számtalan ételt készíthettek a juh, kecske, a szarvasmarha, a hal, a szárnyasok húsból. Ez utóbbiak közé tartozik a fürj, a galamb, a tyúk, a kakas. Ízesítőszerként voltak a són kívül a kapor, a menta, a kömény, a mustár. A borsot, paprikát a zsidók még nem ismerték. A húsfélék sovány részét az olajfa terméséből préselt zsírozóval süttötték ki. A zöldségfélék között első helyen állt a hagyma, a saláta, az uborka, a hüvelyesek közül a lencse, bab, borsó. Kánaán földje „tejjel és mézzel folyó” volt, tehát fogyasztották a juh-, kecske-, a tehéntejet, a vaját (Péld 30,33). Mézet a vadméhektől lehetett „szerezni” (Péld 25,16). A szakácsnőt, illetve szakácsot mindössze két helyen említi a Biblia (1Sám 8,13; 9,23), ami azt jelenti, hogy csak a királyok, előkelő emberek tarthattak ilyen mestert. A juh, kecske, az ökör húsát a pásztorok maguk süttötték nyárson, az igényesebb sütés-főzést pedig a konyhában az asszonyok végezték. Az éhes ember megehetette a sáska négyféle fajtáját (3Móz 11,22), a pörkölt vagy a zsenge búzaszemeket, de csak azután, ha az ételáldozatot már bemutatták az Úrnak (3Móz 23,14). Keresztelő János étele a pusztában a sáska és az erdei méz volt (Mt 3,4). Jézus éhes tanítványai szintén a kalászból kidörzsölt búzaszemeket eszegették (Mt 12,1). Lakomák alkalmával került több hús és több fogás az asztalra, és ilyenkor tálalták fel a hízott ökör húsát, mint például a tékozló fiú hazatérése alkalmával (Lk 15,23). A hal a Genezáret-tónál mindennapi eledel volt. Jézus a csodálatos halászat után sült hallal várta a tanítványokat (Jn 21,9), és még előbb sült hallal vendégelte meg a sokaságot.

Királyok, fejedelmek, főurak háztartásának megbecsült alkalmazottai voltak a szakácsok, akiknek teendőit a „konyha-

Ú R I
É S
KÖZÖNSÉGES KONYHÁKON
MEG-FORDULT
SZAKÁTS-KÖNYV,
MELLYBEN

Külömb-féle válogatott, tzipra, jó, egészséges,
hasznos, tiszta és szapora Étkeknek meg-lé-
szítése, sütése és főzése a' Gazdaszso-
nyok' hasznára le-ábrázoltatik.

*Harmadik, és a' leg-újabb sűtemények' nemével
meg-bővített Ki-adás.*

POSONBAN és PESTEN,
FÜSKÜTI LANDERER MIHALY' költségével,
és betűivel.

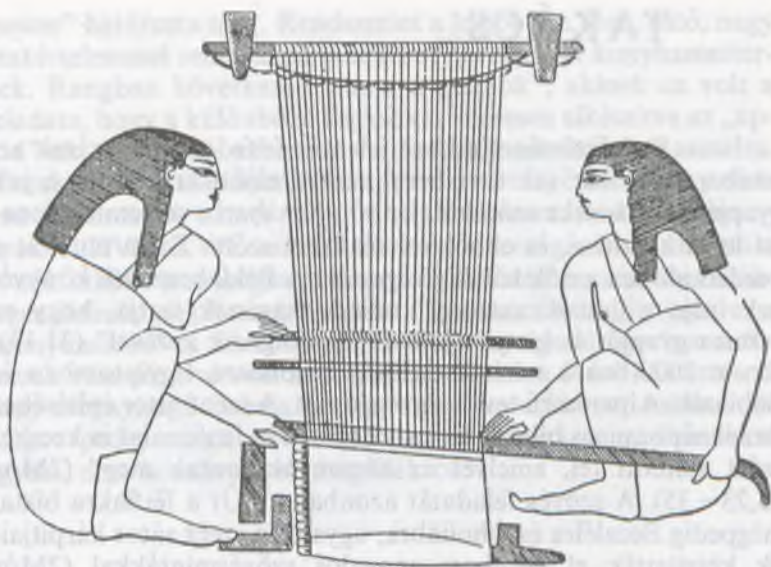
1 8 0 6.

mester” határozta meg. Rendszerint a legjobban főző, sütő, nagy szakértelemmel rendelkező szakácsot nevezték ki konyhamesternek. Rangban következett utána a „tálnok”, akinek az volt a feladata, hogy a különböző fogásokat ízletesen elkészítve az „apród”-ok, a nemesi származású ifjak így tehessék az asztalra. A szakácsok általában mind magyarok voltak, csak néhány esetben alkalmaztak német vagy francia szakácsot. A szakácsasszonyok a XVI–XVII. században még ritkaságnak számítottak. A nők inkább a mosogatást végezték. A főzéshez, sütéshez szükséges élelmiszerek beszerzése nem a főszakács teendője volt, ez a „konyhasáfár”-ra hárult. A sáfár tevékenysége elsősorban a fűszerek vásárlásával volt kapcsolatban, mert a főúri háztartások nagy mennyiségű élelmiszert tároltak a kamrákban. A lábas jószágot pedig maga az uradalom szolgáltatta a vadhúsokkal együtt, nem beszélve a zöldségfélékről.

TAKÁCS

Kultúrtörténetünkben jelentős felfedezésnek számít az, amikor az ember sok ezer évvel ezelőtt rájött arra, hogy a juh gyapjából, a kecske szőréből, lenből, Kínában a selyemből fonalat lehet készíteni, és ebből kelmét lehet szőni. Ezt a munkát a kezdeti időben a nők házilag végezték. A Példabeszédek könyvének írója a „derék asszony” tulajdonságának tartja, hogy ez „szerez gyapjút és lent, és jókedvűen dolgozik kezével” (31,13). Kr. e. 2000-ben a takácmesterség különösen Egyiptomban és Babilonban iparszerű tevékenységgé vált. A szent sátor építéséhez Izrael népe „piros bíbort, karmazsinfonlat, lenfonalat és kecskeszört ajánlott fel, amelyet az asszonyok fontak meg” (2Móz 35,23–35). A szövés feladatát azonban az Úr a férfiakra bízta, mégpedig Becalélra és Oholiábra, ugyanis a szent sátor kárpitjait ők készítették el kerubos, angyalos szövésmintákkal (2Móz 35,30–35). A „bíbor” kelme lenfonalból, a „karmazsin” finom gyapjúból készült. Góliát dárdájának a nyele olyan vastag volt, mint a takácsok szövőszékének a tartófája (1Sám 17,7).

A zsidó férfiak általában fehér alsó, fehér-fekete csíkos, bojtos felsőruhát viseltek (4Móz 15,38), de a mózesi törvények a férfiak és nők számára egyaránt előírták: „Ne öltözzél vegyes szövésű, azaz gyapjúból és lenből szőtt ruhába” (5Móz 22,11). Jákób fiai azért haragudtak meg testvérükre, Józsefre, mert az atyjuk az ő számára „tarka ruhát” csináltatott (1Móz 37,3). A vastagabb gyapjúköpenyt takaróként is használták, ezért ezt a ruhadarabot nem lehetett zálogba adni, vagy venni (5Móz 24,12). A királyok korában a takácmesterség már annyira elterjedt Izraelben, hogy Bét-Asbéában élt – a Károli-féle fordítás szerint – a „gyapotszövők”, az új fordítás szerint „a takácsok házának nemzetsége” (1Krón 4,21). A növényi eredetű gyapotot a bibliai korban még nem ismerték, így nem lehettek „gyapotszövők” a zsidók között. Jézus mindig fehér színű len-, vagy gyapjúruhában

Egyiptomi szövöszték, Kr. e. 2500-ból, falfestmény részlete

járt, és csak a római katonák borítottak a vállára nagypénteken bíborszínű köpenyt (Mt 27,28).

Hazánkban az 1100-as évekből ismerjük az első adatokat a takácsokról, akiknek települését jelzi a Veszprém megyei Takácsi falunév, amely még 1200 előtt keletkezett. Maga a szó szláv eredetű, vagyis a Kárpát-medencében lakó szláv népek valamelyikétől vettük át a „takács” szót. A városokban dolgozó takácsok már a XIV. században céhbe tömörültek, de faluhelyen is voltak ilyen mesterek, akik elsősorban a téli hónapokban végezték a munkájukat, nyáron elmentek részesaratónak. A kendert feldolgozó takácsok parasztszötteket készítettek, lenből szőtték a finomabb minőségű barhent és bakacsin textilféleségeket. A „sávolyos” takácsok fényezett lenből szőtték az úri és polgári megrendelésre a „damaszt”-ot. A szövött, ember- és állatalakos, virágos, csillagos minták a mester tehetsége szerint jelentek meg az abroszokon, de 1782-től a Takácsiban dolgozó mesterek már Mintakönyvet adtak ki, amelyben nemcsak a szövéssel kapcsolatos technikai utasítások vannak, hanem rajzok is, amelyeket le lehetett másolni. A háziszövést végző parasztasszonyok a takácsoktól vették át a különböző mintákat.

Úrasztali terítőink egy része szintén takácsmunka. Erre utalnak a régi leltárak adatai. Az abroszok „sáhos”, „fejtős” névvel vannak feljegyezve. Ezeket a parasztasszonyok ajándékozták az úrasztalára. Különlegességnek számít a foktői eklézsia abrosza, amelyen ez a szövött írás olvasható: „A Foktői Reformata Szent Eklésia számára szüte Varga János Foktői takács mester a maga költségén. 1843”. Az abrosz a templom felszentelésének ünnepére készült.

ADÓSZEDŐ

Amióta az emberiség szervezett társadalmi rendben él, adó mindig volt, hol nagyobb, hol kisebb mértékben. Hosszú lenne felsorolni, hogy csak Magyarországon hányféle adónem volt, így csak néhány példát említünk: az Árpád-házi királyok idejében „füstadó”, „füstpénz” címen vetették ki az adót, vagyis aszerint, hogy a házon mennyi volt a kémények száma. A „fejadó” a mai személyi jövedelemadónak felel meg, amit a 18 – 60 év közötti lakosok fizettek be, de a XVII. században már az adó összegébe az is beletartozott, hogy a parasztnak, polgárnak mennyi lova, sertése, szarvasmarhája, juha, sőt méhkasa volt, hozzászámítva a mezőgazdasági termékekből származó jövedelmeket. 1848-ig csak a parasztnak, polgárok fizettek adót, a nemesek katonaszerzési kötelezettséggel rótták le az adót, vagyis a birtok nagyságához arányosított számban fizették a katonák költségeit, a zsoldot.

Az „adó” szó a Bibliában először a Mózes V. könyvében fordul elő, amely a hadviselés szabályait határozza meg: „Ha egy város ostromára készülsz, szólítsd fel békés megadásra. Ha békés megadással válaszol, és megnyitja előtted kapuit, akkor legyen az egész benne lakó nép adófizető szolgálóddá” (20,10 – 11). Izráel népe Salamon uralkodásáig nem adózott. Legfeljebb ajándékozott valamilyen célra. Salamon vezette be az adózás kötelezettségét, hogy az óriási építkezéseihez, a hadsereg fenntartásának költségeit ilyen módon fedezze (1Kir 9,15). A Károli-féle Bibliában sem a kényszermunka, sem a „hadisarc” mint adóféleség nem fordul elő, csak az „adó, adósság, adófizető, adópénz, adószedő” kifejezések. Ez ugyan mellékes, mert a lényeg mindig a „befizetésen” volt és van, amit a népnek, a leigázott lakosságnak le kellett róni pénzben, vagy természetbeni, esetleg kényszermunkával, robottal.

A Bibliában a következő adónemek fordulnak elő: birtokadó (Ez 48,21); tized, vagy dézsma, amit a bor, gabona és a

Az adógaras. Tizian festménye

lásbasjóság után kellett leróni (1Sám 8,15–17); fejadót szedtek a perzsák Izráel népétől (Ezsd 4,13); a római birodalom a zsidóktól fej-, föld-, fogyasztási adót hajtott be. Az adót az állami kincstárba, latinul az „aerarium publicum”-ba kellett befizetni, ezért Izráelben az adószedőket „publikánus”-nak is nevezték. A római birodalom az adószedés jogát bérbe adta egyes személyeknek, és ezek sokszor visszaéltek a hatalmukkal, a polgárokat megszarolták, hogy a hasznukat növeljék.

Jézustól a farizeusok ravasz módon ezt kérdezték: „Szabad-e a császárunknak adót fizetnünk, vagy nem?” Ha Jézus nemmel felel, lázítással vádolhatták volna, de Ő bölcsen felelt a kihívó kérdésre: „Adjátok meg azért ami a császáré, a császárnak, és ami az Istené, az Istennek” (Mt 22,21). A jeruzsálemi tanács tagjai, a főpapok és írástudók ennek ellenére így vádolták Jézust Pilátus előtt: „félrevezeti népünket, ellenzi, hogy adót fizessünk a császárnak” (Lk 23,2). Pál apostol a rómabeli gyülekezet tagjait arra figyelmezteti, hogy „adjátok meg mindenkinek, amivel tartoztok: akinek az adóval, annak az adót” (13,7). Jézus egyik példázatában az adós szolga könyörtelenségéről beszél, akinek a gazdája elengedte a nagy mennyiségű tartozását, de a gonosz szolga a társától követelte a százdénárnyi adósságot, és mert ez nem tudott fizetni, a társát az adósok börtönébe zárták (Mt 18,21–30). A római jogban Kr. e. 325-ben vezették be az „adós-fogság”-ot, vagyis aki nem tudott eleget tenni a fizetési kötelezettségének, börtönre ítélhették.

BÉRES

Már a bibliai korban is béresnek nevezték azt a mezőgazdaságban alkalmazott férfi munkást, aki meghatározott bér fejében egy évre elszegődött a gazdájához. A zsidó nép között is találunk béreseket, de ezek a szomszédos népek szegény rétegeiből kerültek ki, vagyis idegenek voltak, mert a páskából, az Egyiptomból való szabadulás emlékére fogyasztott, kovásztalan tésztaból sütött lepényből a béresek nem ehettek (2Móz 12,45). Ezt a tilalmat később kibővítették. A papnál alkalmazott béres a „szent ételekből”, az áldozati bárány, kecske, borjú, ökör húsból sem ehetett (3Móz 22,10).

Ézsaiás próféta úgy jövendöl Arábia pusztulásáról, hogy ennek a dicsőségnek, „mint a béres egy esztendejének” vége lesz (21,16). A tékozló fiúnak az apja gazdag ember volt, mert a disznókat legeltető fiú ezt mondta: „Az én apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen halok”. A fiú igazi bűnbánatot tart, mert úgy indul haza, hogy béresként is hajlandó az apjánál szolgálni (Lk 15,17–19).

A béres, mivel csak egy esztendőre alkalmazták, az állása bizonytalan volt, ebből következően beleeshetett abba a hibába, hogy a munkáját felelőtlenül végezte. Erre utal Jézus tanítása a jó pásztorról. Jézus szerint a béres elfut a farkas elől, mert a nyáj nem az övé, így nem kockáztatja a saját biztonságát. Jézus a jó pásztor, mert Ő az életét adta a juhokért, érettünk, emberekért (Jn 10,11–13). Hazánkban a béres az uradalom vagy a gazda tanyáján lakott, egész munkaerejével, idejével, részben még vasárnapjaival is a munkaadói rendelkeztek. A béresek a nincstelen és törpebirtokos parasztság rétegeiből kerültek ki. A dunántúli uradalmak béresei generációkon keresztül kinn laktak a pusztán, s apáról fiúra öröklődött a béresség. Az uradalmi cselédek ranglistáján legalul a béres volt. Az uradalmi béresek családjukkal együtt cselédlakásokban éltek. Munkájuk a föld megművelése és a termények betakarítása, valamint az igásállá-

A tékozló fű a disznók között. A. Dürer rézmetszete, 1497

tok etetése, gondozása volt. Az alföldi tanyavilágban a béresek, míg nem volt családjuk, a nagy határú falvakból költöztek ki a gazdák tanyáira. Az év elejétől szilveszterig egy évre kötöttek a gazdákkal szerződést. Ha nem ajánlkozott megfelelő béres, az alföldi gazdák a béreseiket a városok híres emberpiacain, embervásárain válogatták ki maguknak. 14 éves fiú már elszegődhetett kisbéresnek. A tanyásbéres a családjával együtt már nem az istállóban hált, hanem a gazda lakása mellett levő kis házban. Az 50 holdon felüli gazda a többi tanyai cseléd fölé öregbérest helyezett, ez már nős, meglett ember volt, tisztességét, amíg csak az ereje fogyni nem kezdett, megtartotta, munkahelyét nem változtatta.

A béresnek a századforduló táján az évi járandósága a következő volt: 5 köböl búza, 3 köböl árpa, 1 hold kukorica, 2 malac, 1 kocsi szalma, 1 kocsi kukoricaszár, 1 pár csizma, 1 pár bocskor, 2 db szappan, 1 nadrág, 1 ujjas, 2 pár kapca és 50, – Ft. Ez a bér a múlt század közepi bérektől csak abban különbözött, hogy az állattartás, marhateletetés helyett a béres inkább terményben kérte ki a járandóságát.

BÍBORÁRUS

Erről a foglalkozásról a Bibliában csak egy helyen találunk adatot: Pál apostol és Szilász Filippiben egy Lídia nevű, Thiatirából való bíboráros asszony házában szállt meg, aki a háznépével együtt megkeresztelkedett (ApCsel 16,14–15); majd Pál és Szilász a börtönből való csodálatos szabadulásuk után Lídiához ment vissza (ApCsel 16,40).

A bíbort a csigák testéből nyerték, amivel a fonalat, kelméket színezték. Ez a festékanyag nagyon drága volt. Lídia azonban nem festéket árult, ahogy egyes bibliamagyarázók vélik, hanem színes kelméket. A bíborfestés leghíresebb mesterei a főníciaiak voltak. A pirostól a vörösbe játszó sötétképig a legkülönbözőbb bíborszínárnyalatokat tudták készíteni. A legkedveltebbek és legértékesebbek voltak a tíruszi bíbor gyapjúfonalak, amelyekből a takácsok bíborkelméket, a lenből vékony, patyolatkelméket szőttek.

Bíborszövetből voltak a szent sátor takarói, függőnyei (2Móz 26,1; 35,35; 36,8). Salamon templomában bíborkárpit volt, az asztalokat bíbortakaró fedte (2Krón 3,14), sőt a király ágyát is hímzett bíbor díszítette (Énekek 3,10). Bíborból volt a királyok, az előkelő emberek palástja (Péld 31,32). Nagy Constantinus császárt „bíborban született”-nek nevezték. A rómaiak eleinte csak bíborszínű szalagokkal díszített öltözetet viseltek, a férfiak tógát, a nők tunikát. Később azonban a bíborszövet fényűzési cikk lett. A császárok többször szigorú törvényeket bocsátottak ki a fényűzés korlátozására: csak a császár viselhetett bíborszínű ruhát, a szenátorok, helytartók fehér tógáján lehetett bíborszínű sáv. Akármilyen nagy volt a bíborkelmékben a szükséglet, a bíborfestés ipara a XII. században teljesen megszűnt. Manapság a római katolikus főpapok viselnek ilyen színű kalapot és öltözetet.

Mondottuk, hogy a bíbor szó nemcsak a textíliák színét, hanem az anyagot is jelölte: a finom lenből szőtt patyolatot

Fiatalasszony fején tekerődző „biborral”, Érseksanád (Bács-Kiskun m.)

bíbornak nevezték. A református templomok úrasztali terítői között is találunk bíborkendőket. Az újcsanálói (Zemplén m.) eklézsiának az 1754-es összeírás szerint volt „egy égszín bíbor, körül fehér virágos, és ezüst csipkével prémezett, és egy veres bíbor, csipkés kendője”. Vajkócon (Ung m.) az úrasztalát 1799-ben „zöld bíbor kendő díszítette, melynek a fél szélét arany és selyem virágokkal varrták ki”. Legyesbényén (Zemplén m.) 1806-ban „arany csipkés fekete bíbor terítő”; Ófehértón (Szabolcs m.) 1809-ben „ritka bíbor keszkenő”; Sólyon (Veszprém m.) „egy test szín bíbor kendő volt – 1824-ben – a szélein fehéreslő siglakkal ékesítve”, azaz hímezve.

A bíbor mint női parasztviselet is előfordul fátyolkendőként. A keskeny, másfél méter hosszú, lenvászonból készült textíliát a még gyermektelen fiatalasszonyok viselték, illetve erősítették a pártához ezüst tűkkel, elsősorban Sárköz vidékén, de a „bíborozás” hazánk más tájain: Kalotaszegen, Ormánságban, Somogyban, Esztergom és Komárom megyében szintén ismert volt. Az öltöztetést „tekerőztetés”-nek is nevezték, mert a fátyolkendő nagyobb részét a fiatalasszony nyakára csavarták, a selyemmel, fémszállal hímzett részét a mellre tűzték. Egyes helyeken a szemfedő is bíborszövetből készült.

A ma is gyakorolt páros, kiszámolós gyermekjáték szövege így hangzik:

Most viszik, most viszik, Biborkáné lányát,
Bíborban, bársonyban, gyöngyös koszorúban.
Bíborkáné: adjon Isten jó estét!
Elviszem a legszebb lányát, Esztikét!

BÍRÓ

Izrael történetében az első bírói tisztséget Mózes töltötte be, de apósa javaslatára a nép közül olyan „derék, istenfélő, hűséges embereket” választott, akik gyűlölik a „megvesztegetést”, és ettől kezdve a bírói teendőket ők látták el, magatartásukat a törvény szabályozta, csak a „nehéz ügyeket” terjesztették Mózes elé (2Móz 18,13–26; 5Móz 16,18–20). A főpap is végzett bírói tevékenységet. A „hósen” az ítélet, döntés jelvénye volt a főpap öltözékén (2Móz 28,15). Jósafát király bírókat nevezett ki az ország városaiba és ezt mondta nekik: „Nézzétek meg jól, mit tesztek, mert nem emberek, hanem az Úr megbízásából ítéltetek... az Úr nem tűri a hamisságot, a személyválogatást és a vesztegetés elfogadását” (2Krón 19,5–8).

Az ószövetségi korban még nem voltak külön bírósági épületek, a peres eljárások, a bírói ítéletek a település kapujában, vagy a város terén zajlottak le. A bírók kőpadon ültek és tulajdonképpen csak jogsegédek voltak, védők, vádlók, sőt tanúk is lehettek. A pereskedő felek adták elő az ügyüket, maguk védekeztek, vádoltak. Ezek után a hallgatóság döntötte el, hogy kinek van igaza, majd a bíró hirdette ki az ítéletet szóban, mert a tárgyalásokról semmiféle jegyzőkönyv nem készült. Csak Jób panaszkodik Istennek: „Válaszoljon a Mindenható, írjon – ellenem – vádiratot” (31,35).

Az Újszövetségben is gyakran előfordul a bírói tevékenység. Jézus egyik példázatában a hamis bíróról beszél, akit az özvegyasszony addig zaklatott, amíg végre igazságot szolgáltatott neki (Lk 18,1–8). Jézus ezzel a kitartó imádkozásra tanít bennünket. Péter apostol Kornéliusz házában arról a Krisztusról tesz bizonyosságot, aki „Istentől rendelt bírója élőknek és holtaknak” (ApCsel 10,43). A bírói foglalkozással, mivel ez is emberi tevékenység, óhatatlanul vele jár a tévedés lehetősége. Pál apostol tehát az egyetlen és igaz bíróról ír leveleiben: „Mindnyájunknak leplezetlenül kell odaállnunk Krisztus ítélőszéke elé” (2Kor 5,10);

Justitia: az igazságosság, a bírói tisztség jelképe, női alak, bekötött szemmel, kezében karddal. Német fametszet a XVI. századból

„Végezetre eltétem nekem az igazság koronája, amelyet megad az Úr, az igaz bíró ama napon” (2Tim 4,8). Az Apostoli Hitvallás szövege is Jézusra utal: „Űl a mindenható Atya Istennek jobbján, onnan lészen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat”. A Heidelbergi Káté 52. kérdésében és feleletében ezt olvassuk: „Főlemelt fővel várom az égből az ítélobírót”. A 309. dicséret ismeretlen szerzője ezt írja: „Hogy mikor eljössz ítélni, Minden szív titkát kivenni, A jóknak minden jót adni, A gonoszokat büntetni.”

A magyar jogban azt nevezik bírónak, akit a megfelelő jogi tanulmány elvégzése után az állam az igazságszolgáltatás gyakorlásával megbízott. Régebben ezt a jogot a földesúr is gyakorolhatta. Ez volt az „úriszék”. A bírói szervezet bonyolult ismertetését mellőzzük. 1869-ig a falvak, városok, megyék lakosai maguk választották meg a bírót, főbírót, de ezt a jogot ettől kezdve a királyra és az igazságügyminiszterre ruházták. Székelyföldön a legmagasabb jogi méltóság a „királybíró” volt. Városokban, falvakban sok bírói tisztséget ismertek: a kisbíró dobolással hirdette ki a különböző rendeleteket; a legénybíró a fiatalok vezetője volt; a vásárbíró a piaci rendre ügyelt fel; a cigánybíró a vajda helyettese volt; a pusztabíró főleg a betyárvilágban az igazságszolgáltatási teendőket látta el a pandúrok segítségével, amíg ezt a csendőrség át nem vette. Templombírónak nevezték régen a kurátort, aki az egyház ingatlanaiért – templom, parókia, temető, szántóföld – volt felelős. Faluhelyen a templombíró vagy gondnok a lelkipásztor elnöktársa a presbitériumban.

BÖRTÖNŐR

Nem is gondolnánk, hogy ennek a rokonszenvesnek aligha mondható, de az igazságszolgáltatásban nagyon régi és szükséges foglalkozásnak milyen sokféle, rokon értelmű kifejezése van a magyar nyelvben. Kezdjük magával az intézménnyel, ahol a börtönörököt az állam, megye, város alkalmazta vagy alkalmazza. Névsorba szedve a régi és az új, a fegyházakról keletkezett zsargon szavakat, az alábbiakat találjuk: áristom: a katonai börtön neve volt; carcer: a börtön, de inkább a zárka latin neve. A debreceni Kollégiumban évszázadokon át egy éjszákára carcerbe zárták a túlságosan engedetlen diákot; dutyi: a börtön tréfás elnevezése; fegyház: a rövidebb időre elítélt rabok épülete; fogház: ide a letartóztatott személyek kerülnek; hűvös: szintén tréfás kifejezése a börtönnek. Ha valakit „hűvösre tettek”, ez azt jelenti, hogy börtönbe került, és a börtönt nem fűtötték a régi időkben; kóter: népies, diákos elnevezése a zárkának; tömlöc: a börtön régi magyar neve; sitt: zsargon kifejezés, valakit elítélt a bíróság, azaz „sittre vágta”.

Hasonló a helyzet a „börtönőr” szóval. Manapság fegyőr, fogházőr a hivatalos neve ennek a foglalkozásnak, a zsargonban viszont „smasszer” a neve. Foglár, porkoláb, poroszló, tömlöctartó: ezek szintén régi elnevezések. „Börtöntöltelék”-nek tekintették a többszörös gaztettei miatt elítélt személyt, illetve aki „visszaeső bűnös”-ként állt a bíróság előtt.

A börtön szó, mint letartóztatási és büntetési hely, sokszor előfordul a Bibliában, de a mózesi törvények a szabadságvesztésnek ezt a formáját nem ismerik. Józsefet Egyiptomban a fáraó börtönébe zárták (1Móz 39,20). Börtönbe zárták Sámson a filiszteusok, miután megvakították (Bír 16,21). A zsidó királyok idejében bukkan fel a börtön szó: Mikeás prófétát a király börtönbe vetette (1Kir 22,26), szintén börtönbe, egy föld alatti üregbe került Jeremiás próféta (37,16). A foglyok sorsa nyomorúságos

A filippibeli börtönőr megtérése. Levezőlap az 1930-as évekből

volt. Néha falhoz láncolták őket (Bír 16,21); kezüket, lábukat kalodába zárták (Jer 20,2); alig kaptak enni (1Kir 22,27).

Az újszövetségi korban a zsidók tarthattak fenn ugyan külön börtönöket, vagy öröket, de ez inkább a római birodalom hatáskörébe tartozott. Mindkét esetben megengedték, hogy a rabokat meg lehetett látogatni. Erre utal Jézus üzenete a börtönben levő Keresztelő Jánosnak (Mt 11,6), de az irgalmasság egyik gyakorlása is volt a foglyok látogatása (Mt 25,36). Az apostolokat először Jeruzsálemben zárták börtönbe, de csodálatos módon kiszabadultak (ApCsel 5,17–32). Péter apostolt III. Heródes király vetette másodszor is börtönbe, de Isten ismét megmutatta szabadító hatalmát (ApCsel 12,1–11). Pál apostolt és Szilászt a filippibeli hatóság csukatta le, azonban a börtönajtó földrengés közben kinyílt. A tömlöctartó annyira megijedt attól, hogy a rabok elszökhetnek, hogy meg akarta magát ölni. A római jogszabályok szerint, ha a rab megszökött a börtönből, az őrt halálra ítélték (ApCsel 21,19). A zsidó főtanács vallási vétkekért szabhatott ki enyhébb vagy súlyosabb büntetéseket. Pétert és Jánost a templomórség csak őrizetbe vette (ApCsel 4,3), de Pált és Szilászt már kalodába zárva őrizték a börtönben (ApCsel 16,24). Volt, amikor a vádlottat két katonához láncolva őrizték, mint Pétert a jeruzsálemi börtönben (ApCsel 12,6). Pál apostol Rómában két évig csak háziőrizetben volt, a testvérek meglátogathatták (ApCsel 28,30). Az ókori jogban ismert volt az „adósok börtöne” is, ahová Jézus szavai szerint a gonosz szolgát vetették (Mt 18,30).

DIAKÓNUS, DIAKONISSZA

Ez a foglalkozás az ókeresztyénség korában még önkéntes szeretetszolgálat volt, és jóval később lett szakképesítéshez kötött tevékenységgé. A diakónusok választásáról az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben olvashatunk. Az apostolok úgy vélték, hogy az ő feladatuk elsősorban az igehirdetés, a Jézusról való bizonyágtétel, szükségesnek látták tehát, hogy a jeruzsálemi gyülekezet tagjai közül hét férfit válasszanak az egyéb szolgálatok végzésére. A hét diakónus nevét feljegyezte a Biblia (ApCsel 7,1 – 6), de ezek közül csak Fülöp és István tragikus sorsa ismeretes előttünk, az utóbbit a keresztyének védelmében mondott beszéde miatt halálra köveztek (ApCsel 7). Ilyen értelemben tehát a diakónusok nemcsak a gyülekezet „szolgái” voltak, hanem adott esetben igehirdetők is. Megbízatusuk az őskeresztyén gyülekezetben még nem volt pontosan körülhatárolva. Fülöp diakónus volt ugyan, de a samaritánusok között ő alapította az első gyülekezetet (ApCsel 8,5 – 17). Az etióp kincstárnokot Fülöp keresztelte meg (ApCsel 8,38). A diakónus szolgálat és a Krisztusról való bizonyágtétel annyira összefonódott, hogy Pál apostol „a hét diakónus közül való” Fülöp „evangélista” házában száll meg, aki a családjával együtt olyan hívő keresztyén volt, hogy a négy lányát prófétálás lelkével ajándékozta meg Isten (ApCsel 21,8 – 9).

Pál apostol a leveleiben többször említi a diakónusokat. A filippbeliekhez írott levél címzettjei Krisztus szolgái, minden szentjei, püspökei és a diakónusok voltak (1,1). Timóteust arra figyelmezteti Pál, hogy a diakónusokat azok közül válassza ki, akik tisztességesek, nem részegesek, hitben erősek (1Tim 3,8 – 13). A diakónusok szolgálata hamarosan a római birodalom területén élő gyülekezetekben is elterjedt a különbséggel, hogy ezek a testvérek már csak a szeretetszolgálat munkáját végezték. A keresztyén egyház története során kialakult a főpapi, papi és a diakónusi rend. A diakónust „szerpap”-nak nevezték,

István diakónus vértanúsága. Rézmetszet 1733-ból

aki a mise körüli szolgálatot végezte, azonban a jogi helyzetük mindig bizonytalan volt. Külön felhatalmazás után keresztelhetek, eskethettek, temethettek, sőt Rómában a diakónusoknak bíborosa is volt, de a tisztégük sohasem volt azonos a felszentelt papok rangjával, mindig az alsópapság körébe tartoztak.

Fébé nevezhető az első diakonissának, vagyis női diakónusnak, ugyanis az eredeti görög szó kifejezetten férfimunkát jelent. Pál apostol a római gyülekezet figyelmébe ajánlja Fébé, „a nőtestvérünket – nénénket”, de nem „diakonissza”, hanem „diakónus”-ként (Róm 16,1). A múlt század közepén Németországban a belmissziós mozgalmak eredményeként létesültek az apácákhoz hasonló diakonissza intézetek a betegek, árvák, szegények gondozására azzal a különbséggel, hogy a diakonisszák férjhez mehettek. Hazánkban dr. Biberauer-Bodoky Tivadar orvosprofesszor és Rudolf Koenig, a Skót Misszió budapesti vezetője 1866-ban hozta létre a Bethesda kórházat. A céljuk az volt, hogy a kórházban magyar diakonisszák, ápolónők dolgozzanak. Így alakult meg 1903-ban a Biberauer-Vischer család otthonában a Filadelfia Diakonissza Szövetség. A diakonisszák a kötelező tanfolyam elvégzése után mint okleveles ápolónők végezték a kórházi munkát, az árvák, a szegények gondozását.

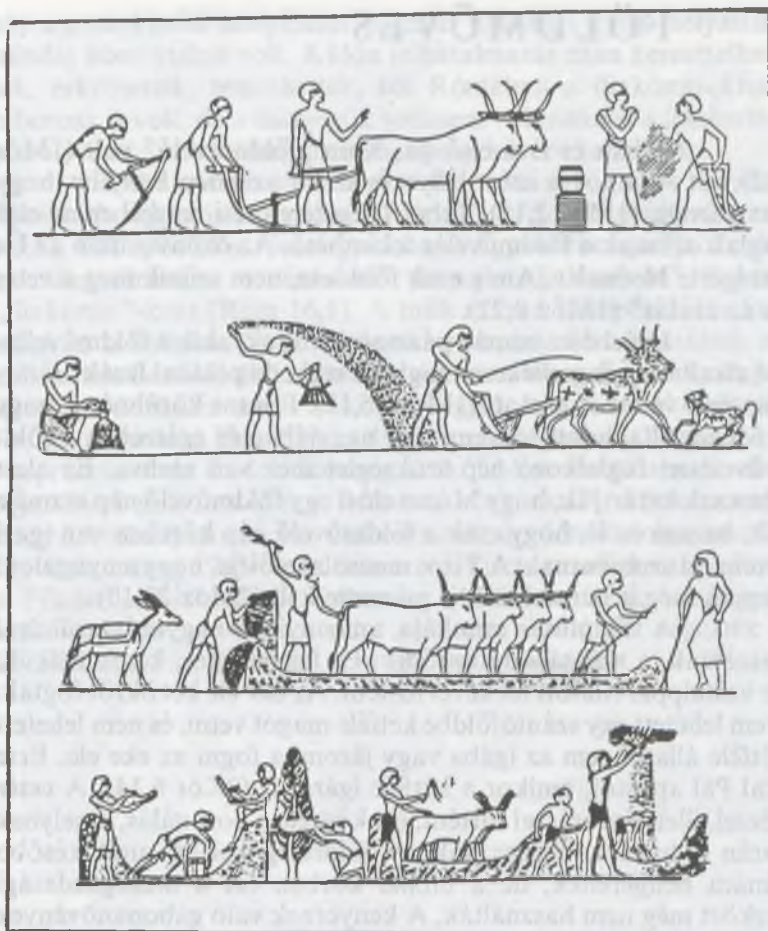
186-1873. évi... (faint text)

FÖLDMŰVES

Ádám és Éva első fia, Kain „földművelő” volt (1Móz 4,2), sőt Ádámot is azért helyezte az Úr az Éden kertjébe, hogy azt művelje (1Móz 2,15). Tehát Isten teremtési rendjében az első foglalkozásnak a földművelés tekinthető. Az özönvíz után az Úr ezt ígérte Noénak: „Amíg csak föld lesz, nem szűnik meg a vetés és az aratás” (1Móz 8,22).

Izráel ősei nomád pásztorok voltak, akik a földműveléssel alkalmilag és mellékesen foglalkoztak, de például Izsák Gérárban már vetett és aratott (1Móz 26,12). Fontos körülmény, hogy a Mózes által adott törvény már nagyjában és egészében a földműveléssel foglalkozó nép szükségleteihez van szabva. Ez alatt nemcsak azt értjük, hogy Mózes előtt egy földművelő nép eszméje állt, hanem az is, hogy csak a földművelő nép körében van igazi értelme a szombatnak. A Tízparancsolat előírja, hogy a nyugalom napján még a barmoknak is pihennie kell (2Móz 20,10).

A földműves munkája, amennyiben nagyobb területről beszélünk, a szántással kezdődik. Ez kezdetleges, kerék nélküli, de vastalppal ellátott faekével történt. Az eke elé két ökröt fogtak. Nem lehetett egy szántóföldbe kétféle magot vetni, és nem lehetett kétféle állatot sem az igába vagy járomba fogni az eke elé. Erre utal Pál apostol, amikor a kétféle ígéről ír (2Kor 6,14). A vetés kézzel, illetve szórással történt, ezt követte a boronálás, amelynek során a búzára, árpára vékony földréteg került, amit később simára hengereltek, de a bibliai korban ezt a mezőgazdasági eszközt még nem használták. A kenyérnek való gabonanövények mellett lencsét, babot, kölest, tönkölyt, fűszernövényeket is vetettek a zsidók, ez utóbbiakat fából készült eszközökkel kapálták, vagy a búza közül a konkolyt kézzel gyomlálták ki. Jézus ezért mondta a magvetőről szóló példázatában, hogy a gyomlálással vigyázni kell, mert a konkollyal együtt a búzát is kitephetik (Mt 13,24–30). Az aratás kezdete ünnep volt a zsidók számára (2Móz 23,16), ez a mi pünkösdünknek felel meg. A gabonaféleségeket

Szántás, vetés, nyomtatás, szelelés szórólapáttal. Egyiptomi falikép

sarlóval aratták, a cséplés „nyomtatás” formájában vagy kézi erővel történt, vagyis az ökrök taposták ki a szérűn kiteragetett kérékből a termést. Innen a közmondás: „Nyomtató ökörnek ne kösd be a száját” (5Móz 25,4). A szemes terményeket a zsidók nagy cserépkorsókban vagy gabonás vermekben tárolták. Jézus az aratáshoz hasonlítja a világ végét (Mt 13,39), János evangélista pedig az utolsó ítéletet (Jel 14,15 – 20).

Földművelő munka a szőlő, az olajbogyó és a füge termesztése. A honfoglaló zsidó nép Kánaánban látott először olyan nagy szőlővesszőt, amit két ember cipelt (4Móz 13,14). A szőlőt Izraelben mindig nagyra értékelték, erről győződhetünk meg a Nábót szőlőjéről szóló eseményben (1Kir 21), és ennek bizonyága, hogy a szőlő és a bor gyakran az életnek, a bőségnak, sőt a lelki életnek is a jelképe (Zsolt 80,9; 128,3; Mt 26,27; Jn 15,1 – 8). Az olajfa termését évezredek óta használták az emberek azzal a különbséggel, hogy ezt az örökzöld növényt, szemben a szőlővel, nem kellett gondozni, csak a termését felszedni, kisajtolni. Az olaj étkezési és világítási célra szolgált. A fügefafa nagy, terebélyes fa, dús lombzata alatt pihenhetett az ember (Jn 1,48 – 50), de a gyümölcse is kedvelt volt, és az ma is. A fiatal fügefán gyümölcs még nem volt, a virágját elhullatta (Jób 15,33), ezért nem talált Jézus a fügefán termést (Mt 21,19). A fügefát már az Édenkertben megtaláljuk, mert Ádám és Éva a fügefafa leveleiből készített magának kötényt, hogy a meztelenségüket eltakarják (1Móz 3,7). A fűszernövények közül a Biblia a köményt, mentát, koriandert, a mustárt említi, a zöldségfélék közül a vörös- és fokhagymát, uborkát és a dinnyét.

GALAMBÁRUS

Amikor Noé meg akarta tudni, hogy a vízözön után van-e már szárazföld, egy hollót engedett ki a bárkából, de ez visszatért, mert nem szállhatott le. Másodszor galambot repített ki, de ez is visszajött, viszont a harmadik galamb már az olajfa levelével a csőrében repült vissza, ami azt jelentette, hogy újra van élet a földön. A negyedik kieresztett galamb nem repült vissza, mert szárazföldet talált (1Móz 8,6–12). A galamb több fajtája élt Izraelben, és az áldozati állatok közé tartozott. A szegény emberek, ha nem volt ökrük, bárányuk, vihettek a templomba áldozatul „két gerlicét, vagy két galambfiókát” (3Móz 5,7). A gerlice vagy gerle a galambfélék kisebb fajtájához tartozik, a turbékolását a zsidók a siratóének egyik változatának tekintették (Ézs 38,14). A galamb gyors szárnyát említi az 55. zsoltár 7. verse, vagy a régi énekeskönyv 101. dicséretének szövege: „Híveid imája, Mint galamb gyors szárnya, Száll utánad hozzád repesve, Égen földön téged keresve”.

A galamb, túl azon, hogy a húsa mindenki által fogyasztható volt, elsősorban az áldozatoknál töltött be fontos szerepet. Az asszonynak a gyermeke születése után „tisztulási áldozat”-ként galambot vagy gerlicét kellett a paphoz vinni (3Móz 12,6). Jézus bemutatásának alkalmával Mária szintén galambot vitt a templomba (Lk 2,22–24), a férfiak számára ugyanyilyen törvény volt (3Móz 15,14). Aki nazir fogadalmat tett, annak szintén galambot vagy gerlicét kellett felajánlani áldozatul (4Móz 6,10). A galamb a szelidségéről is nevezetes. Jézus ezért mondta a tanítványoknak, hogy „legyetek . . . szelídek, mint a galambok” (Mt 10,16).

Lévén a galamb mint áldozati állat, a jeruzsálemi templomot felkereső zarándokok nem vitték magukkal kalitkába zárva a galambot, mert tudták, hogy a templom előtti téren a galambárusoktól megvehetik a madarakat. Jézus a templom megtisztításakor a galambárusok székeit felforgatta (Mt 21,12; Mk

Jézus kiűzi a galambárosokat a templomból. Német festmény a X. századból

11,15). János evangélista szerint a jeruzsálemi templom előtt nemcsak galambokat, hanem ökröket, juhokat is árultak, mint áldozati állatokat. Jézus a galambárusoknak ezt mondta: „Hordjátok el ezeket innen; ne tegyétek az én Atyám házát kalmárság házává” (Jn 2,16).

A keresztyén szimbolikában a galamb a Szentlélek jelképe. Máté evangéliumában azt olvassuk, hogy Jézus megkeresztelkedése alkalmával a Szentlélek galamb formájában ereszkedett alá az égből, szállt rá Jézusra (Mt 3,16), ami valószínűleg azt jelenti, hogy az esemény hasonlított ahhoz, mint amikor sebes reptű fehér galambot lát valaki, szinte villanásszerűen. Ettől függetlenül a galambnak, mint a Szentlélek jelképének, sok ábrázolását találjuk a képzőművészetben, köztük a magyar református egyházművészetben is. A solti (Pest m.) eklézsia 1772-ből való terítőjének közepén „egy galamb vagyon, szájában olajágot tart” – olvassuk a leltárban. A cégénydányádi (Szatmár m.) egyházközség terítőjének közepére négy galambot hímeztek színes selyemfonállal. Fából faragva díszíti a Szentlélek galambja a cserépfalui (Borsod m.) templom szószékkoronáját. A tákosi (Szatmár m.) templom első padsorának a végére bóbítás galambot fűrészelt az asztalos.

Az 1800-as években különösen elterjedt a galamb jelkép. Kézzel vagy géppel ráhímezték a bársony úrasztali terítőkre, általában sugárkoszorúval körülvéve.

HALÁSZ

Ősrégi foglalkozásnak számít az emberiség történetében a halászat, az Ó- és Újszövetség egyaránt említi. Izráel népe az egyiptomi fogságban ismerte meg a halászatot. Erre utal Ézsaiás próféta: „Szomorúak a halászok, gyászolnak mind, akik a Nílusban horgásznak, elalélnak, akik hálót vetnek a víz színére” (19,8). A próféta szavaiból kitűnik, hogy a kezdeti időben már nemcsak hálóval, de horoggal is fogták a halat, majd szokásba jött a szigony és a gyalom használata is. Jeremiás úgy jövendöl Samária asszonyai ellen, hogy „szigonnyal visznek el benneteket, maradékokat pedig halászhorgokkal” (4,2).

Izráel népe csak az édesvízi halászzal foglalkozott a Bibliában három névvel említett Genezáret taván, illetve a Tibériás, vagy a galileai tengeren, továbbá a Jordán vizében. A Holt-tenger vize annyira sós, hogy élőlény nincs benne. A halászok rendszerint éjszaka dolgoztak, mert a halak nappal az iszapban, a nád, sás között voltak, bár az éjszakai halászat sem volt mindig sikeres. Péter arról panaszkodik Jézusnak, hogy „egész éjjel fáradtunk ugyan, és semmit sem fogtunk, de a te szavadra kivetem a hálót” (Lk 5,5). A csodálatos halfogás után döbbsentek rá a tanítványok – akik közül heten halászok voltak – arra, hogy milyen Mesterhez csatlakoztak. Péter fejezi ki ezt a lelkiállapotot, amikor ezt mondja Jézusnak: „Menj el tőlem, mert bűnös ember vagyok, Uram!” Jézus nem hagyja ott a halászokat, sőt a csoda után hívja el őket, biztatva Pétert: „Ne félj, mostantól kezdve embereket fogsz!” Máté és Márk evangélista nem ír a csodálatos halászatról, csak az elhívásról, Márk pedig Jézus ígéretét, hogy Péter embereket fog halászni, vagyis más feladatot kap, az evangélium hirdetését, minden tanítvány számára szóló ígéretként említi (Mk 1,16 – 20; Mt 4,18 – 22).

Jézusnak a mennyek országáról szóló példázataiban olvasunk a gyalmos halászatról, illetve ennek az eredményéről: az ehető és jól fejlett halakat edénybe gyűjtik, a hitványakat pedig

A csodálatos halászat. Rézmetszet 1733-ból

eldobják. Jézus a példázatban az utolsó ítéletről, a világ végéről is tanít, ami hasonlít a halászhálóhoz (Mt 13,47–50). A gyalmos halászat már az ószövetségi korban ismert volt. Habakuk próféta ezt írja az Úrról: „Olyanná teszed az embert, mint a tenger halai. . . mindnyáját kivonja horoggal, gyalmába keríti, és hálójába takarítja be őket” (1,14–15). A gyalom nagy méretű kerítőháló, amellyel egyszerre sok halat lehet fogni. A sekély tavakban két ember kezelte a gyalmot, a tengereken két hajó, csónak között feszítették ki a hálót.

Jézus a feltámadása után is megmutatta, hogy Ő csodatevő Úr. A bizonytalanságban levő hét tanítvány arra gondol, hogy visszatér a régi foglalkozásához. Péter kijelenti: „Elmegyek halászni!” A többiek csatlakoznak hozzá. Hiába azonban a gyakorlat, a szakismeret, az eredmény: „Azon az éjszakán nem fogtak semmit”. Jézus korán reggel várja a Genezáret tó partján a kudarcot vallott tanítványokat. Nemcsak várja, hanem tanácsot is ad, hogy melyik oldalra vessék ki a hálót, sőt Jézus halászat nélkül is vendégül tudja látni az éhes tanítványokat, mert a parton a parázs fölött hal pirul, kenyér is van (Jn 21,1–20). Péterről éneklünk a 375. dicséretben: „Egy halász, ha prédikál, Fog sok ezer lelkeket”.

A Bibliában említett halászati módok és eszközök közül máig ismert a háló, a horog, a szigony, de nem ismerték a varsát és a tapogatót. A varsa kenderfonalból sodrott, fakávakkal ellátott halászeszköz, a tapogató vesszőből font, alul-felül nyitott kas, amelyben kézzel fogták meg a halat. Korábban a halászat szabad foglalkozás volt, hazánkban a XI. századtól kezdve földesúri joggá vált.

HELYTARTÓ

Úgy véljük, hogy a római császárok által a Kr. u. I. század folyamán Jeruzsálembé küldött procuratorok, vagyis helytartók nevét nagyon kevesen tudnák felsorolni. Egy azonban az egész keresztyén világ előtt ismeretes, és ez: Pontius Pilátus, akit Kr. u. 26-ban Tiberius császár nevezett ki erre a magas állásra, és akinek a neve a hitvallásunkban is szerepel.

Pontius Pilátus aligha tartotta kitüntetésnek vagy szerencsésének, hogy Júdeába küldték, mert ez a tartomány korábban sok gondot okozott Rómának, és a zsidók folytonos lázadásai miatt Közel-Kelet darázsfészkének számított. Amikor Pilátus Júdeába érkezett, nyugalom volt a nép között, azonban a helytartó úgy vonultatta fel a katonaságot Jeruzsálemben, hogy ezzel érzékeltesse Róma hatalmát, a katonák ugyanis magukkal hozták a császár mellszobrát, ami a szent város megcsúfolását jelentette. A nép haragja azonnal fellángolt a helytartó ellen, aki egyébként lenézte a zsidókat, és csak nehezen járult hozzá, hogy a szobrot eltávolítsák Jeruzsálemből. A helytartók ritkán tartózkodtak Jeruzsálemben. A procuratorok palotája Cézáreában volt, abban a városban, amelyet Nagy Heródes építtetett a Földközi-tenger partján Augustus császár tiszteletére. Hogy Pilátus valóban itt lakott, egy felirat is bizonyítja. Kr. u. 33-ban a helytartó a húsvéti ünnepekre Jeruzsálembé érkezett és a szokott szállására, az Antonius várba tette át a rezidenciáját. Az Antonius vár szintén a római birodalom hatalmát jelképezte, és mint ilyen a vakbuzgó zsidók szemében gyűlöletes épületnek számított, és ez a „Jézus-per” folyamán is megmutatkozott.

Jézus szenvedéstörténetéből kiderül, hogy bárhol tartózkodik Pilátus, mindenképpen foglalkoznia kellett Krisztus ügyével, mert a csalódott zsidó nép halálbüntetést kért a magát Messiásnak, királynak nevező Jézusra. Márpedig halálos ítéletet csak a helytartó mondhatott ki. Ilyen körülmények között találkozott először és utoljára Jézus Pilátussal. Hogy a találkozás hol

Jézus Pilátus előtt. Rézmetszet 1733-ból

történt, erről az evangélisták így tájékoztatnak: Máté szerint Jézust az Antonius várban tartózkodó Pilátus elé vezették. Itt állt a helytartó „bírói széke”, ide érkezett a felesége üzenete, hogy „ne avatkozz ennek az igaz embernek a dolgába”, itt mosta a kezeit a helytartó (Mt 27). Márk szerint a megkötözött Jézust a nép vezetői: a főpapok, a vének, az írástudók vitték Pilátus elé, de ez az esemény is a vár udvarán történhetett, csak itt férhetett el a „feszítsd meg”-et kiabáló tömeg, majd ezután kísérték a katonák Jézust „a palota belsejébe, a helytartóságra” (Mk 15). Lukács evangélista nem ír semmit Pilátus palotájáról, csak a kihallgatás tényét közli. Olyan bírói tárgyalás volt ez, ahol mindenki bűnös volt, kivéve a vádlott (Lk 23). János leírásából megtudjuk, hogy a vallásos zsidók nem tették be a lábukat Pilátus palotájába, hogy „ne legyenek tisztátalanokká”, és méltó módon ünnepelhessék, fogyaszthassák el a „pászkát”, vagyis a húsvéti vacsorát (Jn 18).

Jézus halála és feltámadása, majd mennybemenetele után Pilátus már csak három évig maradt Júdeában, mert annyi panasz érkezett róla Vitelliushoz, a szíriai kormányzóhoz, hogy ez Rómába rendelte: igazolja magát a császár előtt. Pilátus nemcsak gögös, hanem kegyetlen is volt. Hatalmát érezte, szenvedte Samária és Galilea, ahol olyan vérengzések történtek, amelyeket Pilátus fölöttese, Vitellius is megsokallt. A Siloám tornyának összedőlését Pilátus a zsidók – ma így mondanánk: szabotázstevékenységének tekintette, tizennyolc embert kivégeztetett (Lk 13,1 – 5). Pilátus 36-ban indult el Rómába, mire azonban ideérkezett, Tiberius császár meghalt, de a büntetését mégsem kerülhette el, mert kegyvesztett lett, száműzetésben halt meg.

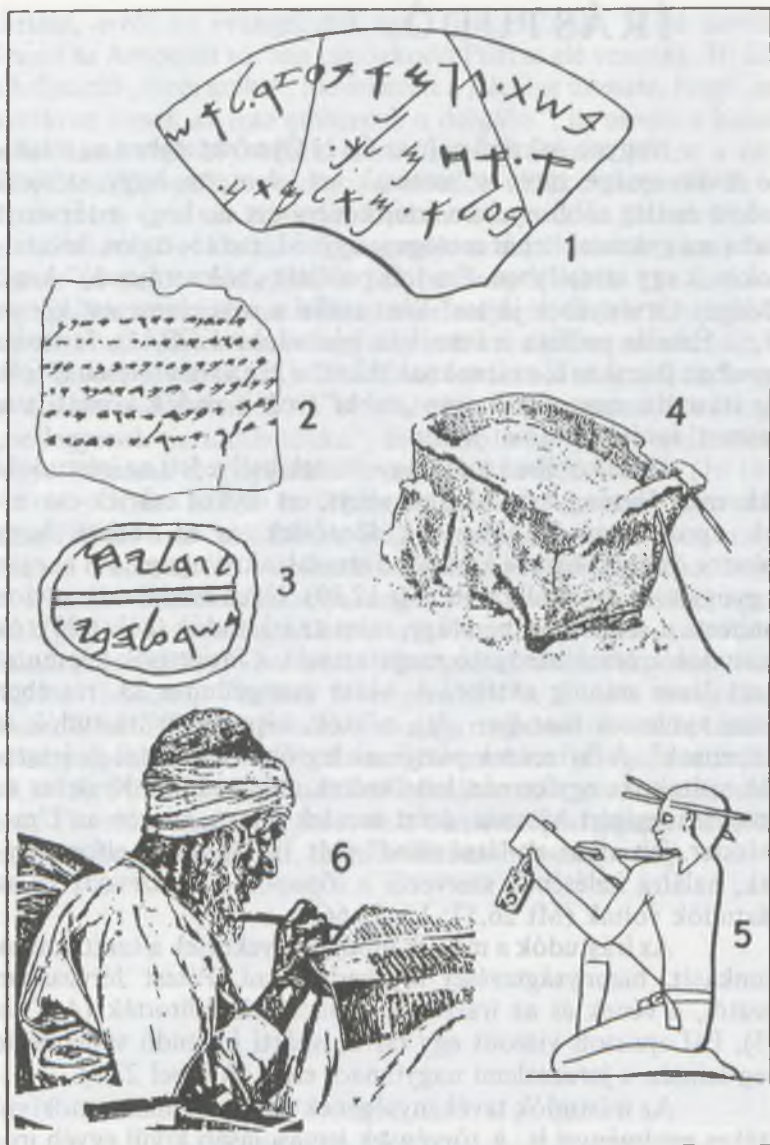
ÍRÁSTUDÓ

Nagyon sokrétű volt az Ó- és Újszövetségben az írástudó tevékenysége, mert ez nemcsak azt jelentette, hogy az illető tudott esetleg több nyelven írni, hanem azt is, hogy a törvényt tudta magyarázni, tehát teológus, ügyvéd, tanító, tudós, hivatalnok volt egy személyben. Ezdrás prófétát „bölc s írástudó”-ként, „Mózes törvényében jártas”-ként említi a róla elnevezett könyv (7,6). Ézsaiás próféta is beszél az írástudókról (29,11), Jeremiás azonban Báruknak, az írnoknak diktálta le a jövendöléseit (36,4). Az írástudó megtisztelő neve „rabbi” volt a zsidók között, ami mestert, tanítót, uramat jelent.

Jézus korában még nagyobb tekintélye lett az írástudóknak, mert ők magyarázták a törvényt, ezt olykor csürték-csavarták, apró-cseprő ügyekben ők döntöttek, és ez okozta, hogy sokszor összeütközésbe kerültek Jézussal, aki a nyugalom napján is gyógyított, munkálkodott (Mt 12,10). Jézus csodálatos módon tanította a sokaságot, nem úgy, mint az írástudók (Mk 1,22). Az írástudók szörszálhasogató magatartását, a farizeusok képmutatását Jézus mindig elítélte. A Máté evangéliuma 23. részében Jézus nyolcszor mondja: „Jaj, néktek, képmutató írástudók és farizeusok”. A farizeusok pártjának legfőbb támogatói az írástudók voltak, és egyformán kételkedtek abban, hogy Krisztus az Istentől megígért Messiás, ezért mentek hozzá, kérvén az Urat: „Mester, jelt akarunk látni tőled” (Mt 12,38). Jézus elfogatásának, halálra ítéelésének szervezői a főpapok, a farizeusok és az írástudók voltak (Mt 26,57; Lk 22,66).

Az írástudók a maguk módján igyekeztek a tanítványok munkáját, bizonyágtevését is akadályozni. Pétert Jeruzsálem vezetői, a vének és az írástudók tanácsa elé állították (ApCsel 4,5), Pál apostolt viszont egy farizeuspárti írástudó védelmezte meg szintén a jeruzsálemi nagytanács előtt (ApCsel 23,9).

Az írástudók tevékenységének persze vannak rendkívül értékes eredményei is. A törvények lemásolásán kívül egyéb iro-

Cseréptöredékek samáriai, óhéber felirattal, cserépkád az iratok tartására, egyiptomi írnok, a nád íróvesszők a hajába vannak tűzve, zsidó írástudó munka közben

dalmi munkássággal nem foglalkoztak ugyan, de előszóval tanítottak, adták át az ismereteiket. A törvény és a próféták mellé ők gyűjtötték össze a héber szent iratok könyveit, a fogság előtti és utáni szövegeket, és nemcsak igen értékes könyveket mentettek meg számunkra az elkallódástól, hanem azáltal, hogy megállapították a Biblia ószövetségi része minden egyes szavának értelmét és azon buzgón örködtek, nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy ezek az iratok meglehetősen ép állapotban maradtak az utókorra. Az írástudók működésének helye elsősorban Jeruzsálem volt, majd ennek pusztulása után Jamnia, vagy Tibériás. Híresek voltak a későbbi korban a babilóniai írástudók, az iskolák, amelyeknek a vezetőit „gaon”-nak nevezték. Az Ószövetség neves írástudóként említi Hillélt, aki bírói tisztséget is viselt Izraelben nyolc éven keresztül (Bír 12,13 – 15). Jézus kortársa volt Gamáliél, a főtanács, a sanhedrin tagja. Népe körében évtizedeken át nyomatékos volt a szava, némelyek szerint Tiberius, Caligula és Claudius császárok alatt egyenesen elnöke volt a zsidóság legfőbb testületének. Gamáliél mentette meg az apostolokat a haláltól (ApCsel 5,34 – 39). Gamáliél tanácsából kitűnik, hogy ha nem rokonszenvezett is az evangéliummal, mindazokkal, amelyeket az apostolok hirdettek, tanítottak Jézus Krisztusról, alapjában véve nagylelkű, bölcs és türelmes ember volt. Pál apostol nagy dicsőségnek tartotta, hogy ifjú korában Gamáliél iskolájában, pontosabban a lábainál tanult (ApCsel 22,3).

JÓS, JÓSNŐ

Az emberiség kultúrtörténetében mindig nagy szerepet játszottak a jövendőmondók, nálunk magyaroknál a sámánok, táltosok, akiknek természetfeletti erőt tulajdonítottak a bekövetkező emberi sorsok, események meglátására. A római birodalomban az „augurok” jövendöltek, a görögöknél híres jóshelyek voltak – Delphoi, Dódóné –, ahol bárki illő fizetség ellenében érdeklődhetett a jövője, szerencséje, vagy szerencsétlensége felől. Egyiptomban a varázslók, mágusok a fáraó előtt olyan „csodákat” tudtak tenni, mint Mózes és Áron (2Móz 7,11).

Izráel népe – szinte egyedülállóan az európai kultúrközösségben – mindig tiltakozott a jósok, jósnők tevékenysége ellen. A mózesi törvények szigorúan kimondták: „Varázslást ne üzenek, és ne jövendölgessenek. Ne forduljatok halottidézőkhöz, és ne tudakozódjatok jövendőmondóknál” (3Móz 19,26 – 31), „a jövendőmondó, vagy álomlátó öletlessék meg” (5Móz 13,5; 18,10). Saul, Izráel első királya „eltávolította az országból a halottidézőket és jövendőmondókat” (1Sám 28,3), azonban szorult helyzetében mégis az endori jósnőhöz fordult, megidézttette vele Sámuel próféta szellemét. A Nain városa melletti En-Dor-i források közelében folytatta tevékenységét ez a híres asszony, akinek nyilván olyan nagy tekintélye lehetett, hogy a királyi rendeletet figyelmen kívül hagyhatta. Miért ment Saul a jósnőhöz? A válasz egyszerű: mert félt! Izráel első királya a környező népekkel vívott sorozatos háborúiban nemcsak győzött, de el is fáradt. Megfordult a hadiszerencse, ráadásul Saul összeveszett Sámuel prófétával, aki időközben meghalt. Dávidot a sikerei, népszerűsége miatt elűzte Saul a királyi udvarból. Dávid a filiszteusokhoz menekült. A tragikus sorsú király ekkor határozta el, hogy olyat tesz, amitől maga tiltotta a népét: a halottidéző segítségét kérte, úgy is mondhatnánk, hogy az általa ásott verembe esett. Saul és az endori jósnő találkozását, beszélgetését a Sámuel 1. könyve 28. részében olvashatjuk. Kiderül a történetből, hogy

Saul az endóri jósnőnél. H. Schönefeld német művész festménye

az endori asszony nem volt holmi szélhámos, netán boszorkány, bár a német bibliamagyarázók gyakran ennek említik, mert Sámuel szellemét valóban megidézte, Saul tehát az asszonyon keresztül beszélhetett a prófétával, aki ugyan némi rosszallással mondta a királynak: „Miért háborgattál?” Az endori asszony további sorsáról semmit nem mond a Biblia, azt viszont tudjuk, hogy a halottidézés az emberiség történetében egészen napjainkig él. Az ókorban halottidéző központok jöttek létre a görög és a római birodalomban. Virágzott a halottidézés a spiritiszta szeánszokon, és ki tudná megmondani, hogy évekkel ezelőtt hányan keresték fel a putnoki halottidéző asszonyt.

Az Újszövetségben csak egy jövendőmondóról olvashatunk. Pál apostol Filippiben egy szolgálólánnyal találkozott, „akiben jövendőmondó lélek volt, és jóslásával nagy hasznot hajtott a gazdájának”. Pál apostol a lelki betegségben szenvedő leányt meggyógyította (ApCsel 16,16–18). Pál cselekedetének a háttérében az a meggondolás van, hogy bár a szolgálólány ezt kiabálta: „Ezek az emberek a Magasságos Isten szolgálói, akik hirdetik nektek az üdvösség útját!” – Pál az evangélium terjesztésében nem kívánta igénybe venni az ördögi, démoni erőket. Nemcsak az evangélium tisztaságát féltette Pál, hanem gyógyítani is akart, illetve felszabadítani a leányt a démoni hatalom, az őt kihasználó gazdája, vagy gazdái uralma alól. Pál isteni erővel tette a csodát, de úgy, hogy nem a jövendőmondó leányt szidta, hanem a gonosz lelkeknek parancsolt. Szintén Pál írja a szeretet himnuszában, hogy lehetnek ugyan prófétálások, jövendőmondások, ezek megszűnnek, de a „szeretet soha el nem fogy” (1Kor 13,8).

KARMESTER, KARNAGY

A zenekar vezetője a karmester. A hangszeres templomi zene első nyomai a jeruzsálemi templom felszentelésénél mutathatók ki, bár a különböző fúvós, ütő és pengetős hangszereket a zsidó nép korábban is használta. A Biblia Júbált nevezi a citerások, fuvolások ősatyjának (1Móz 4,21). A pásztorok közül sokan értettek a hangszerekhez, és ha együtt muzsikáltak, nyilván volt közöttük karmester is. Dávid kitűnően játszott lanton (1Sám 16,18). A frigyládát zeneszóval kísérték Jeruzsálembe (1Krón 15,16). Híres karmesterek voltak Ászáf, Jedútun és Hémán (1Krón 25,6). Dávid templomi zenekarának négyezer (!) tagja volt (1Krón 23,5), köztük lantosok, citerások, cintányérosok, harsonások (2Krón 5,12).

Dávid uralkodásától kezdve az istentisztelethez a hangszeres zene is hozzátartozott. Erre utalnak a zoltárok címében található, a karmesternek szóló utasítások: „húros” hangszer kíséretével énekelték a 4; 54–55; 60; 76. zoltárt, „mély hangú húros hangszeren” a 6. zoltárt, „fúvós” hangszeren az 5. zoltárt. Nehémiás az újjáépített jeruzsálemi templomot „Dávidnak, az Isten emberének hangszereivel”, harsonákkal szentelte fel (Neh 12,35–36). Habakuk próféta könyvének 3. része olyan hálaadó ének, amelyet szintén húros hangszer kíséretével kellett előadni.

Az újszövetségi korban a templomi zene és ezzel a karmesteri foglalkozás vagy tisztség megszűnt. Jézus említi ugyan a síposokat, illetve a fuvolásokat Jairus leányának a feltámasztásánál, ezeknek azonban nem volt karmesterük (Mt 9,23), de a táncot kísérő furulyásoknak sem (Mt 11,17).

Az Ószövetségben az ének és a zene az istentisztelet szerves része volt, az énekkar, a zenekar tagjait a lévíták közül válogatták ki. A Biblia nem tesz különbséget az énekkar vagy a zenekar vezetőjének megnevezésében. A Károli-féle fordítás minden esetben „énekfőmester”-t említ, akár az énekkar, akár a zenekar vezetőjéről van szó. Az új fordításban viszont mindenütt

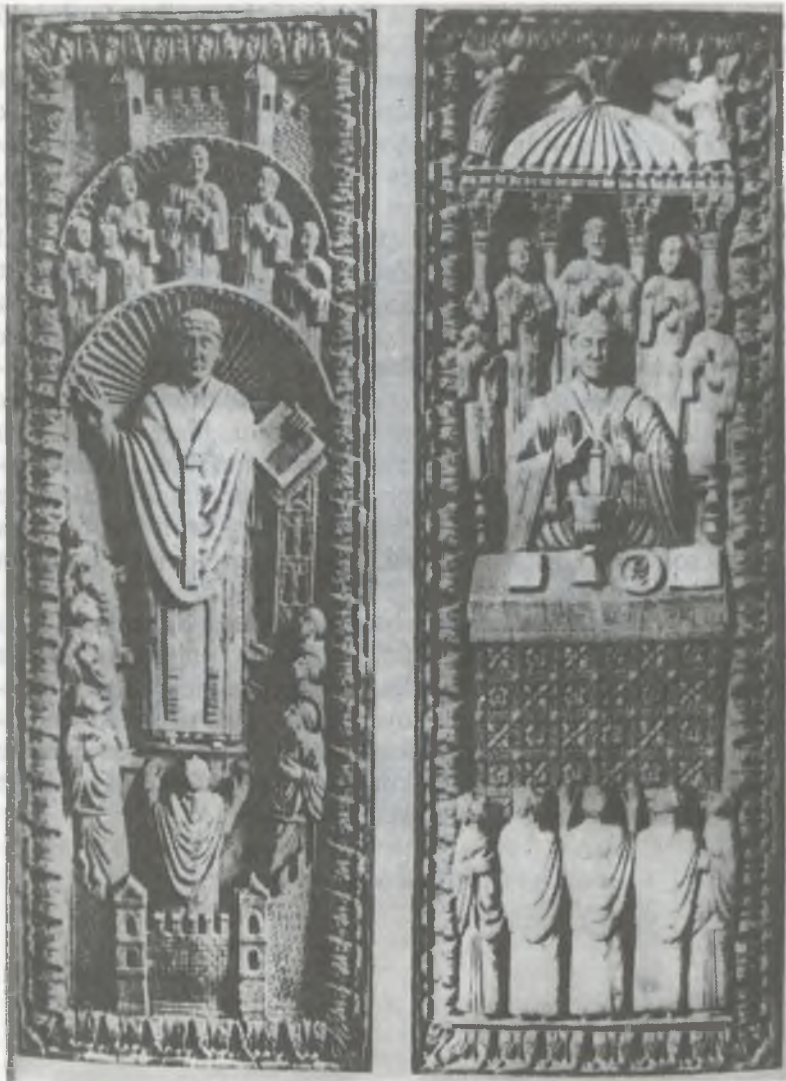

Egyiptomi hangszerek az őszövettségi korból

„karmester”-ről olvasunk, csak a Nehémiás könyvében fordul elő a „karnagy” kifejezés (12,42).

Az énekes és a hangszeres zene Dávid idejében együtt hangzott fel a templomszentelési ünnepen: „A harsonásoknak meg az énekeseknek egyaránt az volt a tisztük, hogy összehangolva zengjék az Úr dicséretét és magasztalását” (2Krón 5,13). A Biblia név szerint is említ híres karnagyokat, ilyen volt például Kenanjáhu, a lévíták vezetője: „Ő irányította az éneklést, mivel értett hozzá” (1Krón 15,22). A Zsoltárok könyvében sok utasítást találunk arra vonatkozólag, hogy a zsoltárt milyen dallamra kellett énekelni. A 22. zsoltárt „A hajnali szarvas” – előttünk ismeretlen – kezdetű ének dallamára, a 12. zsoltárt „mély hangon” énekeltek a lévíták. Külön csoportot alkotnak a zsoltárok között a „zarándokénekek”, ami azt jelenti, hogy ezeket nem hivatásos énekesek és nem a templomban énekeltek, hanem útközben és mindenki, aki a jeruzsálemi templomot felkereste (120–134. zsoltár). Ezeket a zsoltárokat a Károli-féle fordítás „grádicok éneké”-nek is nevezi, mert a templomot lépcsőkön lehetett megközelíteni.

Az Újszövetségben az istentiszteleten zsoltárokkal, lelki énekekkel dicsérték az Urat (Ef 5,19). Ennek a mintájára alakult ki a református templomi éneklés. Természetesen a magyar nyelvű igehirdetés mellett az énekszövegek is magyar nyelven csendültek fel. A részleges bibliafordítások mellett sorra jelentek meg az énekeskönyvek a reformáció korában. Szenci Molnár Albert 1607-ben fordította le a százötven zsoltárt.

Templomi énekkar. Elefántcsont faragvány egy IX. századi angol énekeskönyv kötéstábláján

KATONA

Amíg Izráel népe törzsi szövetségben élt, hivatásos katonaság, állandó hadsereg nem volt a zsidók között, de a hadkötelezettséget a mózesi törvények már előírták, vagyis minden húsz évet betöltött férfit be lehetett hívni katonának (4Móz 1,3). Ezt a törvényt azonban a hadviselést szabályozó rendelet eléggé lazán értelmezi, mert az ütközet előtt hazamehetett: aki házat épített, aki szőlőt ültetett, akinek menyasszonya volt otthon, és ami a legfontosabb: aki félt a harctól, aki „lány szívű” volt (5Móz 20,5–8). Ha az országot az ellenség megtámadta, gyorsan összehívták a hadköteles férfiakat. Saul például különös módon: jármos ökreit darabolta fel és küldte szét a húst az ország különböző részeibe ezzel az üzenettel: „Így fognak bánni – az ammóniak – annak az ökrével, aki nem vonul hadba” (1Sám 11,7). Saul megpróbált ugyan valami hadseregfélét szervezni a filiszteus háborúk idején (1Sám 14,52), de a Bibliából nem derül ki, hogy ez a hadsereg részesült-e bármilyen kiképzésben, milyen lehetett a harci felkészültségük? Úgy véljük, hogy egy-egy csata eredményét inkább a számbeli fölény határozta meg, és a csata inkább afféle ádáz verekedéshez hasonlított, amiből nyilván nem hiányzott a bátorság, a testi erő sem, néha az okosság, mint Dávid és Góliát esete mutatja.

Az igazi katonaságot Dávid és Salamon hozta létre Izráelben. Dávid 288 ezres létszámú nemzeti hadsereget állított fel, amelynek katonái 24 ezres csoportokban, egymást hónaponként felváltva állandóan szolgálatban voltak (1Krón 27). A Bibliából az sem derül ki világosan, hogy a katonák a saját költségükön töltötték-e le a szolgálati időt, vagy pedig Dávid fizette őket. Annyi bizonyos, hogy a krétai és filiszteus katonák – mint testőrök – zsoldot kaptak. Dávidnak kizárólag gyalogos katonái voltak, de Salamon 12 000-es lovasságot szervezett, sőt 1400 harci szekeret vásárolt Egyiptomból (1Kir 10,26). Salamon az állandó hadsereg részére Jeruzsálemben és az ország egyes vidékein „ka-

Perzsa katonák. Dombormű II. Artaxerxes palotájából (Kr. e. 405 – 359)

szárnyákat”, erődítményeket építtetett a leigázott népek kényszermunkájával. „Izráel fiai közül azonban senkit sem kényszerített szolgálatra a munkáknál – Salamon –, mert ezek harcosok voltak” – olvassuk a Bibliában (2Krón 8,1 – 10).

Sámuel próféta szerint a veszélyesnek látszó harci cselekményeknél a frigyládát is magukkal vitték a zsidók. Az első esetben hiába, mert a filiszteusok megverték Izráel seregét, sőt a ládát is zsákmányul ejtették (1Sám 4,10 – 11). Időközben a láda visszakerült a zsidókhoz, és a Jonatán által vezetett, filiszteusok elleni harcban már győzelmet hozott a zsidók számára (1Sám 14,18; 31). Az Ószövetség a gyalogos, lovas, harci kocsikat hajtó katonákon kívül az íjászokat is említi (1Sám 31,3). Ezek kitűnő harcosok voltak, ezért Náhás ammonita király csak úgy lett volna hajlandó Saullal békét kötni, ha az íjászok jobb szemét kiszúrják, hogy ne tudjanak célozni (1Sám 11,2). A parittyásokról szintén elismerően ír a Biblia. A suta kezű férfiak hajszálpontosan találták el az ellenség katonáit (Bír 20,16). Izráelnek a római birodalom által való meghódítása után a zsidó katonaságot felszámolták, a hadsereg megszűnt.

Az Újszövetségben gyakran olvashatunk a „vitézek”-ről. Keresztelő Jánostól ezt kérdezték a római katonák, illetve vitézek: „Hát mi mit cselekedjünk?” Ő így válaszolt: „Senkit se háborítsatok . . . elégedjete meg a zsoldotokkal” (Lk 3,14). Péter apostolt két vitéz őrizte (ApCsel 12,6). Pál apostolt kétszáz római vitéz, hetven lovas, kétszáz parittyás vagy lándzsás kísérte Cézárreába, ami azt jelenti, hogy az ezredes fontos személynek tartotta az apostolt (ApCsel 23,23). A „vitéz” szó az Újszövetségben jelképesen is előfordul. Pál ezt a tanácsot adja Timóteusnak: Légy „Jézus Krisztus jó vitéze” (2Tim 2,3).

KATONATISZT

A honvédségnél ma használatos magasabb rendfokozatok közül a Bibliában a következőket találjuk: hadnagy, főhadnagy, százados, ezredes. A hadnagy az Ószövetségi korban a hadvezért jelentette, vagyis ő volt a hadsereg „nagy”-ja, parancsnoka. A Károli-féle Biblia-fordítás csak Potifárt említi főhadnagyként, az új fordítás ezt a rangot nem ismeri, mert Potifárt a fáraó főemberének, a testőrök parancsnokának nevezi (1Móz 37,36; 39,1). A bibliai lexikonok szerint Potifár a fáraó udvaronca, kincstárosa volt, a foglalkozásáról tehát sokféle a vélemény, de ha testőrparancsnok volt, akkor a katonatisztek közé tartozik. Izráelben a főhadnagyi rangot nem ismerték.

Más a helyzet az egyéb rangfokozatokkal. A Károli-féle Biblia-fordítás említi az ezredeseket, századosokat, ötvenedeseket és a tizedeseket (2Móz 18,21). Első pillanatra úgy tűnik, hogy ezek az emberek katonatisztek, de valójában a zsidó nép elöljárói voltak, bírói hatalommal ruházta fel őket Mózes, tehát semmi közüik nem volt a katonasághoz (2Móz 18,22). Ezredesekről, századosokról olvashatunk abban a felsorolásban, amely tartalmazza a midianitáktól zsákmányolt kincseket, állatokat, a rab-ságba került férfiakat, asszonyokat, gyermekeket. A nagy mennyiségű arany ékszert az ezredesek és századosok Eleázár főpapnak adták át, aki a zsákmányt a szent sátorban helyezte el (4Móz 31,48 – 54).

Amikor Dávid fiával, Absolonnal háborúba keveredett, a saját hadseregének élére ezredeseket, századosokat nevezett ki, és ezeknek a vezetésével győzte le Dávid a lázadó Absolon seregét (2Sám 18,1 – 7).

Többször előfordul a százados az Újszövetségben, de mindig római katonatisztre alkalmazva. Jézus a kapernaumi százados szolgáját meggyógyította (Mt 8,5 – 13). Erről a századosról külön kell beszélnünk. Maga az a tény, hogy a százados gondját viseli a tisztiszolgájának, arra vall, hogy ragaszkodott a beosztott-

Pál apostol a római százados előtt (ApCsel 22,25)

Ar öljőgyógyi helyre a kutyakököcs néki vándorú
számban, elszárv, hogy jura a magyarok országban vől
lakosait abból a kutyakököcsé ámszékje, aki mindörig elője

jához, hiszen azt is megtehetette volna, hogy a szolgát – régi magyar katonai kifejezéssel élve: a csicskást – a betegsége miatt leváltja, és mást alkalmaz helyette. Másik, és sokkal fontosabb tény, hogy a százados hitte azt, hogy Jézus egyetlen szavára meggyógyul a szolgálja. A százados érzi a saját méltatlanságát, nem kívánja, hogy Jézus a hajlékába, vagyis a kaszárnyába menjen, de hiszi, hogy Jézus úgy tud parancsolni a betegségeknek, mint ő a katonáinak. Egyes írásmagyarázók szerint ez a százados mondta Jézusról a Golgotán: „Bizony, Isten Fia volt ez” (Mt 27,54). Kornéliusz százados istenfélő, adakozó római tiszt volt, akinek angyal jelentette be, hogy hívja a házába Péter apostolt, aki egy Simon nevű tímárnál lakott. Kornéliusz két szolgát és egy szintén istenfélő katonát küldött Péterért. Kornéliusz volt az első keresztyén katonatiszt, aki a Szentlélek hatására a családjával együtt megkeresztelkedett (ApCsel 10). Ez a csoda tanította meg a zsidó keresztyéneket arra, hogy Jézus Krisztus evangéliuma a pogányoknak is szól, ahogy Péter mondta: „Most kezdem igazán megérteni, hogy nem személyválogató az Isten” (ApCsel 10,34).

Az Újszövetség két ezredest említ. Jézus elfogatását római ezredes irányította (Jn 18,12). Pál apostolt Jeruzsálemben ezredes mentette meg a lincseléstől (ApCsel 21,31 – 40); és ugyancsak a nagytanács előtt mondott beszéde után (ApCsel 23,10).

Emlékezzünk arra, hogy a protestáns énekirodalom Jézust „vezér”-nek nevezte. Az 1550 körül írt Batthyány-kódexből átvett 291. dicséretünk 6. verse Jézust irgalmas királynak, „És győzedelmes hadnagyunk”-nak nevezi. A 381. dicséret írója ezzel kezdi a versét: „Jézus Krisztus, mi kegyelmes hadnagyunk, Könyörgéssel te elődbe járulunk. . .”

KERESKEDŐ

Izráel népe az ószövetségi korban alig foglalkozott kereskedelemmel. Ezt a fontos tevékenységet az őslakosok, a „kánaániták”, a szomszédos országok vállalkozó szellemű kalmárai végezték. Józsefet például a testvérei midjáni, izmaelita kereskedőknek adták el, akik rabszolgakereskedést is folytattak (1Móz 37,28). Az Egyiptomból való szabadulás utáni törvények arra utalnak, hogy a zsidók között kialakult a cserekereskedelem, mert a mózesi törvények előírják, hogy „igaz mérlegetek, igaz súlyotok, igaz mérőedényetek legyen” (3Móz 19,36). A vert pénzt mint fizetőeszközt ebben az időben még nem ismerték, a nemesfémek súly szerint cseréltek gazdát (1Móz 23,16).

Salamon uralkodása alatt lendült fel a kereskedelem Izráelben. A királynak megbízottai voltak, akik lovakat, hadiszekereket vásároltak a számára, és a hazai kereskedők, árusok jövedelemadót fizettek Salamonnak (1Kir 10,15; 28 – 29). Sába királynőjét nemcsak Salamon bölcsességének a híre vonzotta Jeruzsálembe, hanem egy nagyszabású kereskedelmi szerződés megkötésének a terve is (1Kir 10). Nehémiás idejében már külön társadalmi osztályt alkottak a kereskedők (Neh 3,31 – 32). Izráel kereskedői a szomszédos vagy a távoli országokba gabonát, olajat, bort, viaszt, mézet, balzsamot szállítottak, és innen szerezték be a külföldi árucikkeket: ékszert, elefántcsontot, használati tárgyakat, textíliákat, fűszereket, illatszereket, és mint különlegességet jegyezzük meg: Salamon számára majmokat és pávákat hoztak (1Kir 10,22). A kereskedők az áruikat tevén, hajón vitték vagy hozták, az előbbieket karavánokat szerveztek, mert így jobban tudtak védekezni az esetleges rablóbandák támadásai ellen. Az árucseré színhelye a piac volt, amit a Biblia néha vásárnak, régi magyar szóval „sokadalom”-nak is nevez (Ez 27,24).

Az újszövetségi korban a kereskedelem már virágzott Izráelben, elannyira, hogy Jézus a mennyek országában való lakozást ahhoz a kereskedőhöz hasonlítja, aki mindenét eladja

Kereskedők. XV. századi német fametszet

azért, hogy az igazgyöngyöt megszerezze (Mt 13,45 – 46). Jézus a jeruzsálemi templom udvaráról kiűzte a kereskedőket, galambárusokat, és a csaló kalmárokat hovatovább „rablók”-nak nevezte (Mt 21,12). Amikor pedig a királyi menyegzőről beszélt Jézus, azt mondta, hogy sokan azért nem jöttek el a vendégségbe, mert ki-ki a maga kereskedésébe ment (Mt 22,5). A balga szüzeknek azt tanácsolták az okosok, hogy a kereskedőktől vegyenek olajat (Mt 25,9), ami azt jelenti, hogy ebben az időben a boltoknak nem volt szigorú nyitvatartási ideje, éjfélkor is lehetett vásárolni.

A zsidó állam Kr. u. 70-ben történt felbomlása után Izráel népe Európa, Ázsia országaiba szóródott szét, és a fő foglalkozásuk a kereskedelem volt. Ebben olyan nagy sikereket értek el, hogy ez nagyon sok helyen irigységet váltott ki az őslakos népek kereskedőiből. Hamarosan megkezdődtek a zsidóüldözések, amelyek mögött nemcsak gazdasági indokok álltak, hogy ti. a szorgalmas, tehetséges zsidó kereskedők meggazdagodtak, hitelügyleteket bonyolítottak le, hanem a keresztyének gyűlölete is közrejátszott az ellenük folytatott, sokszor véres pogromokban. Magyarországon számtalan törvény szabályozta a zsidó kereskedők tevékenységét. Az 1279-es budai zsinat kimondta, hogy a ruhájuk bal oldalára vörös jelvényt varrjanak, külön utcában lakjanak. Bethlen Gábor viszont az erdélyi kereskedelem fellendítése érdekében 1623-ban kiváltságlevélben biztosította a zsidók tevékenységét. II. József szintén türelmes volt a zsidó kereskedőkkel szemben.

KINCSTÁRNOK

A „kincsház” szó a Bibliában először abban az isteni ígéretben fordul elő, amelyet az Úr mondott Mózesen keresztül a népének: „Megnyitja néked az Úr az ő drága kincsházát, az eget, hogy esőt adjon a te földednek alkalmas időben” (5Móz 28,12). Talán innen ered a magyar közmondás: „A májusi eső aranyat ér”. Az ószövetségi korban kincstartónak nevezték azt a magas és bizalmi állást betöltő személyt, aki egyrészt a királyi, másrészt az államkincstár felügyelője volt. Dávid a jeruzsálemi templom kincseinek őrzésével Sebuélt, Selómit és a testvéreit bízta meg (1Krón 26,24 – 26). A királyi kincstár gondviselője Azmávet volt (1Krón 27,15). A kincstartó helyeken, illetve városokban fizették be a zsidók az előírt templomadót. Ilyen „hivatalokat” Salamon is építtetett (2Krón 8,4). Cirusz perzsa király Mitredát, a kincstárnokát hatalmazta fel arra, hogy a Nabukadneccar által a jeruzsálemi templomból elrabolt edényeket, szám szerint 5400 arany- és ezüsttárgyat adja vissza Júda fejedelmének (Ezsd 1,8 – 11). Ezékiás királynak nem volt ugyan kincstárnoka, de annál nagyobb, gazdagabb kincstára (2Krón 32,27).

Nehémiás próféta szerint a jeruzsálemi templom kapuinál is voltak kincsházák, amelyeknek védelmére külön őrséget szerveztek (Neh 12,25). Ezeket a kincstartó helyeket Heródes idejében is megtaláljuk, de nem valami épületet, hivatalt kell alattuk érteni, hanem perselyeket, amelyekbe a templomnak szánt adományokat, miután a pénzváltóknál „szent sekelre” átváltották, be lehetett dobni. A jeruzsálemi templom kapuiban tizenhárom persely volt elhelyezve. Jézus azt mondta az özvegyasszonyról, aki csupán két fillért, azaz egy krajcárt tett a perselybe, hogy ő adott a legtöbbet, mert az egész vagyonát a templomnak ajándékozta (Mk 12,41 – 44). Jézus egyik beszédét a jeruzsálemi templom kincstartó helyén, vagyis a kapu előtt mondta el (Jn 8,20).

Az etióp kincstárnokról azt olvassuk a Bibliában, hogy ő, a királynő „magas rangú udvari tisztviselője, aki egész kincstá-

Az etióp kincstárnok megkeresztelése. Rembrandt rézkarca, 1641

ra fölé volt helyezve”, és nyilván zsidó származású lehetett, más-
képpen nem kocsizott volna több ezer kilométert Jeruzsálembe
„az Istent imádni”, és nem olvasta volna éppen Ézsaiás próféta
jövendölését Jézus szenvedéséről és haláláról. Fülöp magyarázta
meg a kincstárnoknak a próféta szavait, és a kincstárnok ezután
keresztelkedett meg (ApCsel 8,27; 38).

Népünk történetében a kincstárnokot a „tár” gyökszó-
ból „tárnokmester”-nek nevezték, és az egyik legnagyobb polgári
tisztségeknek számított. A tárnokmester ügyelt fel a királyi jövedel-
mekre, az államkincstárra, illetve a pénzben befolyó adókra, a
pénzverdékre. Később ez a zászlósúri méltóság a pohárnokmeste-
ri ranghoz hasonlóan megszűnt, illetve más értelmet kapott.
A Habsburg- királyok uralkodása idején a kincstárnoki hatáskör
a pénzügyi kamarára szállt, és a tárnokmesterből a legfelsőbb
bíróság elnöke lett. A tárnoki szék jogi intézménnyé vált, és a
tárnokmester döntött a szabad királyi városok főbírói intézkedé-
seinek, rendelkezéseinek jogos vagy jogtalan volta fölött. A nádor
akadályoztatása esetén a tárnokmester ítélt mint a hétszemélyes
táblabíróság elnöke a főbenjáró ügyekben, és mint ilyen, az or-
szágbírói hatalmat is gyakorolhatta. Hozzá lehetett fellebbezni,
ha valaki úgy érezte, hogy jogtalanság történt vele. Az 1885. VII.
törvénycikk a kincstárnok, tárnokmesteri tisztséget eltörölte.
A cím megmaradt ugyan, és a tárnokmester az ország negyedik
nagy zászlósura maradt, de a feladata csupán arra korlátozódott,
hogy a koronázás alkalmával a tárnokmester vitte a keresztet a
király előtt.

KOLDUS

Ez a kényszerű foglalkozás egyidős az emberiség történetével, mert mindig voltak gazdagok és szegények, illetve nyomorékok, vakok, munkaképtelen, magukra maradt öregek, akik a létfenntartáshoz szükséges ételmet, ruhát csak koldulással tudták biztosítani. Az ószövetségi korban a szegényekről úgy gondoskodtak, hogy minden harmadik év termésének a tizedét a szegényeknek adták, és a koldusoknak joguk volt a kalász-szedetetés, a szőlőmezgerélés (3Móz 19,9–10). A szegények iránti jóindulatra figyelmezteti Mózes a népet a hetedik esztendővel kapcsolatos törvényben (5Móz 15,7). Dávid a 109. zsoltár 10. versében említi a koldust, pontosabban ilyen sorsot kíván az ellenségeinek. A Példabeszédek könyvének írója nagyon bölcsen állapítja meg, hogy a szegényt még a rokona is elhagyja, a gazdagnak viszont annál több a barátja (14,20; 19,7).

Jézus meggyógyította a vak Bartimeust, aki Jerikó kapujánál „ült az úton koldulván” (Mk 10,46). Jézus példázatában a hamis sáfár azt mondja, hogy „koldulni szégyellek” (Lk 16,3). A szegénységgel nem jár okvetlenül együtt a koldulás. Jézus másik példázatának főszereplője a gazdag ember és Lázár, a koldus. A gazdag ember bűne az volt, hogy nem vette észre: Lázárnak az asztalról lehulló morzsa is elég lenne! A gazdagról szinte azt mondhatnánk, hogy jó ember volt, hiszen mindennap lakomát adott a vendégeinek, csak éppen annak nem adott semmit, aki a legjobban rá volt szorulva. Meghalt a gazdag, és meghalt Lázár is. Az egyik a pokolba, a másik a mennyországba, egyenesen Ábrahám kebelére jutott. Rosszul értelmeznénk Jézus példázatát, ha azt hinnénk, hogy minden gazdag ember eleve a pokolba, és minden koldus automatikusan a mennybe kerül. Fordítva is történhet: lehet valaki istenfélő gazdag, és lehet istentelen szegény. A mennyben való lakozásunknál nem jelent előnyt, ha valaki szegény, de nem számít hátránynak az sem, ha valaki gazdag volt a földön, mert társadalmi különbség nélkül, Jézus

Koldusok a kapuban. Rembrandt rézkarca, 1648

kegyelme által juthatunk majd a Paradicsomba (Lk 16,19 – 31). Péter apostol a jeruzsálemi templom Ékes-kapujánál gyógyította meg a kolduló sánta embert (ApCsel 3).

A nagyobb európai városokban, így Magyarországon is már a XVI. századtól kezdve szegényházakat, latinosan „ispotályokat” létesítettek a rászorulóknak, de ezek az intézmények sem tudták megszüntetni a koldulást. Ezért törvényt kellett hozni, engedélyt kellett kérni ahhoz, hogy valaki koldulhasson. Az engedély nélküli koldusokat toloncházba vitték, vagy „áristom”-ba, börtönbe zárták. Faluhelyen persze más volt a helyzet. Minden településnek megvolt a mindenki által ismert koldusa, vagy koldusai. Ezek vagy a templomajtóban kéregettek, vagy házról házra jártak, lisztet, tojást, zsírt vagy pénzt kaptak. Ahol több koldus volt, ezek közül koldusbíróvá választottak, aki ellenőrizte, hogy csak az engedéllyel rendelkező személyek végezhesék ezt a foglalkozást. Faluhelyen a koldusok nem voltak lenézett, a társadalomból kivetett emberek. Gyakran ők hozták-vitték a hírt, de inkább a pletykát, mert a háziasszonyok szívesen elbeszélgettek a koldussal, vagy a koldusasszonnyal, sőt a népi babonában a koldus ruhája, érintése gyógyító lehetett.

A vásárok elmaradhatatlan „tartozékai” voltak a koldusok, és a számuk az 1848-as szabadságharc, az I. világháború után nagy mértékben növekedett. Előnyükre szolgált, hogy hadirokkantak voltak, részükre mindig szívesebben adták az alamizsnát. Az énekes koldusok, a nevükből következően hívták fel magukra a figyelmet: „Adjatok, adjatok, amit Isten adott” szöveget gajdolták a végtelenségig.

LÉVITA

Izrael népének körében a honfoglalás után alakultak ki a különböző vallási tevékenységet végző személyek csoportjai, és ezek közé tartoztak a lévíták. Nevüket Jákób fiáról, Léviről kapták, de nem alkottak külön törzset, hanem a mózesi törvények értelmében a család elsőszülött fiait az alsópapság körébe sorolták be, törzsi székhelyük nem volt, az ország negyvennyolc városában laktak. A lévíták munkakörét Mózes határozta meg az Úr parancsára. A pusztai vándorlás alatt a lévíták viselték gondját a szent sáornak, a benne levő felszereléseknek, és mint a sátor tulajdonképpeni őrei, állandóan körülötte táboroztak (4Móz 1,48 – 53; 3,5 – 37). Ők szállították a sátort egyik helyről a másikra. A jeruzsálemi templom felépítése után ők ügyeltek az ajtókra, a szent edényekre, a lisztre, a borra, a füstölőszerekre, a szent kenyerek sütésére és egyéb áldozati anyagokra. Az ő dolguk volt a templomi ének és zene vezetése (1Krón 9,23; 2Krón 29). A lévíták hordták a fát, a vizet a papok számára, segítettek az áldozatok előkészítésében.

A lévítáknak templomi kötelességeik mellett nagyon fontos tisztségük volt a népnek a törvényre való oktatása (2Krón 30,22; Neh 8,7). A nép között, ahol a honfoglalás után éltek, ápolták a kegyesség és erkölcsös élet eszményeit. Állandó foglalkozásuk volt a törvény tanulmányozása és a papok megbízásából az alsóbb fokú bírói teendőket is ellátták (2Krón 17,9; 19,8 – 11). A lévítáknak járt – nem lévén saját vagyonuk – a búza, gyümölcs, nyáj évenkénti tizedrésze (4Móz 18,18 – 24). Erről a beszolgáltatandó tizedről a zsidók gyakran elfelejtkeztek, ezért törvényekkel kellett figyelmeztetni a népet a kötelességükre (5Móz 12,12; 18,19). A lévítákat minden különösebb szertartás nélkül avatták fel, általában 20 éves korukban, és a szolgálatukat életük végéig folytathatták. Egyenruhájuk, megkülönböztető viseletük a lévítáknak nem volt, és csak Agrippa zsidó negyedes fejedelem

Lévíták a kürtökkel

(Kr. u. 41 – 44) uralkodása alatt hordtak a papok öltözetéhez hasonló, de egyszerűbb ruházatot.

Abból következően, hogy a lévíták a szent iratok tanulmányozásával behatóan foglalkoztak, a soraikból kerültek ki az írástudók. A tizenkét éves Jézus a jeruzsálemi templomban a tanítómestereket, a lévítákat kérdezgette (Lk 2,46).

Az Újszövetség csak három helyen említi a lévítákat. Jézusnak az irgalmas samaritánusról szóló példázatában a pap és a lévita azért nem nyúlt a kirabolt és összevert emberhez, mert halottnak vélték. A pap vagy lévita a törvény szerint nem érintette a halott embert (Lk 10,32). A zsidók Jeruzsálemből Keresztelő Jánoshoz papokat és lévítákat küldtek, hogy megkérdezzék: „Kicsoda vagy te?” – Keresztelő János alázatosan bevallja: „Nem én vagyok a Krisztus” (Jn 2,19 – 20). Barnabás, a ciprusi származású lévita a földjének árát az ösgyülekezet pénztárába adta, ami azt jelenti, hogy Jézus korában a lévítáknak már lehetett magánvagyon, de József, illetve az apostolok által Barnabásnak nevezett lévita erről a vagyonról lemondott (ApCsel 5,36 – 37), hogy Jézus szavaival élve: „Kincset nyerjen a mennyben” (Mt 19,21). Barnabás hűséges maradt az ösgyülekezethez, Pál apostol barátja, munkatársa lett, elkísérte az apostolt a miszsiói útjaira. Pál mindig nagy szeretettel emlékezik meg a lévita Barnabásról a leveleiben (ApCsel 9,27; 1Kor 9,6; Gal 2,1 – 9; Kol 4,10).

A római egyházban lévítának nevezték azt a személyt, aki az oltári szolgálatot végző papnak segédkezett. A református egyházban a társegyházban működő tanítókat nevezték lévítáknak, akik fel voltak hatalmazva az istentiszteletek tartására.

NAPSZÁMOS

A béres egy évig, a cseléd esetleg élethosszig szolgálhatta a gazdáját, a napszámost alkalmanként foglalkoztatták, és járandóságát a ledolgozott napok száma szerint fizették. A mózesi törvények aprólékosságára vall, hogy még a napszámossal kapcsolatban is tartalmaz rendelkezéseket: „A napszámos bére ne maradjon nálad reggelig” (3Móz 19,13). Ez azt jelenti, hogy a napszámos munkadíját este ki kellett fizetni. Szintén ezt a törvényt erősíti meg a Mózes 5. könyvében olvasható utasítás: „A szegény és szűkölködő napszámason ne erőszakoskodjál. . . Azon a napon add meg az ő bérét, és le se menjen felette a nap” – amíg a munkadíját meg nem kapta (24,14–15).

Ezek a napszámósokat védő intézkedések nem maradtak papíron, mert Jeremiás próféta kijelenti: „Jaj annak. . . aki az ő felebarátjával ingyen szolgáltat, és munkájának bérét néki meg nem adja” (22,13). Malakiás próféta a Messiás bírói hatalmáról beszél: „Eljövök majd, és ítéletet tartok fölöttetek. . . akik kizsarolják a napszámósokat” (3,5). Jakab apostol is erre a törvényre utal, amikor leírja a gazdagok bűnét: „Íme a ti mezőiteket learató munkások bére, amit ti visszatartottatok, kiált, és az aratók panasza eljutott a Seregek Urának füleihez” (5,4).

Jézusnak a szőlőmunkásokról szóló példázata nem azt mondja el, hogy milyen volt a gazda és a napszámosai közötti viszony, mert Jézus a mennyek országáról beszél. Mindenesetre a példázatból kitűnik, hogy milyen volt a napszámósok alkalmazásának módja? A gazda korán reggel kiment az „emberpiac”-ra, és megalkudott a munkásokkal „napi tíz pénzben”, vagyis egy dénárban. A lényeg tehát az egyezségen van, tehát a gazdának joga volt ahhoz, hogy annak a napszámosnak is egy dénárt fizessen, aki csak néhány órát dolgozott a szőlőben. A napszámósok tiltakozása, hogy egyenlő bért kaptak azokkal, akik csak estefelé álltak be a munkába, szintén jogosnak tűnhet, de a mennyei gazda nem a teljesítmény, hanem a kegyelme, „jó szíve” szerint

Napszámos. Fényes Adolf festménye, 1901

fizet (Mt 20,1 – 16). Erre csak egy példát említünk: Jézus a keresztfán „adta ki a bérét” a vele együtt meghalt gonosztevőnek: „Ma velem leszel a paradicsomban” (Lk 23,43).

Napszámosok tehát mindig voltak, vannak és lesznek, mert a földi javakat, testi és szellemi erőt nem egyformán kaptuk Istentől. Lehet valaki Nobel-díjas tudós, de ha ereje, ideje arra nincs, hogy a kertjét felássza, a napszámosmal végezteti el a munkát. Hazánkban a napszámost egy vagy fél napra fogadták fel. Az alkalmazott munkaidejét nem a ledolgozott órák száma határozta meg, hanem az, hogy mikor kelt fel a Nap, és mikor nyugodott le, vagyis nyáron dolgoznia kellett 10 – 14 órát, télen 6 – 8 órát, egy óra ebédszünettel. A napszámosok dolgozhattak egyéni munkavállalóként, de csoportosan is, mint például a kubikosok, akiknek a vezetője a „bandagazda” volt. A napszámosok, amennyiben ebédet is kaptak a gazdától, 20 – 25%-kal kevesebb bért kaptak. A nők azonban a napszámnak csak a 60%-át, a gyermekek pedig csupán a 30%-át kapták munkadíjként. Egyáltalán, a napszámos foglalkozás idénymunka lévén, a napszámos ember évente legjobb esetben 200 napot dolgozhatott.

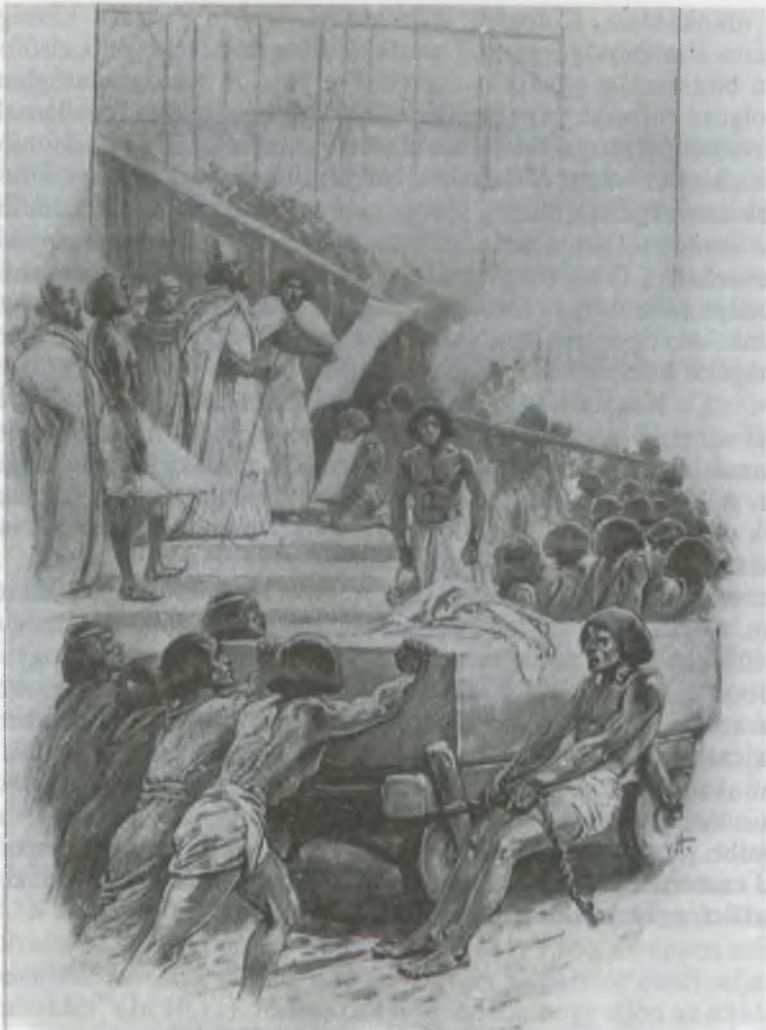
PALLÉR

Erről a foglalkozásról a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában ezt olvassuk: „Pallér = kőműves- és ácsszakmában munkavezető. Kisebb épületek, családi házak építését, tervezését végző, mérnöki képesítés nélküli magánvállalkozó”. A pallér szó csak a Károli-féle bibliafordításban és két helyen fordul elő (2Krón 2,18; 1Kir 5,16), az új fordítás „felügyelő”-ként említi ezt a foglalkozást.

Bárhogyan is értelmezzük a kifejezést, Salamon nagyszabású vállalkozását érzékelteti, hogy a jeruzsálemi templom építése körüli munkában, illetve a libanoni cédrusfák kivágásában, a kőfejtésben 150 000 ember vett részt, a pallérok, felügyelők száma pedig 36 000 volt (2Krón 2,18). A pallér tevékenysége az építészettel függ össze, és ez a magyarázata, hogy Mózes a lévíták közül felügyelőket választott ki, akiknek a feladata a szent sátor deszkáinak, oszlopainak, talpainak az ellenőrzése, adott esetben a kijavítása volt (4Móz 3,36). Nehémiás a raktárak felügyelőjévé három személyt nevezett ki, bár az ő tevékenységük nem volt kapcsolatban építészeti munkával, mert a papok, írástudók és a lévíták járandóságát osztották ki (13,13).

A felügyelő szót „felvigyázó”-ként is megtaláljuk a Károli-féle bibliafordításban. Józsefet Potifár az egész háza felügyelőjévé tette (1Móz 39,4). Izrael népe a „felvigyázók – sanyargatók” irányítása alatt vetette a vályogot, égette a téglát a fáraók építkezéseihez (2Móz 5,6–16). Dánielnek és társainak külön felügyelője volt Nabukadneccar babiloni király udvarában (Dán 1,11). Péter apostol azt írja a levelében, hogy mint élő kövek épüljünk fel lelki házzá, térjünk meg lelkünk pásztorához és felvigyázójához, illetve gondviselőjéhez (1Pt 2,5; 25). Ezek szerint olyan közvetlen a kapcsolat Jézus és az ember között, hogy Ő mint hűséges pallér, felvigyázó, felügyelő őriz minket.

A pallér szó vagy foglalkozás a magyar nyelvben többértelmű kifejezéssé vált és nem kötődött szorosán csak az építésze-

Pallérok irányításával épül Salamon temploma

ti munkákhoz. Kolozsvár környékén régen a pallér a község, város általános igazgatását szervező, irányító és felügyelő, elsőfokú bíraskodást gyakorló tisztviselője volt. A mezőgazdaságban dolgozó emberek vagy munkáscsoportok felügyelőjét is pallérnak nevezték, olykor a Bibliában említett „sanyargató”-hoz hasonlóan „hajcsár”-nak. A cselédek, béresek, summások, a napszámósok nem végeztek mindig szorgalmas munkát, tehát a munkaadó, az uradalom kénytelen volt felügyelőt, pallért alkalmazni, akit nevezhettek főintézőnek, intézőnek, segédtsztnak, ispánnak, botosispánnak. Mózes történetében ilyen „botosispán”-ról olvashatunk. Az egyiptomi pallér verte a zsidó férfit, Mózes a pallért megölte a felindulásában (2Móz 2,11 – 12).

Nagyobb vállalkozásoknál, de nemcsak az építkezéseknél szintén voltak felügyelők, vagy előmunkások. A hazai vasútvonalak kiépítése szinte szakosodott a pályamunkások csoportjára. A „krampácsolók” tevékenysége a talpfák alatt levő közúzalek elhelyezése volt, a felügyelőket tanfolyamot végzett „pályamester”-nek nevezték. A földmunkát a kubikosok végezték, a vezetőjük a „kubikosgazda” volt. A pallér foglalkozás néha hálátlan tevékenységet jelentett, mert a pallér feladata az állandó felügyeletre, ellenőrzésre szorítkozott, de néha arra is, hogy ő toborozta a munkásokat a nagyobb vállalkozásokhoz. Ezeket „emberhajcsár”-nak, „embervásárlók”-nak nevezték. Az emberhajcsárok olykor tisztességtelen módon igyekeztek kijátszani a munkaadót és a munkavállalókat, vagy az egyik felet, vagy a másikat csapták be, játszották ki egymás ellen, hogy minél nagyobb jövedelemhez jussanak. Ezért sokan az életükkel fizettek az embertelen magatartásuk miatt. A munkások agyonverték a pallért, mint Mózes az egyiptomi felügyelőt.

PÁSZTOR

A Bibliában azt olvassuk Ádám és Éva második fiáról, Ábelről, hogy ő „juhásztor” lett (1Móz 4,2), tehát az emberiség történetében a földműveléssel együtt kialakult a pásztorkodás is. Izráel népének ősatyái: Ábrahám, Izsák, Jákób pásztorkodtak, de a maguk korában ezt a foglalkozást az egyiptomiak nem sokra becsülték. Jákób fiait csak Gósen földjén, egy határszéli területen hagyták letelepedni, mert József ezt mondta a testvéreinek: „Az egyiptomiak utálatosnak tartanak minden juhásztort” (1Móz 46,34). Ha fiú nem volt a családban, a leány legeltette a nyáját, mint például Ráhel, Jákób második felesége (1Móz 29,6). A Kánaánban jó legelőket találtak a zsidók az állattenyésztéshez, a gazdagságot az jelentette, hogy kinek mennyi juha, szarvasmarhája, kecskéje, szamara volt.

Pásztorfiúból lett Izráel nagy királya: Dávid, akinek a hőstetteit, uralkodását Sámuel első és második, és a Krónikák első könyve örökítette meg. Dávid ezt írja a 23. zsoltárban: „Az Úr az én pásztorkom”, a 80. zsoltár szerzője így énekel: „Figyelj reánk, Izráel pásztora”. Ezékiel az Úr szavát idézi: „Ti az én juhaim, az én legelőm nyája vagytok. Emberek vagytok, én pedig Istenetek” (34,31). Zakariás így figyelmeztet: „Jaj a mihaszna pásztornak, aki elhagyja a juhokat!” (11,17).

Gyakran előfordul a pásztorkodó szó az Újszövetségben is. Krisztus születését az angyalok a betlehemi pásztorkodóknak, adták hírül, és ők mentek először „tisztességet tenni” a kis Jézusnak (Lk 2,8). Később Jézus azt mondta az őt hallgató sokaságról, hogy olyanok „mint a juhok pásztorkodó nélkül” (Mt 9,36), de éppen ezért jelentette ki: „Én vagyok a jó pásztorkodó. A jó pásztorkodó életét adja a juhokért” (Jn 10,11). Jézus arról is jövendöl, hogy eljön az az idő, amikor egy nyáj lesz és egy pásztorkodó (Jn 10,16). Pál apostol szerint az egyház rendjébe Isten adott apostolokat, prófétákat, evangélistákat, pásztorkodókat és tanítókat (Ef 4,11), innen származik a magyar nyelvben a lelkipásztorkodó kifejezés. A pásztorkodó szó nemcsak azt

Jézus, a jó pásztor. Padlómozaik az aquileai (Olaszország) bazilikában, IV. század

jelentette az ókorban, hogy valaki vigyázott a nyájra, jó legelőt, vizet keresett az állatoknak, nyírta a gyapjút, esetleg kikészítette a bőrt vagy irhát, hanem az asszír királyokat, az egyiptomi fáraókat pásztornak is nevezték, utalva arra, hogy mint jó pásztorok gondoskodnak a népről (Ézs 44,28). A fáraókat pásztorbottal és korbáccsal a kezükben ábrázolták. Péter apostol a Krisztushoz való tartozást így fejezi ki: „Olyanok voltatok, mint a tévelygő juhok, de most megtértetek lelketek pásztorához és gondviselőjéhez”. Péter „főpásztor”-nak nevezi az eljövendő Jézust (1Pt 2,25; 5,4).

Honfoglaló népünk ősi foglalkozása szintén a nomád pásztorkodás volt. Erre utalnak a török eredetű jövevényszavaink: kos, ürü, kecske, gyapjú, bika, tinó, ökör, borjú. A „lo” kifejezés eredetileg „mozgás”-t jelentett a nyelvünkben, és ebből alakult ki a ló elnevezés a „taki és tarpán” lovakra, amelyek kis növésűek voltak ugyan, de rendkívül szívósak. A pásztortársadalom válsága a honfoglalás után következett be, mert kialakultak a magánbirtokok, tehát az állatokat nem lehetett bárhol legeltetni. Lassanként létrejöttek a földművelők rétegei is, de a pásztorok nemzedéken át ezt a foglalkozást üzték, és a ló volt a legértékesebb háziállat, különösen a kalandozások idején. Magáról a pásztor foglalkozásról, ennek ágairól könyvtárakat megtöltő tanulmányt írtak a néprajzosok.

PÉNZVÁLTÓ

Kik voltak a pénzváltók a Bibliában? Mai kifejezéssel élve: bankárok. A foglalkozás eredete az ószövetségi korba nyúlik vissza, és szoros kapcsolatban állt a szent sátorral, a jeruzsálemi templommal, ugyanis a szentély számára befizetett adót, majd a jeruzsálemi templom számára adott perselypénzt „szent siklus – szent sekel”-nek nevezték (2Móz 30,11–16; 2Kir 12,5; 22,4–7). A jeruzsálemi templomnak viszont már külön valutája volt, és a római birodalom vagy a Közel-Kelet bármelyik részéről Jeruzsálembe zarándokoló zsidók különböző pénzeit a templom udvarán levő pénzváltók tetemes haszon mellett cserélték be szent sekelre. A pénzváltók nem voltak mindig tisztességesek. Ezt mutatja, hogy Jézus az asztalaikat felforgatta (Mt 21,12). A pénzváltók foglalkozása nemcsak a valuta beváltására szorítkozott, hanem a pénz apróra való átváltására is. Az arany pénzt ezüstre cserélték.

Kifejezetten pénzügyi tevékenységről beszél Jézus a talentumokról, a minákról szóló példázatában. Máté szerint a rest szolga a kapott talentumát, nem nagy összegű pénzét elásta, ahelyett, hogy a pénzváltóknál letétbe helyezte volna, hogy a tőke kamatozzon (Mt 25,27). Lukács evangélistánál ugyanezt olvassuk. A példázat lényege az, hogy a gazdának joga volt ahhoz, hogy különböző mértékű talentumot, átvitt értelemben: szellemi, hitbeli értéket adjon a szolgálóinak, de kifejezetten azért, hogy azzal gazdálkodjanak, használják fel, ezeket a kincseket ne ássák el. Bárhogy is nevezzük a pénzváltókat, a kölcsönzés, a kölcsönadás haszna a kamat! A bankok sohasem voltak jótékonyági intézmények, mert kamatok nélkül a vállalkozás tönkrement volna. A mózesi törvények szabályozzák a kamattal kapcsolatos előírásokat: „Ha a te atyádfia elszegényedik. . . ne végy tőle kamatot vagy uzorát. . . pénzedet ne add neki kamatra” (3Móz 25,37; 5Móz 23,19). Ezékiel próféta ugyanezekre a törvényekre utal (18,17). Mi a különbség a kamat és az uzora között? A kamatlá-

Jézus felforgatja a pénzváltók asztalait. Rézmetszet 1733-ból

bakat a mindenkori pénzváltók, bankok törvényes keretek között állapították meg. Az uszorások az emberek szorult helyzetét használták ki a kölcsönadás esetén, vagyis sokkal magasabb százalékra adták a pénzt vagy bármilyen vagyoni értéket. A visszaélések miatt Magyarországon 1920-tól külön uszorabíróságot hoztak létre.

Nagyon híres, szinte „világbank” működött az efézusi Artemisz-Diana templomban a Krisztus előtti II. században. A templom kölcsönöket folyósított az istennőnek felajánlott pénzekből, magánosok betétjéből, természetesen nem csekély kamat ellenében. Aki Közel-Keleten a pénzét biztonságba akarta helyezni, az Efézusba ment, ide vitte a maga aranyát, ezüstjét. A templom a kincseivel együtt elpusztult. Hasonló sorsra jutott Európa legnagyobb pénzintézete, a német Fugger bank, amelyet „a fejedelmek hitelezője”-ként emlegettek egészen a XVI. század elejéig, amikor a bank csődbe jutott, annak ellenére, hogy a „bűnbocsátó cédulák”, illetve váltók kezelését a Fugger család intézte. Aki a Bibliában előforduló pénzek iránt érdeklődne, az új fordítású Biblia függelékében talál erre vonatkozó adatokat.

POHÁRNOK

Izráel népének történetében a pohárnoki foglalkozás ismeretlen volt, de Egyiptomban, Perzsiában magas rangú méltóságnak számított. Jákób fiának, Józsefnek a sorsában döntő szerepet játszott a fáraó főpohárnoka, akinek az álmát József a börtönben megfejtette. József azt mondta neki, hogy visszakerül a tisztségébe, felmentik a vád alól, de a sütőmester halállal lakol a fáraó ellen elkövetett vétkéért. A főpohárnok elfeledkezett Józsefről, ám amikor a fáraó álmát kellett megfejteni, eszébe jutott a fogolytársa, és azonnal hívták a királyhoz Józsefet, Potifár egykori rabszolgáját, aki előre látta a hét bő és a hét szűk esztendő bekövetkezését, és így lett belőle – mai kifejezéssel élve – Egyiptom élelmezésügyi minisztere, sőt „alkirálya” (1Móz 40 – 41).

Pohárnok volt Nehémiás próféta, aki Artaxerxes perzsa király (Kr. e. 465 – 424) udvarában viselte ezt a magas tisztséget, és a befolyását arra használta fel, hogy a királytól engedélyt kapott Jeruzsálem újjáépítésére, a fogságban levő zsidó nép egy részének a hazájába való visszatérésére (Neh 1 – 3; 7). A főpohárnok kötelessége volt a királynak felszolgált italokat ellenőrizni, megkóstolni, hogy mérgezett bor ne kerülhessen az asztalra. Ez a foglalkozás tehát bizalmi állás volt, a pohárnok mindig a király mellett tartózkodott. A sumér és akkád költők szerint a főpohárnoknak az adókkal kapcsolatban is volt valami megbízatása, mert Kr. e. 2000-ben leírták: „A királynak szánt adó a főpohárnok haszna”. A „rabsáké” szó az asszír nyelvben főpohárnokot vagy kincstárnokot, sőt hadvezért is jelent (2Kir 18,17 – 37; Ézs 36 – 37), vagyis nem személynévként értendő a Biblia szövegében, hanem foglalkozásként.

Népünk történetében szintén ismert a főpohárnoki méltóság. Csak bárót neveztek ki erre a tisztségre. 1608 óta a főrendiház tagja volt a pohárnokmester. Az újabb korban csak a koronázásnál működött közre a főpohárnok, de egészen más beosztás-

*A főpohárnok István király kardjával, Ferenc József koronázásán.
Pest-Buda, 1867. június 8.*

ban: ő tartotta a király mellett István király kardját, amikor a király esküt tett, és amikor a menet a templomba vonult.

A pohárnok foglalkozás a pohárral kapcsolatos, és ez az edény az úrvacsoraosztás egyik kelléke. Református őseink az 1600–1700-as években soha nem nevezték az edényt kehelynek. Az Ószövetségből, de elsősorban Krisztus szavaiból vett példa nyomán a régi leltárak minden esetben „poharakat” említenek. A 23. zsoltárban ezt olvassuk: „Csordultig van a poharam”. Jézus a Gecsemáné-kertben így imádkozik: „Atyám, ha akarod, távozzék el tőlem e pohár” (Mt 26,39). Az úrvacsora szereztetésénél Jézus „Vette a poharat”. Az egyházi és világi szóhasználatban tehát annyira elterjedt a „pohár” kifejezés, hogy a régi leltárakban még azt az edényt is pohárként jegyezték fel, ami valójában kehely volt. Mi a különbség a két edény között? A pohár hengeres, felfelé kiszélesedő testű edény. A kehelynek talpa, szára, ezen gomb, a száron csésze alakú, bortartó rész van.

A serleg alakja hasonlít a kehelyhez, csak nagyobb méretű, és rendszerint fedővel van ellátva.

POROSZLÓ

Ha valaki manapság ezt a szót hallja, hogy „poroszló”, és aki jártas a magyar földrajzi nevekben, egészen biztos, hogy a Heves megyei Poroszló nagyközségre gondol. Kétségtelen, hogy a település már az Árpád-korban ismert volt, de a poroszló foglalkozás szintén nagyon régi a magyar jogszolgáltatásban. A poroszló a városi, községi, falusi bíró segédje volt, maga a szó szláv eredetű. A poroszlót a község, város állandó alkalmazottjának, tisztí közegnek tekintették, aki mint hites, hivatalos személy a bíróság határozatainak és rendelkezéseinek végrehajtója volt. Ő kézbesítette az idézéseket, felügyelt a tényleges végrehajtásoknál, amikor például valakit kilakoltattak a házából, mert fizetéképtelenné vált, az adóját, tartozását nem tudta rendezni. A poroszló foglalkozás tehát nem volt mindig kellemes vagy hálás feladat.

A Bibliában először Jeremiás próféta elfogatásánál olvasunk a poroszlókról, illetve ezek vezetőjéről, Nebuzaradánról, aki a prófétát oltalmába vette, nem kötelezte arra, hogy a zsidó foglyokkal Babilonba menjen (40,1 – 6). Szintén a poroszlók vezetője, „feje”-ként említi a Károli-féle bibliafordítás Nebusásbant (Jer 39,13). Jézus a Hegyi Beszédben ezt mondja: „Légy jóakarója a te ellenségednek hamar, amíg az úton vagy veled, hogy ellenséged valamiképpen a bíró kezébe ne adjon, és a bíró oda ne adjon a poroszló kezébe, és tömlöcbe ne vessen téged” (Mt 5,25). Jézus szavai is bizonyítják, hogy a poroszló foglalkozás a jogszolgáltatással függött össze. Lukács evangélista hasonló értelemben említi a poroszlót (12,58). Az apostolokat Jeruzsálemben börtönbe zárták, mert nemcsak hirdették az evangéliumot, hanem az utcán számtalan beteget meggyógyítottak, és ez váltotta ki a főpapok és a sadduceusok irigységét, vagyis az apostolok a gyógyítás miatt kerültek börtönbe. Isten angyala azonban kinyitotta a tömlöc ajtaját, az apostolok már korán reggel szabadon hirdették az Igét, tettek bizonyosságot Jézus Krisztusról. A zsidó nagytanácsnak a poroszlók tehát csak ezt jelenthették: „A tömlöcöt ugyan nagy

Jézust elfogják a poroszlók. Rézmetszet 1733-ból

erősen bezárva találtuk, és az öröket kívül az ajtó előtt állva, amikor azonban kinyitottuk, ott benn senkit sem találtunk”. A poroszlók a templomból kísérték az apostolokat a tanács elé, majd engedték el őket Gamáriel javaslatára (ApCsel 5,14–42). Pál apostolt és Silást szintén csodálatos módon szabadította ki Isten a börtönből. A bírók a poroszlókkal üzenték meg a börtönőrnek, hogy Pált és Silást engedje szabadon, de nem azért, mert a Jézus Krisztusról való bizonyágtevésüket törvényesnek tartották, hanem azért, mert kiderült, hogy Pál és Silás római állampolgár, és mint ilyen személyeket zsidó bíróság nem ítéltethet semmiféle szabadságvesztésre, különösen nem megvesszőzésre. Ezzel magyarázható, hogy a bíróság tagjai személyesen mentek Pálhoz és Siláshoz bocsánatot kérni, illetve udvariasan felkérni őket, hogy távozzanak Filippi városából (ApCsel 16,12–40).

Amint az eddigiekből láttuk, a Biblia mindig különbséget tesz a börtönőr, tömlöctartó foglalkozás között, de az új fordítás a poroszló kifejezést sehol sem használja. Az idézett bibliai helyeken a poroszló „testőrparancsnok”, „szolga”, vagyis „törvényszolga”, „altiszt”, „börtönőr”, „hivataliszolga”. A foglalkozás nem volt szoros kapcsolatban a katonasággal, testőrséggel, mindig polgári, a bírósággal összefüggő tevékenység volt. A városi bíróságon viselhetek a poroszlók valamilyen altiszti egyenruhát, de egyébként civil öltözetben jártak, lévén a munkájuk kifejezetten polgári foglalkozás. Jézust sem poroszlók, hanem római katonák fogták el (Jn 18,12).

SÁFÁR

Kiveszöben van ez a régi magyar szó. Sáfárnak nevezték azt a személyt, akit a jómódú gazdája az ingó és ingatlan vagyonának felügyelőjévé tett. Az Ószövetség ezt a foglalkozást nem említi, mert a megbízatás azonos volt a gondnok, udvarmester, udvarnagy tisztséggel (1Móz 43,16; 1Kir 4,6; Ézs 36,22). Hazánkban ispánnak, intézőnek, kasznárnak, kulcsárnak is nevezték régen az uradalmak alkalmazottját. A szakácsok felügyelője a konyhasáfár volt.

Jézus egyik példázatában beszél a hamis sáfárról. Mi tagadás, a példázat tanulsága az első pillanatra nehezen érthető. Miről is van szó? A sáfárt hűtlen vagyonkezelés miatt bevádolták a gazdájánál, aki számon kérte tőle a csalásait. A sáfár, miután elbocsátották az állásából, a felmondási idő alatt látszólag ravasz cselhez folyamodik: az adósleveleket meghamisíttatja a gazda kárára azért, hogy az adósok közül barátokat szerezzen magának. A lényeg tehát a „felmondási időn” van, ennek a kihasználásán, illetve azon, hogy addig törlesszük az Úr iránti „adósságainkat”, bánjuk meg bűneinket, és erre biztassunk másokat is, amíg a „gazda”, Jézus Krisztus visszajövele után meg nem kérdi: „Adj számot a te sáfárságodról”. A példázatbeli sáfárt a gazda furcsa módon megdicséri, de csak azért, mert szorult helyzetéből úgy próbál menekülni, hogy csökkenteni – amíg ideje van – az adósok tartozását, hogy ezzel megnyerje a rokonszenvüket attól kezdve, amikor valóban meg kell válnia a tisztségétől. Ha ezt nézzük – mondja Jézus a példázatban –, a sáfár bölcsőbb volt sok keresztyénnél, a „világosság fiainál”, szemben a „világ fiaival”. Mindnyájunknak van valamiféle vagyona, amit Jézus „hamis mammon”-nak nevez, feltehetően azért, mert itt a földön a vagyon egyenetlenül és általában igazságtalanul van elosztva. Bárhogy is áll a dolog, valamire csak fordítjuk a vagyonunkat. Jézus tanácsa szerint helyesen úgy használhatjuk fel ezeket a javakat, hogyha majd el kell tőlük búcsúznunk, mert „felmond-

Munkát ellenőrző sáfár. Egyiptomi falikép

tak” nekünk, halálunk, feltámadásunk után átlépünk majd az örökkévalóságba, ott a barátokkal együtt lehessünk, olyan barátokkal, de inkább testvérekkel, akiknek a tartozását, az ellenünk elkövetett bűneiket a földi életünkben megbocsátottuk úgy, ahogy a „gazda” megbocsátott nekünk, sokszor rossz és hűtlen sáfároknak.

Jézus példázatából az is kiderül, hogy sohasem tekinthetjük életünk biztosítására szolgáló tényezőnek, szilárd alapnak az anyagi javakat. Ezek csak arra jók, hogy mások javára is éljünk velük, mert mindenünk, amink van, Istentől kaptuk, és ezekért felelősséggel tartozunk. Erre a magatartásra utal Pál apostol, amikor ezt írja: „Isten titkainak sáfárai vagyunk”, Krisztus szolgálói, a feladatunkat hűséggel kell végeznünk. Ugyanez vonatkozik arra is, hogy az igehirdetés Istentől kapott megbízás, sáfárság (1Kor 4,1–2; 9–17). Pál önmagát is sáfárnak tekinti, olyan „alkalmazott”-nak, aki nemcsak a saját üdvösségével törődik, de a gyülekezetek hitének megerősödésére is gondja van, és ezt a feladatot még a szenvedések között is elvégzi (Kol 1,25). A gyülekezet vezetőitől hasonló magatartást kíván az apostol, mert azt írja, hogy a püspök, „mint Isten sáfára, legyen feddhetetlen” (Tit 1,7). A gondolatot továbbviszi Péter apostol, amikor arra figyelmeztet, hogy: „Ki milyen lelki ajándékot kapott, úgy szolgáljatok egymásnak, mint Isten kegyelmének jó sáfárai” (1Pt 4,10). Ebben a mondatban már benne van az embertársaink iránti felelősség is, a diakónia, a szeretetszolgálat. A jó sáfár igazi gondviselője volt a reá bízott javaknak, az embereknek, így függ össze a sáfárság a szeretettel. Egyházunkban a „diakóniai vásárnapot” régen „sáfársági nap”-nak nevezték.

SZOLGA

A sumér törvények évezredekkel ezelőtt csak annyit mondtak ki, hogy „a szolgádat túlságosan ne terheld meg”, de igazi joga, sőt egyenlősége az ókori népek között csak az Izráelben élő szolgáknak volt abból következően, hogy az egész Izráel magát Isten szolgájának tekintette (Zsolt 136,22). A Tízparancsolatban a nyugalom napjának megtartása a férfi és női szolgákra egyaránt kötelező erővel bírt. A mózesi törvények külön és részletesen foglalkoznak a szolgák, szolgálók helyzetével, amiből kitűnik, hogy ezek az alkalmazottak a hetedik évben visszanyerték a szabadságukat, de ahhoz is joguk volt, hogy a gazdájuknál maradhassanak, mert ez jól bánt velük. Ezek a szolgák kissé különös szertartáson estek át: a fülüket a gazda árral az ajtóhoz szúrta annak jeléül, hogy az illető szolga, szolgáló élete végéig a háznép között marad (2Móz 21,1 – 11). A szolga az urának bizalmasa, adott esetben örököse is lehetett, mint például Eliézer, akit Ábrahám arra kért, hogy a fiának, Izsáknak feleséget válasszon (1Móz 15,2 – 3; 1Móz 24).

A Bibliában a szolga kifejezést a legalantasabb foglalkozású embertől kezdve a legmagasabb rangig használták. Szolgának nevezi a Biblia Mózeszt (Józs 1,1); Dávidot (2Kir 8,19); a prófétákat, mert Sámuel így válaszol Istennek: „Szólj Uram, mert hallja a te szolgád” (1Sám 3,9). A papok, főpapok, lévíták szintén Isten szolgálóinak tekintették magukat (134. zsoltár). Józsue nemcsak azt jelenti ki a sikemi országgyűlésen, hogy „én és az én házam az Úrnak szolgálunk”, hanem megeskette a zsidó népet, hogy ők is ezt tegyék (Józs 24,14 – 22). Sajnos, ezt a fogadalmat Izráel népe nem tartotta meg, aminek következménye lett a babiloni fogság, ahová számtalan embert hurcoltak szolgaságra.

Az Újszövetségben nagyon sokszor előfordul a szolga szó, és ami fontos: Jézus azonosítja magát a szolgákkal, mert ezt mondta: „Az Emberfia nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon” (Mt 20,28), majd a tanítványainak ezt

*Jézus szolgálai munkát végez, megmossa a tanítványok lábait. Rézmetszet
1763-ból*

mondja: „Aki közületek nagy akar lenni, legyen a ti szolgátok” (Mt 20,26). Bármilyen formában végzi az ember a munkáját, feladatát, beleeshet a hanyagság, lustaság bűnébe. Jézus ezért dicséri meg példázatában a felügyelővé előléptetett szolgát, sőt „boldognak, bölcsnek” nevezi, mert amikor a gazda váratlanul hazatért, szorgalmas munkában találta a szolgáját (Mt 24,45–47). Az apostolok is alázatosan vallották, hogy ők Isten és Jézus Krisztus szolgálói. Pál mondja: „Istené vagyok és neki szolgálok” (ApCsel 27,23), és ugyanezt parancsolja a keresztyéneknek: „Szeretettel szolgáljatok egymásnak” (Gal 5,13), „Az élő és igaz Istennek szolgáljatok” (1Thessz 1,9). Ezzel a páli igével kapcsolatban felvetődik a kérdés: hogyan szolgáljunk Istennek? Ő semmiféle munkát, tevékenységet, de még áldozatot sem kér a Maga számára, hiszen Ő ad nekünk mindent (ApCsel 17,25). Istennek nincs szüksége arra, hogy mi úgy szolgáljunk neki, mint az embereknek (Zsolt 50,7–13). Isten nem szorul rá arra, hogy rajta segítsünk, illetve Istent nem kötelezhetjük le azzal, hogy szolgáljuk Őt. Ez a szolgálat egyrészt az Ő dicsőítését jelenti, másrészt a felebarátaink iránti szeretetben, áldozatkészségben nyilvánul meg. A régi értelemben vett, olykor megalázónak tekintett foglalkozás a hitben élő ember számára más értelmet nyert: Krisztusban eltűntek a társadalmi, faji különbségek, nincs többé „szolga és szabad” (Kol 3,11), bárki kérheti Őt, hogy szabadítson meg a bűneinktől.

TENGERÉSZ

Tengerész szó nincs a magyar kiadású Bibliákban, mert a nyelvújítás hozta létre, mint például a jogász kifejezést. Ezt a foglalkozást „hajós” néven említi a Biblia, a kapitányt pedig „hajósmester”, vagy „kormányos”-ként. Annak ellenére, hogy Izráelt több száz kilométer hosszúságban a Földközi-tenger határolja, de sem a kereskedelmi, sem pedig a haditengerészet nem fejlődött ki a zsidóknál. Jákób fia, Zebulon nemzetsége Egyiptomban a tengerpart melletti kikötőnél telepedett le, de nem voltak tengerészek (1Móz 49,13). Debóra énekében Dán szintén csak a hajók mellett „időzött”, Ásér pedig „ülve maradt a tenger partján” (Bír 5,17). Az ószövetségi korból csupán annyi történeti adat ismeretes, hogy Salamon hajókat építtetett, amelyeken aranyat hozatott Ofirból, és a hajósok, illetve matrózok egy része a király szolgálói voltak, „ismerték a tengert” (1Kir 9,26). Jósáfát ugyanilyen célból csináltatott hajókat, de ezeket összetörte a vihar a Vörös-tengeren, az akabai öbölben. Jósáfát ezért tiltotta meg, hogy Ahazjá és a szolgálak vagy matrózok a tengerre szálljanak (1Kir 22,49–50).

Ezékiel próféta Tíruszt, a föníciai kikötővárost egy „tökéletes szépségű” hajóhoz hasonlítja, amelynek a deszkái, árbocai ciprusi- és libanoni cédrusfából, az evezői básáni tölgyfából készültek, a fedélzetét elefántcsont berakással díszítették. A hajó vitorláit egyiptomi tarka vászonból, a ponyvák kék és piros bíborszövetből voltak. A próféta előre látja, hogy ez a tökéletes szépségű város el fog pusztulni (Ez 27,1–7). A híres kikötővárost, kereskedelmi centrumot Nagy Sándor foglalta el Kr. e. 332-ben. Az egykori, több mint 100 000 lakosú kikötőben ma csupán 5000 mohamedán, zsidó és keresztény él nyomorúságos körülmények között. Tírusz, héberül Szor, vagy Szúr nevét még a világtalaszban sem találtuk meg, a kikötőt ellepte a homok.

A 107. zsoltár szerzője arról énekel, hogy az Úr a tengereken is megmutatja a hatalmát. Jónás próféta hajón próbált

Jézus a tengeren jár. Rézmetszet 1733-ból

szökni az Úr elől, mert nem akart Ninivébe menni, helyette egy Tarsisba induló vitorlásra szállt, de a vihar miatt nem jutott el – valószínűleg – a mai Spanyolországban levő kikötőbe. A vihar olyan félelmetes volt, hogy még a kapitány is imádkozni kezdett, és ezért mondta az álmából ébredt Jónásnak: „Kelj fel, kiálts – azaz imádkozz – Istenedhez, talán gondol reánk, és nem veszünk el” (1,6). Innen származhat a latin közmondás: „Qui nescit orare, pergat ad mare” – aki nem tud imádkozni, az szálljon a tengerre, ott ugyanis vihar esetén megtanul könyörögni.

Ha az Újszövetség a hajót említi, ez alatt nem tengerjáró vitorlásokat kell érteni, hanem evezővel ellátott halászbárkákat. Ezért mondta Jézus Péternek: „Evezz a mélyre” (Lk 5,4). Lukács evangélista az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyvében szemléletesen írja le Pál apostol Rómába való tengeri utazásának történetét. Lukács beszél a kormányosról, a horgonyról, a vezérvitorláról, a mentőcsónakról, a mérőónról, amellyel a tenger mélységét állapították meg. Beszél az evangélista a gyáva tengerészekről, akik el akartak szökni a viharban hányódó hajóról a mentőcsónakokon. Pál apostol nem volt ugyan tengerész, de volt hite! Istentől az angyal által küldött biztatás után tudta mondani a rémült matrózoknak: „Én azt tanácsolom nektek, hogy jó reménységben legyetek, mert egy lélek sem vész el közületek, csak a hajó”. A kétszázhetven ember, matrózok, katonák, foglyok valóban megmenekültek, amikor Málta szigetén a vitorlás hajótörést szenvedett (ApCsel 27). Jakab apostol a nyelv büneinek megfékezését a hajóhoz hasonlítja, amely „bármilyen nagy, és bármilyen erős szelek hajtják, egy egész kis kormányrúddal oda lehet irányítani, ahová a kormányos akarja” (3,4).

TESTŐR

Az Ó- és az Újszövetségben egyaránt előfordul ez a foglalkozás. József a fáraó testőrparancsnokának az udvarában élt, mint rabszolga (1Móz 37,36). A testőrség a király személyére vigyázott, és csak kiváló katona, hűséges ember lehetett a csapat tagja, különösen a parancsnoka. Dávid egyiptomi mintára, de krétai és filiszteus, azaz „keretei és peletei” zsoldosokból szervezte meg a testőrségét, akiknek a parancsnoka előbb Benája, majd Joseb-Bassebet volt (2Sám 8,18; 23,8). Miért alkalmazott Dávid idegen származású testőröket? Nyilván azért, mert harc esetén ezek a zsoldosok nem estek bele a testvérgyilkosság bűnébe, számukra a zsidók voltak idegenek. Néro császár ellen is a saját római testőrei lázadtak fel Kr. u. 68-ban.

Salamon fiainak, Absolonnak és Roboámnak szintén volt testőrsége. Absolon testőreinek a feladata eléggé nehéz lehetett, mert az ötven embernek a királyfi kocsija előtt kellett futnia (2Sám 15,1). Roboám király rézpajzsokat csináltatott a testőreinek az aranypajzsok helyett, amelyeket Sisák egyiptomi fáraó katonái elraboltak a jeruzsálemi templomból sok más kincsel együtt. Roboám tanult a sajnálatos esetből, mert a rézpajzsokat bevitték ugyan a templomba, amikor a király az Úr házába ment, de utána ezeket a testőrök házába kellett visszavinni (1Kir 14,25–28). A Károli-féle fordítás Roboám testőreit „gyalogosok”-nak nevezi (2Krón 12,10).

Pilátus katonái Cézareában tulajdonképpen testőrök voltak, külön kaszárnyában laktak, és a helytartót mindenhová elkísérték, például Jeruzsálemben, ahol Pilátus a közhangulat nyomására Jézust halálra ítélte (Mt 27,25–27). Sok vitát váltott ki a bibliamagyarázók körében annak a kérdésnek az eldöntése, hogy kik őrizték Pál apostolt a római fogsága idején? A Károli-féle fordítás szerint az apostollal együtt Rómába szállított foglyokat a százados „átadta a testőrség fővezérének. Pálnak azonban megengedték, hogy külön lakjék az őt őriző vitézzel” (ApCsel

Salamont a testőrei kíséretében királyá kenik (1Krón 29,22)

28,16). Az új fordítású Bibliából az idézett mondat egy része kimaradt, tehát nem olvashatunk semmiféle testőrparancsnokról, fővezérről, mert ez nincs benne az eredeti görög szövegben, későbbi betoldásnak tekinthető. Egyébként is nehezen képzelhető el, hogy a császári testőrség vagy ennek parancsnoka a tartományokból Rómába toloncolt foglyokkal, Pál esetében a császárhoz fellebbező római polgárral foglalkozzon. A testőrök kötelessége az volt, hogy a császárra vigyázzanak. Mindenesetre Pálra is vigyázott egy katona az alatt a két év alatt, amíg Rómában tartózkodott, de nem börtönben, hanem a bérelt szállásán, ahol a testvérek meglátogathatták (ApCsel 28,29 – 31).

Más a helyzet Pál apostolnak a filippibeliekhez küldött levelével. Ebben ugyanis Pál örömmel írja, talán Efézusból, hogy a fogsága „az evangélium terjedését szolgálja, mert ismertté lett az egész testőrségben. . . hogy Krisztusért viselem a bilincseimet” (1,13). A Bibliából nem derül ki egyértelműen, hogy Pál melyik fogságára gondol a levelében. Véleményünk szerint az apostol Efézusban nem volt börtönbe zárva, de kapcsolatba került a városban levő testőrökkel. Efézusban is volt római helytartó, akinek voltak testőrei, és számukra Pál apostol a többszöri efézusi tartózkodása idején hirdethette Jézus Krisztus evangéliumát. Pál számára a börtön, bilincs sem jelentett akadályt a bizonyosítétel előtt, mert Isten ígését nem lehet börtönbe zárni, bilincsbe verni.

UTCANŐ

Nem valószínű, hogy erről az ősrégi foglalkozásról bármilyen egyházi sajtó cikket, tanulmányt közölt volna, tekintettel a foglalkozás kényes mivoltára. Bizonyára a prudériával, az álszeméremmel magyarázható ez a tartózkodás, viszont az igazság az, hogy a Biblia több helyen említi az utcanőt, a prostitúciót, az üzletszerű kéjelgést. Júda és Támár komikusnak mondható történetében Támár, Júda menyje, hogy érvényt szerezzen a sógorhá-zasság törvényének, amelyet Júda nem akart teljesíteni, vagyis nem engedte meg, hogy az özvegyen maradt menyét a másik fia vegye feleségül, Támár az apósát csalta törbe. Utcanőnek álcázta magát, akihez éjszaka Júda „bement”, és így született Támárnak két fia az apósától (1Móz 38). A kánaáni kémek Jerikóban Rá-hábnak, a „parázna” nőnek köszönhatték az életüket, mert elrejtette őket. Amikor Józsué elfoglalta Jerikót, Ráhábnak és a szüle-inek megkegyelmeztek (Józs 2; 6,22 – 25). Az utcanő Ráháb neve Jézus nemzetségtáblázatában is szerepel, mint Boáz anyja (Mt 1,5), sőt a Zsidókhoz írt levél a hite miatt említi Ráhábot (11,31). Sámsont a filiszteusok egy gázabeli prostituált lakásán akarták elfogni (Bír 16,1 – 2). A mózesi törvények tiltották ugyan a prosti-túciót (3Móz 19,29), de ez is csak létezését bizonyítja.

Izráel népe annál is inkább ki volt téve a prostitúció kísértésének, mert a szomszédos népek gyakorlatában ez a női, esetleg férfi foglalkozás közismert volt. A babiloni, a szidoni, egyáltalán a Közel-Kelet pogány templomaiban a nők, a homo-szexuális férfiakat kiszolgáló fiúk, adományt gyűjtöttek Astarte istennő számára, és ellenszolgáltatásként a testüket ajánlották fel. A prostitúció kifejezés a latin „prostitutus” szóból származik, és ezt jelenti: bordélyházi alkalmazott. Az Izráelben is elterjedt prostitúciót Fineás, Áron unokája drasztikus módon szüntette meg (4Móz 25,1 – 9). Hasonlóképpen járt el Ászá és a fia, Jósáfát (1Kir 12,22; 47). Ennek ellenére Manassé és Ámon uralkodása idjén a női és férfi prostituáltak a jeruzsálemi templom mellett

Józsué megkegyelmez Ráhábnak. Rézmetszet 1733-ból

folytatták a tevékenységüket, amelynek Jósiás király vetett véget (2Krón 23,7). A próféták Izráelnek a bálványimádással kapcsolatos bűnét parázsnágnak nevezik (Ézs 23,15–16; Náh 3,4), a Jelenések könyvében említett „nagy parázna asszony” a János korabeli Rómát szimbolizálja, ahol az üzletszerű prostitúció általános volt.

Az Újszövetségben is olvashatunk a rossz hírű nőkről, a „cédákról, dajnákról”, akiknek a foglalkozását a zsidók a vámszedők tevékenységéhez hasonlóan megvetették, viszont Jézus ezt mondta a kételkedő főpapoknak, véneknek a példázatában: „A vámszedők és a parázna nők megelőznek titeket az Isten országában” (Mt 21,31). A tékozló fiú az utcanőkre pazarolta a vagyonát (Lk 15,30). Pál apostol a korintusiakat külön óvta a parázna, feslett életű nőktől (1Kor 6,15–18). A prostitúció Európában a római birodalom bukása után terjedt el. Az egyes országokban vagy tiltották vagy engedélyezték ezt a foglalkozást. Így lehetett nyilvános vagy titkos prostitúció. Az előbbit ahhoz kötötték, hogy a bordélyházakban alkalmazott nőket orvosi vizsgálatnak vetették alá, és csak engedéllyel, „bárcá”-val végezhettek a foglalkozásukat. Az állami törvények a nemi betegségek elterjedését próbálták ezzel megakadályozni, de nem nagy sikerrel, mert a szifilisz, vérbaj évszázadokon át pusztította az emberiséget főleg Spanyolországban és Franciaországban. Hazánkban ezért nevezték a szifiliszt „francia betegségnek”, vagy „franc”-nak.

VÁMSZEDŐ

Ezsdrás próféta említi először a vámot a Bibliában, mely szerint a szomszédos népek bevádolták Izráelt a perzsa királynál Jeruzsálem újjáépítése miatt. Ha ugyanis a város felépül, elképzelhetőnek tartották, hogy a zsidók nem fognak adót, vámot fizetni az uralkodónak (4,13; 20; 7,24). A külföldről behozott árura kivetett vámot azonban csak a rómaiak tették rendszeressé az általuk leigázott országokban. A birodalom szempontjából minden római tartomány külön vámterületnek számított, a kereskedők kötelesek voltak az állampénztár számára vámot fizetni. Jézus korában önálló vámterületként kezelték Júdeát, Samáriát és Galileát. A vámot nem római tisztviselők szedték, hanem bérbe adták magánszemélyeknek árverés útján, és a vámszedő – a Károli-féle fordítás szerint: a publikánus – a saját hasznára tevékenykedett, hogy a rendelkezésre álló idő alatt a császárnak járó vámot behajtsa, de a maga tisztességes vagy tisztességtelen haszna is meglegyen. A vámszedők tehát a csalástól sem riadtak vissza. Erre utal Zákheusnak, a fővámszedőnek a vallomása, aki miután Jézus meglátogatta, ígéretet tett, hogy a csalással elvett vámok négyszeresét fizeti vissza a károsultaknak (Lk 19,8).

Ha – tegyük fel – Jézus korában közvéleménykutatást végeztek volna Izráel népe között, hogy kiket nem szeretnek a zsidók, egészen biztos, hogy a többség a vám- és adószedőket nevezte volna meg. Természetes ez az emberi magatartás, mert adót, vámot fizetni nem kellemes kötelesség.

Hithű zsidó nem foglalkozott vám- és adószedéssel. Jézus korában a vámszedő egyet jelentett a bűnössel, az utcanővel (Mt 18,17; Mk 2,15; Lk 5,30). A maguk elképzelése szerint joggal háborodtak fel tehát Izráel szellemi vezetői, a farizeusok, hogy Jézus együtt eszik, iszik, vendégeskedik a vámszedőkkel, egyáltalán Ő „a bűnösök barátja” (Mt 11,19). Jézus sohasem volt személyválogató, hiszen Mátét, illetve az akkor még Lévit a vámszedő asztal mellől hívta el tanítványul, és a méltatlankodó farizeu-

Máté elhívása a vámszedő asztaltól. G. Vischer német művész festménye

soknak így válaszolt: „Nem az egészségeseknek van szüksége az orvosra, hanem a betegeknek . . . nem azért jöttem, hogy az igazakat hívogassam, hanem hogy a bűnösöket” (Mt 9,9–13; Lk 5,27).

Persze nem volt minden vámszedő rafinált üzletember, netán csaló. Jézus példázatában a vámszedő az alázat mintaképe. Amíg a farizeus így imádkozott a templomban: „Isten, hálát adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember, rabló, gonosz, parázna, vagy mint ez a vámszedő is. . . A vámszedő pedig távol állva, még a szemét sem akarta az égre emelni, hanem a mellét verve így szól: »Isten, légy irgalmas nekem, bűnösnek«” (Lk 18,9–14).

A vámszedés, mint magánvállalkozás vagy foglalkozás később megszűnt. Az állami adó- és vámhivatalok szakképzett személyeket alkalmaztak erre az állásra, mert az ilyen jellegű bevételek mindig jelentős összeggel növelték a kincstár, az ország pénzübeli vagy természetbeni jövedelmét. A vámtarifa is mindig változott és változik. Ez a vám lehetett pénz is, de lehetett élő állat vagy bármilyen áru bizonyos hányada, százaléka. A malmokban sem pénzzel fizették az őrlési díjat, hanem a gabonafélék bizonyos mennyiségét adták a malmosgazdának.

VIGYÁZÓK

Ilyen címszó alatt ismertetjük azokat a vegyes foglalkozásokat, amelyek a Bibliában megtalálhatók. Jelképes értelemben használja a „vigyázó” – szemmel tartó – kifejezést Lábán és Jákób, amikor kibékültek egymással, vagyis az Úr segítségét kérték ahhoz, hogy a megállapodást mindkét fél betartja (1Móz 31,49). Dániel látomásában az angyalt „vigyázó”-nak nevezi (4,10). Pál apostol pedig arra inti az efézusi gyülekezet vezetőit, hogy „viseljeteK gondot azért magatokra és az egész nyájra, melyben a Szent Lélek titeket vigyázókká tett” (ApCsel 20,28).

Éjjeliőröket említ a Zsoltárok könyve: „Szemeim megelőzik az éjjeli őrseget, hogy a te beszédedről gondolkodjam” (119,148). „Várja lelkem az Urat, jobban mint az örök a reggelt” (130,6). Az éjjeli őrseget az Ószövetségben babiloni minta szerint három részre osztották. Mivel napnyugtától napkeltéig számították, az időtartama változó volt (2Móz 14,24; Bír 7,19). A 90. zsoltár szerint Isten előtt ezer esztendő annyi, „mint egy őrzési idő éjjel”. Az Újszövetségben viszont már római gyakorlat szerint négy részre osztott éjjeli őrsegről olvasunk. Jézus példázatában a gazda megjöhetett a második vagy a harmadik őrváltáskor (Lk 12,18). Jézus az éjszaka negyedik részében ment a tanítványokhoz a tengeren (Mt 14,25; Mk 6,48). Jézus sírja mellé éjszaka öröket állítottak (Mt 27,66), de ezek római katonák voltak, nem hivatásos éjjeliőrök. A várakban ugyanezt a feladatot látták el éjjel és nappal az örök (2Kir 9,17).

A magyar nyelvben már ismeretlennek számító „bakter” foglalkozás a német „Wächter” – éjjeliőr szóból ered. A múlt században még minden faluban volt bakter, aki éjjel járta a falu utcáit. Kis verseket mondva óránként kiáltotta az időt. Erdélyben és Csallóközben a verseket énekelték a bakterek. Például: „Kilencet ütött az óra. TérjeteK már nyugovóra. Tűzre, vízre vigyázzateK! Hogy károkat ne valljateK”, vagy: „Imádkozva feküdjeteK”. A bakterénekek, versek sok formáját tartja nyil-

Bakternótát fújó karcagi éjjeliőr. Múlt század végi festmény

ván a néprajzi irodalom. A baktert a község fogadta fel, tiszttségének jelvénye alabárd vagy védekező szerszám volt, de lőfegyver sohasem. A bakter bére évenként minden háztól egy kenyér, kevés búza és néhány forint volt. Ezt a foglalkozást általában nagy családos, de a nehéz munkát már kevéssé bíró, 50 – 60 éves ember végezte. A bakternek elsősorban becsületesnek, ébernek kellett lennie, mert éjszaka az egész falu biztonsága, nyugalma, vagyona fölött őrködött. Nagyobb városokban több baktert alkalmaztak, az utcákat felosztották egymás között, és volt olyan is, aki a toronyban végezte a szolgálatát, egyúttal tűzör is volt, esetleg a bakternótát kürttel fújta, az órát szintén a templomtoronyból kiáltotta, de csak a múlt század elejétől kezdve, amikor a bakter zsebórát kapott a községtől, várostól, lámpással együtt. Fatelepek, raktárakkal rendelkező kereskedők, üzemek külön fogadtak maguknak baktert. Ezek már nem jelezték az időt, csak a meghatározott területre, értékre vigyáztak, bérüket pénzben kapták és kapják ma is az éjjeliőrök.

A hazai vasúthálózat kiépítésével különösen megnőtt a bakterek száma. Ezek éjjel-nappal szolgálatban voltak, minden vonathoz kimentek, illetve gondozták a rájuk bízott vonalszakaszt. Időszaki munkára alkalmazták régen a csöszöket. Nyáron a dinnyeföldeken, ősszel a kukoricásban, szőlőkben. A mezőőr, vagy kerülő foglalkozás viszont már évre szóló tevékenység volt, szintén bizalmi állás. A mezőőröket lőfegyverrel látták el főleg azért, hogy a kóbor kutyákat pusztítsák.

ZSELLÉR

Ma már ismeretlen ez a foglalkozás, de évszázadokkal, sőt évezredekkel ezelőtt sok ember élt zselléreként a gazdagok szolgálatában, vagy tengődött a napszámos munka mellett a kis földesckéjén. A zsidó nép között a zsellérek társadalmi helyzete nem volt pontosan meghatározva. Többnek tekintették őket a köztük élő idegeneknél vagy jövevényeknél, a jöttment embereknél, mert a zsellérek némi saját vagyonnal, ingatlannal rendelkezettek, de a vallási közösségbe csak akkor vették fel őket, ha elismerték a mózesi törvényeket, alkalmazkodtak a zsidó szokásokhoz. A hetedik esztendőben a zsellérek is szabaddá váltak (5Móz 25,40). Isten és a zsidó nép közötti kapcsolatra utal a földtulajdon törvénye, amely kimondja: „A földet senki ne adja el véglegesen, mert enyém a föld, ti csak jövevények és zsellérek vagytok nálam” (3Móz 25,23). Ezzel Isten azt a lehetőséget adta meg népének, hogy Izráelben bárki, a zsellér is hozzájuthasson a földhöz, házhoz, és ne alakuljon ki a gazdagok és szegények egymással szembenálló, netán kizsákmányoló csoportja. Az, hogy a társadalmi ellentétek mégis létrejöttek, ez az önzéssel, a kapzsisággal magyarázható. Ugyanerre a viszonyra utal a 39. zsoltár 13. verse: „... jövevény vagyok nálad, zsellér, mint minden ősem”. A 105. zsoltár 23. versében azt olvassuk Jákóbról, hogy ő és a fiai Egyiptomban Hám földjén zsellérekedtek.

Pál apostol az efézusiakhoz küldött levelében egy egészen más világról, társadalmi rendről ír: Krisztusban szabadok, egyformák vagyunk, illetve gazdag és szegény, zsidó, római és görög egyaránt rá van szorulva Jézus kegyelmére. „Immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem polgártársai a szenteknek, cselédei az Istennek” (2,18). Isten országában tehát eltűnnek majd a társadalmi ellentétek, mert „Úr lesz a Jézus mindenütt”.

Hazánkban sem volt előkelő foglalkozás a zsellérség. „Gyalogjobbágy”-nak nevezték azokat a zselléreket, akik a jobbágyság alsó rétegéhez tartoztak. A szó jelentése a századok

Zsellérmunka a Bibliában. Aratás

folyamán változott. Az 1700-as évek végén bekövetkezett úrbérrendezés után még mindig zsellérnek számított az, aki egyáltalán nem, vagy csak jelentéktelen mennyiségű bérelt földterülettel rendelkezett, vagy aki nem a saját házhelyén lakott, nem voltak saját igásállatai. A zsellér fogalom gazdasági tartalma nem fedte mindig a jogi értelmezést, a foglalkozás tartalmát. Bizonyos esetekben zsellérnek számított az is, aki a jobbágyoknál könnyebb, kevesebb szolgáltatással tartozott a földesúrnak. Ilyen kedvezményt elsősorban az uradalmakban letelepedni szándékozó zsellérek kaptak. Az úrbérrendezés után a zselléreket két csoportra osztották: házas és házatlan zsellérekre. Az előbbieket közé tartozott minden olyan jobbágy, akinek volt némi ingatlana, háza, bérelt földje. Ezek a zsellérek kevesebb robottal szolgáltak a földesúrnak és csak gyalogos, kézi munkával a meghatározott napokon. A házatlan zsellér tulajdonképpen azonos volt a gazdasági cseléddel, csak a neve volt más, a szolgáltatásokat ugyanúgy végezte, mint a cseléd. II. József császár 1785-ben adta ki a jobbágyfelszabadításról szóló rendeletét. Ez jogot biztosított a zselléreknél arra, hogy az uradalmaktól bérelt földet kérhesse, de ennek nagyon csekély eredménye volt. Az 1840-es országgyűlés engedélyezte, hogy a zsellér megvásárolhatta a bérelt földterületet. Az 1848-as törvényhozás a forradalmi erők hatására megszüntette az úrbért, dézsmát, robotot, papi tizedet, az úri széket mint bírói tevékenységet, a jobbágyságot, a zsellérséget.

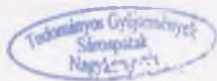
TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5	Bíró	74
I. rész		Börtönőr	77
MESTERSEGEK		Diakónus, diakonissza	80
A BIBLIÁBAN		Földműves	83
Asztalos	11	Galambárus	86
Ács	14	Halász	89
Bába	17	Helytartó	92
Borbély	20	Írástudó	95
Fazekas	23	Jós, jósnő	98
Hangszerkészítő	26	Karmester, karnagy	101
Kelmefestő	29	Katona	105
Kovács	32	Katonatiszt	108
Kőműves	35	Kereskedő	111
Lakatos	38	Kincstárnok	114
Mészáros	41	Koldus	117
Ötvös	44	Lévita	120
Pék	47	Napszámos	123
Rézműves	50	Pallér	126
Sátorkészítő	53	Pásztor	129
Szakács	56	Pénzváltó	132
Takács	59	Pohárnok	135
II. rész		Poroszló	138
FOGLALKOZÁSOK		Sáfár	141
A BIBLIÁBAN		Szolga	144
Adószedő	65	Tengerész	147
Béres	68	Testőr	150
Bíborárus	71	Utcanő	153
		Vámszedő	156
		Vigyázók	159
		Zsellér	162

A BORÍTÓ
PAP KLÁRA
MUNKÁJA

ISBN 963 300 548 5

FELELŐS KIADÓ
TARR KÁLMÁN

Egyetemi Nyomda – 93.2587 Budapest, 1993
Felelős vezető: Sümeghi Zoltán igazgató

12

— 480Fr

